

T.C.
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİMDALI

ASUR DEVLET POLİTİKALARINDA DİN FAKTÖRÜ

Yüksek Lisans Tezi

Tuğçe HORUNLU

Danışman
Prof.Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

NEVŞEHİR
Temmuz- 2017

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Tuğçe HORUNLU

“ Asur Devlet Politikalarında Din Faktörü” adlı Yüksek Lisans Tezi Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Tuğçe HORUNLU

Danışman

Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

Tarih Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN

İmza

Ek 4a. Kabul ve Onay Sayfası (Yüksek Lisans Tezleri için)

Prof. Dr. Gökçe Gökçe danışmanlığında ^{Tuğçe} ~~HORUNLU~~ tarafından hazırlanan
"Osmanlı Devleti Politikalarında Din Faktörü" adlı bu çalışma,
jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
..... ^{Tarih} Ana Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul
edilmiştir.

18.1.07.2017

JÜRİ

İMZA

Danışman

Prof. Dr. L. Gökçe Gökçe

Üye

Doc. Dr. Remzi Kuvuoğlu

Üye

Yrd. Doç. Dr. Sevgin Şahin

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 20 / 07 / 2017 tarih ve 2017.34.520 sayılı
Kararı ile onaylanmıştır.

20.07.2017

Yrd. Doç. Dr. Vedat AKTEPE
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Müdürü

TEŞEKKÜR

Eski Çağ dünyasının birbirinden kıymetli medeniyetleri arasında, hüküm sürdüğü süreç boyunca çeşitli evrelerden geçerek, siyasi anlamda güçlü bir imparatorluk kurmayı başaran Asurlular, dini inanç sistemini siyasi politikalarında etkili bir şekilde kullanmışlardır. Din kavramının siyasallaşması Asurlular ile başlamış olup, tarih boyunca pek çok devlete yol göstermiştir. Geçmişten günümüze dek siyasi politikaların dayanak noktası olarak etkisini gösteren din kavramı ve dinin siyasallaşması, başta Tarih olmak üzere pek çok alanda oldukça önemli bir yere sahiptir. Bana bu konunun belirlenmesinde ve hazırlık süresinde desteklerini esirgemeyen hocam, Sayın Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK'e ve yine bu çalışma sürecinde yardımlarını gördüğüm hocam Sayın Yrd.Doç.Dr. Seyhun ŞAHİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ASUR DEVLET POLİTİKALARINDA DİN FAKTÖRÜ
TUĞÇE HORUNLU
Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Temmuz 2017
Danışman: Prof. Dr. L. Gürkan GÖKÇEK

ÖZET

Tarih boyunca insanların, çevresinde gelişen ve anlamlandıramadıkları olayları açıklama ve kendini güvende hissetme ihtiyacından doğan inanç sistemleri, zamanla toplumun her alanında etkili olmaya başlamıştır. Eski Çağ toplumlarının yerleşik hayata geçmesiyle, ilahi bir gücün varlığına bağlanan olaylar dini inanç sisteminin temellerini oluşturmuştur. Dini inanç sistemi Eski Çağ medeniyetlerinde çok tanrılı bir yapıya sahip olup, toplumları ve kurdukları devletleri etkilemiştir. Eski Mezopotamya'da Sumerliler ile sistematik bir hal alan dini inanç sistemi, Sami kavimlerin siyasi anlamda güç kazanmasıyla, Samileşmiş ve Akadca'nın hakim dil olmasıyla güç kazanmıştır. Başta Babil etkisinde bulunan Asur dini inanç sistemi, Asur'un siyasi olarak gelişmesi ile Sumer gelenek ve kültür unsurlarını yansıtmıştır. Ancak Asurluların Mezopotamya'da ortaya çıkışından sonra siyasi anlamda güç kazanması, dini inanç sistemleri çok farklı bir boyut kazanmasına olanak sağlamıştır. Devlete ve ülkeye adını veren Tanrı Asur ile gücünün zirvesine çıkan Asur dini inanç sistemleri, kralların hakimiyetlerini ve sömürgeci faaliyetlerini güçlendirme konusunda oldukça önemlidir. Tanrı Asur'u diğer Mezopotamya tanrılarından ayıran savaşçı özelliği dikkat çekmektedir. Asurluların tanrı emri olarak gördüğü savaşların daima tanrıların isteği ve desteği ile gerçekleştiğini, hemen her metinde yer alan ifadeler kanıtlamaktadır. Askeri ve siyasi politikalar, din kavramının en önemli unsuru olan tanrı tarafından desteklenmiş ve Asur'un emperyalist dış politikası Tanrı Asur'un etkisi ile meşru bir zemin kazanmıştır. Din faktörünün Asurlular ile siyasallaşma sürecine girmesi, emperyalizmin dini inançlar ile desteklenmesinin ilk ve en dikkat çeken örneğini oluşturmaktadır. Günümüze kadar geçen süreçte pek çok medeniyet tarafından benimsenen dini inançların, devlet politikalarında şekillendirici bir rol oynadığı görülmektedir. Asur Dönemi'ne ait pek çok çivi yazılı metin, kralların askeri seferlerini anlatan yıllıklar ve tapınak yazıtları gibi belgelerde yer alan ifadeler bize, dönemin dini inanç sistemlerinin siyaset üzerindeki etkisini değerlendirme imkanı sağlamıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Siyaset, Asur, Mezopotamya, Tanrı Asur, Yeni Asur

**THE RELIGIOUS FACTOR IN STATE POLITICS IN THE ASSYRIAN
TUĞÇE HORUNLU**

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

History, M.A. ,July, 2017

Supervisor: Prof.Dr. L.Gürkan GÖKÇEK

ABSTRACT

Throughout history, belief systems which arose from the needs for humans in order to explain the things that they could not understand, and to feel themselves in safe, have begun to influence in all areas of the society in time. With adopting a sedentary life of the Ancient Age societies, the things that connected to the existence of a sacred power, created the basis of the religious belief system. The religious belief system had a polytheistic structure in the Ancient Age Civilizations and the system had influenced the societies and the states that they had established. In the ancient Mesopotamia, the religious belief system that had become systematic with the Sumerians, meet with the Sami's culture by the political power of the Sami tribe and got the power with the Akkadian became the dominant language. The Assyrian religious belief system, which was influenced by Babylon at first, represented to the tradition and culture of Sumerian with the political development of Assyrian. However, after the Assyrians emerged in Mesopotamia, gaining the political power gave a chance to gain a different dimension to the religious belief systems. The Assyrian religious belief systems which had peak with Assyria the God who gave the name to the state and the country, were quite important in strengthening the dominance of the kings and their colonial activities. The warrior feature distinguishes Assyria the God from the other Mesopotamian gods is remarkable. Statements in almost every text prove that the wars which the Assyrians regard as the God's command, always happened by the witness and the support of the Gods. Military and political policies were supported by the God who was the most important factor and Assyrian imperialist foreign policy gained a legitimate ground by the influence of Assyria the God. The religious factor put into politicization process with the Assyrians, constitutes the first and the most remarkable example of imperialism being supported by religious beliefs. It seems that religious beliefs which have been adopted by many civilizations till the present day, have a shaping role in the state politics. Statements in documentaries such as many cuneiform script text belongs to the Assyrians period, the annuals telling the military campaigns of the kings and the temple inscriptions give us to chance to evaluate the effect of the religious belief systems on the politics of that era.

Keywords: Religious, Politic, Assyria, Mesopotamia, Assyria the God, New Assyria

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	I
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	II
TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	III
TEŞEKKÜR.....	IV
ÖZET.....	V
ABSTRACT.....	VI
İÇİNDEKİLER.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA DİNİ İNANÇ SİSTEMLERİ

1.1. Sumer Medeniyeti'nde Din Kavramı.....	22
1.2. Sumer Dönemi'nde Din ve Siyaset İlişkisi.....	25
1.3. Sami Kavimler'de Dini İnanç Sistemi ve Siyaset Üzerindeki Etkisi.....	39
1.3.1. Akad Dönemi'nde Din ve Siyaset İlişkisi.....	39
1.3.2. Babil Dönemi'nde Din ve Siyaset İlişkisi.....	52

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ VE ORTA ASUR DÖNEMİ DEVLET YÖNETİMİ'NDE DİN FAKTÖRÜ

2.1. Eski Asur Dönemi Devlet Yönetimi'nde Din Faktörü.....	80
2.2. Amarna Çağı ve Orta Asur Devleti'nin Yükselişi.....	86
2.3. Orta Asur Dönemi Devlet Yönetimi'nde Din Faktörü.....	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
YENİ ASUR DÖNEMİ DEVLET POLİTİKALARI'NDA DİN FAKTÖRÜ

3.1. Yeni Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Sürecinde Din Faktörü..	108
3.2. Sargonidler Dönemi'nde Din Faktörü.....	123
3.3. Tanrı Asur'un Asur Siyaseti'ndeki Önemi.....	146
SONUÇ.....	172
KAYNAKÇA.....	182

GİRİŞ

Tarih boyunca toplumların ortaya çıktığı her coğrafyada, insanların yaşam koşulları, bakış açıları ve dönemin siyasi, sosyo-ekonomik şartları ile şekillenen inanç sistemleri görülmektedir. Her toplum yaşadığı dönemin şartlarına uygun olarak çeşitli inanç sistemleri geliştirmiş ve söz konusu inancın gerektirdiği gibi hareket etmiştir. Zaman içinde değişen yaşam koşullarının dini inançları da etkilemesi şüphesiz kaçınılmaz olmuştur. Zira göçebe hayattan yerleşik hayata geçen toplumlarda inanç sistemlerinin daha da şekillendiği görülmektedir. Eski Çağ'da hüküm sürmüş yerleşik toplumlarda yer alan inançlarda çok tanrılı bir sistem göze çarpmaktadır. Özellikle Mezopotamya coğrafyasında Sumerliler'in etkisiyle belirgin hale gelen inanç sistemi, bölgede kendinden sonra hüküm sürecek olan toplumları da etkilemiştir.

Sumerliler'in dini inançları doğrultusunda, yazıya geçirdikleri pek çok tanrıdan söz eden eserleri, inançların toplum hayatında büyük rol oynadığını göstermesinin yanı sıra çevresinde varolan toplumlara da yol gösteren, onların inanç sistemini etkileyen bir niteliğe sahiptir. Söz konusu etkileşim Mezopotamya coğrafyası ile sınırlı kalmayıp Anadolu içlerindeki pek çok toplumun inanışlarının şekillenmesine katkı sağlamıştır. Mezopotamya'da Sami kavimlerinin egemenliği arttıkça, etkilendikleri Sumer inanç sisteminde yer alan tanrılara yeni isimler ve görevler yükledikleri bazı yeni tanrıların ortaya çıktığı görülmektedir. Mezopotamya'da Sami kavimlerin gücünün artmasıyla hızla Samileşmeye devam ederken, Sumerlilerin etkileri yerini büyük ölçüde Akadca diline ve Sami kültürüne bırakmıştır. Ancak Asurluların bölgede kurdukları devletin temelini oluşturan Sumer kültür ve inanışları, Asurlular arasında hala devam etmekteydi.

Asur Devleti'nin zaman içinde gelişmesi inanç sisteminde de büyük değişimler göstermiştir. Bu durumu gösteren en iyi örneklerden biri Asurluların da bir zamanlar en büyük tanrı olarak kabul ettiği ve tapındıkları, Babillerin, yeri göğü yaratan en büyük tanrı vasfını verdikleri Babil tanrısı Marduk, Asurlular için artık önemini kaybetmiştir. Asurlular, tüm Asur ülkesine adını veren Mezopotamya'nın en büyük tanrısı olarak tanrı Asur'u kabul etmişlerdir. Şüphesiz Tanrı Asur'a yüklenen özellikler Asur Devleti'nin tüm politikalarını ve bakış açısını şekillendiren güçlü bir unsur olduğunu kanıtlamaktadır. Tanrı Asur'un, yeri göğü, insanoğlunu yaratan evrenin hakimi olan tüm tanrılardan üstün ve savaşçı bir özelliğe sahip olması, Asur Devleti'nin başarılı askeri seferlerinde ve siyasi gelişmesinde kendini göstermiştir. Yani Tanrı Asur'un giderek hakim tanrı olması, doğrudan Asur Devleti'nin siyasi başarısı ile ilgilidir.

Bu hususta, Tanrı Asur'un emri ile onun temsilcisi olan Asur kralların, kendi egmenliklerine isyan eden toplumlara cezalandırma biçimi olarak seferler düzenlediği, Asur krallarının yıllıklarında yer almaktadır. Böylece yapmış oldukları seferleri meşru bir zemine dayandırarak, dini inançları tanrının gücünü arkasına alarak, ülke siyasetinde etkin bir biçimde kullanmışlardır. Asur Devleti'nin iç ve dış politikalarını şekillendirme de güçlü bir etkiye sahip olan inanç sistemi giderek siyasi bir kimliğe bürünmüştür. Savaşçı özellikleri ile öne çıkan Asur toplumu, dinin toplumlar üzerindeki etkisini de kullanarak hızla yayılmaya başlamışlardır. Böylece devlet politikalarında tanrıların gücünü alarak, savaşçı yeteneklerini ile harmanlayıp hakimiyet bölgelerini genişleterek imparatorluk yolunda önemli adımlar atmışlardır.

Eski Çağ toplumlarının en önemli devletlerinde biri olan Asur Devleti'nin politikalarında belirgin bir şekilde siyasallaşmaya başlayan din kavramı, sadece Asur Devleti'ni etkilemekle kalmayıp tarih boyunca pek çok toplumunda temelini oluşturmuştur. Eski, Orta ve Yeni Asur Devleti olarak üç ana bölümde incelenen Asur tarihinde, dinin siyasallaşma sürecinin en belirgin ve yoğun olarak ön plana çıktığı, aynı zamanda siyasi ve askeri olarak da en güçlü olduğu dönem olan Yeni Asur dönemidir. Eski Asur dönemi olarak adlandırılan dönemde Asur Devleti'nin komşu ülkelerle barışçıl ilişkiler sürdürdüğü bilinmektedir. Bu dönemde Asurlu tüccarların Anadolu'da canlı ticari faaliyetler gerçekleştirdiğini gösteren pek çok ticari metin bu

durumu kanıtlamaktadır. Kral I. İrişum (MÖ 1974-1935) döneminde Anadolu'da yoğun bir şekilde yaşanan ticaret faaliyetlerinin yanı sıra, inşaat faaliyetlerinin de devam ettiğini görüyoruz.

Kral I. İrişum'un kitabelerinde, tanrılar adına tapınakların yapıldığı ve dini inanç sistemlerinin önemini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Asurlu tüccarların faaliyetleri devam ederken, tahta geçen I.Şamşi-Adad (MÖ 1808-1776), Fırat Bölgesinin en önemli ticaret şehri olan Mari'yi ele geçirerek Asur Devleti'ni daha da güçlü bir konuma taşımıştır. Ayrıca kral I. Şamşi-Adad'ın Enlil'de bir tapınak yaptırdığı ve yazıtlarında kendini tanıtırken tanrılara da yer verdiği bilinmektedir. Tanrılar için tapınakların inşa edilmesinin yanı sıra özel gün ve bayramlarda bu tapınaklarda kurban ve adakların sunulması, Asurluların siyasi faaliyetleri önemseydiği gibi sosyo-kültürel faaliyetlere de aynı özeni gösterdiği anlaşılmaktadır. Böylece Asur Devleti'nin siyasi faaliyetleri sürerken, yaptıkları ticaret ile ekonomileri canlanmıştır. Ele geçirdikleri önemli ticaret merkezleri ile güçleri artarken, aynı zamanda inşa ettikleri tapınaklar ve bu tapınaklarda sundukları adaklar ile tanrılara verdikleri önemi sürdürdükleri görülmektedir.

M.Ö 14.yüzyılın ilk yarısında yaklaşık 50 yıllık bir döneme adını veren Amarna Çağı, Asur Devleti'nin yükselişine zemin hazırlamıştır. Amarna şehrinde bulunan dönemin siyasi hayatına ışık tutan tabletlerden, Mısır firavunları III. ve IV. Amenofis'e, küçük şehir devletlerinin krallarının siyasi ilişkiler hakkında detaylı birtakım bilgiler verdiğini öğreniyoruz. Bu tabletler arasında yer alan Asur, Babil, Hitit, Mitanni gibi bazı büyük kralların birbirlerini eşit konumda gördüklerini hatta akrabalık yoluyla politik ilişkiler kurdukları anlaşılmaktadır. Söz konusu dönemde Asur Devleti'nin Ninive ve Erbil gibi şehirleri ele geçirerek Fırat bölgesine hakim olmaya başladığı anlaşılmaktadır.

Amarna Çağı'nda; Mısır'ın Ön Asya'da bulunan diğer devletler arasında büyük bir güç olduğunu, devletlerin büyük ve küçük devletler olarak ayrıldığı, söz konusu devletler arasında diplomatik ilişkilerin devam ettiği anlaşılmaktadır. Siyasi ilişkilerin, büyük devletlerin hakimiyet mücadeleleri ile şekillendiği, küçük devletlerinde çıkarları doğrultusunda büyük devletlere karşı verdiği mücadeleler ile

sürdüğü bu dönemde zaman zaman güç dengeleri değişmekteydi. Asur Devleti'nin de Amarna Çağı'nda büyük siyasi güç elde etmeye başlaması, değişen güç dengelerini açıkça ortaya koymaktadır. Asurluların bu yükselişi tahta geçen kral I. Asur-uballit'in, Asur topraklarının hakimiyetini elinde bulunduran Mitanni Devleti'nin otorite boşluğundan faydalanarak geri alması ile daha da artmıştır. Asur Devleti artık kendi bölgesinde hakimiyetini sürdüren bir devlet olmaktan öte, bulunduğu Mezopotamya coğrafyasında büyük bir güç olma yolunda ilerlemekteydi.

Asur Devleti; gücü giderek artan bir orduya, başarılı yöneticilere, sistemli ve merkezi yönetime sahip olmasının yanında, tanrılar için tapınaklar yapmaya devam ederek onları, izledikleri siyasetin dışında bırakmamaya devam etmiştir. Komşu devletlerin uğraştığı iç karışıklıklardan da faydalanarak, başarılı bir politika izleyen Asur Devleti'nin büyük bir güç olarak boy göstermesi kaçınılmazdı. Devletler arasındaki hakimiyet mücadeleleri, iki düşmanı birbirine dost edecek ittifaklara zemin hazırlamıştır. Şüphesiz Asur'un yükselişinden rahatsız olan devletler, kendi çatışmalarından vazgeçerek Asur'a karşı ittifak kuracaklardır. Böylece Asur'a karşı artık cepheler, yeni anlaşmalar ve politikalarla kendini gösterecektir.

Mısır ve Hitit Devleti'nin Kuzey Suriye ve Doğu Akdeniz toprakları için birbirleriyle savaşa girmesi, her ikisine de tam bir zafer kazandırmamasının yanında, zaman ve güç kaybetmiştir. Mısır ve Hitit Devletleri arasında, bu çatışmaya son verecek ve Asur'a karşı bir ittifak olan Kadeş Antlaşması yapılırken, Asur tahtına geçen I. Salmanassar (MÖ 1271245) ile Asur Devleti artık daha merkezi ve güçlü bir boyut kazanmıştı. Mısır ve Hitit gibi güçlü devletlerin bile kendisine karşı birleştiği Asur Devleti artık emperyal politikalar izleyen, sınırötesi topraklara seferler düzenleyen, ele geçirdikleri topraklarda garnizonlar kurmak yoluyla elde tutmaya devam eden süper güç haline gelmekteydi. İzlediği başarılı yayılcı politikası ve ele geçirdiği her toprakta kurduğu askeri garnizonları ile hakimiyet sahasını üst noktalara taşımıştır. Ayrıca ilk zamanlar ticaret yaptıkları Anadolu topraklarında artık hakimiyet kurmaya başlayan Asurlular, Van Gölü ve çevresinde hüküm süren Urartu topraklarını da ele geçirmiştir. Ayrıca I. Salmanassar'ın kitabelerinden bölgeye hakim kaleler ve garnizonlar yaptırdığı bunun yanı sıra tapınak restorasyonları gerçekleştirdiği bilinmektedir. Siyasi gelişmelerin ve başarılı seferlerin sonucunda

büyük güç elde etmeye devam eden Asur krallarının tapınaklar yapmaya, zarar görenlere restorasyon faaliyetleri gerçekleştirmeye devam etmiştir. Bu durum tanrıların, devlet siyasetinde ve kralların gerçekleştirdiği işler arasında önemini koruduğunu göstermektedir.

Asur Devleti, Anadolu'nun Doğu ve Güney coğrafyasına yapmış olduğu seferler ile bölgenin zengin kaynaklarına ulaşarak, onlardan büyük ölçüde yararlanmıştı. Artık bu bölgeler Asurlular için zengin bir ticaret alanı olmaktan ziyade, siyasi ve ekonomik gücünü üst noktalara taşıyacak olan birer sömürge alanı olarak görülmüştür. Zira söz konusu bu topraklar o dönemin değerli maden yataklarına sahip, yüksek vergi getiren bir gelir kapısı idi. Bunun yanı sıra ele geçen bu topraklarda yaşayan insanlar Asur Devleti için toprağı ve orman ürünlerini işleyen yeni iş gücünü de oluşturmaktaydı. Artık Asur Devleti bünyesine kattığı yeni topraklarda da kendi askeri, siyasi ve ekonomik gücüne güç katacak unsurlara sahip olmuştu. Asur Devleti'nin bu gücü, yayılmacı politikaları ve siyasi hedefleri tahta çıkan her kralın devam ettirdiği bir gelenek haline gelmiş olduğunu görüyoruz. Tıpkı I. Salmanassar'dan sonra tahta geçen I.Tukulti-Ninurta'nın (MÖ 1244-1208), aynı yayılmacı politikaları takip etmesi dikkat çekmektedir. O da kendinden önce tahta olan I. Salmanassar gibi Asur Devleti'nin gücüne güç katmıştır.

I.Tukulti-Ninurta Asur tahtına geçer geçmez Basra Körfezi ile başladığı akınlarına Akdeniz havzası, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi ile devam ederek Asur'u bölgenin, gücü her geçen gün artan bir devleti haline getirmiştir. Öyle ki tüm Ön Asya coğrafyasında Asur Devleti, bölgenin belirgin gücü haline gelmişti. Elbette bu gücü kıskanan ve kendisine karşı yeni bir tehdit olarak gören Hitit Devleti, her ne kadar o dönemde ki iç meselelerini halletmekle uğraşsa da Hitit kralı IV. Tuthalya, Asur Devleti'nin bu yükselişinden büyük rahatsızlık duymuştu. Zira Hitit Devleti kendisi için büyük önem arz eden Kuzey Suriye topraklarında yer alan Amurru Krallığı'nı anlaşma yoluyla kendine bağlamıştı. Ancak Asur Devleti'nin yayılmacı siyaseti doğrultusunda yaptığı akınlar, Hitit Devleti için oldukça can sıkıcı bir hal almıştı. Kuzey Suriye için Hitit-Asur mücadelesi zaman zaman ortaya çıkmış olsa da bu konuda kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak I.Tukulti-Ninurta'nın yayılmacı akınlarına devam ettiğini görüyoruz.

Mezopotamya coğrafyasında akınlarına devam eden I. Tukulti-Ninurta şüphesiz en büyük ünü Babil şehrinin fethi ile kazanmıştır. Öteden beri Babil Devleti ile siyasi çatışmalara devam eden Asur, artık onu yenecek güce sahip olmuştu. Babil Devleti'ne karşı kurulan bu üstünlük ve Babil şehrinin fethi, I.Tukulti-Ninurta'nın Mezopotamya'da büyük yankı uyandırmıştı. Her ne kadar büyük bir başarı olarak kabul edilse de, fetihden kısa bir süre sonra eski Babil hükümdarı tarafından gerçekleştirilen isyan ile kaybedilecekti. Babil şehrinin yönetim hatası ile kaybedilmesi, I. Tukulti-Ninurta'nın başarılı zaferler yaptığı gerçeğini değiştirmez. Asur Devleti, onun döneminde tüm Mezopotamya coğrafyasını hakimiyet altına alarak gücünü daha üst noktalara taşımıştır. Devletin siyasi ve askeri olarak güçlenmesinin yanı sıra ekonomik gücünün ulaştığı nokta mimari faaliyetlerde kendini göstermiştir. Gerçekleştirilen her başarılı askeri akınlar, ekonomik olarak yeni kaynaklar kazandırmış ve bu kaynaklar her geçen gün yeni mimari faaliyetlerin oluşturulmasını sağlamıştır. Tapınaklar, kaleler ve en önemlisi de I. Tukulti-Ninurta'nın, Babil şehrinin fethinden sonra başkent Asur'un yakınında Tukulti-Ninurta'nın Limanı adı ile kurmuş olduğu şehirdir. Büyük bir alan üzerinde yerleşik olan bu şehir Asur Devleti'nin gücünü ortaya koymaktadır.

Asur Devleti her ne kadar dönemin belirgin bir gücü haline gelmiş olsa da , I.Tukulti-Ninurta'nın oğlu Asur-nadin-apli tarafından taht mücadelesi için öldürülmesi, artık Asur Devleti'nin iç meselelere sahne olacağına göstergesi olacaktı. Taht mücadelesinin sebep olduğu bu karışıklıktan ilk yararlanan eski Babil hükümdarı olmuştur. Asur'a karşı kalkıştığı isyanı kazanarak Babil'i geri almıştır. Tüm bu gelişmeler, taht kavgaları, Asur Devleti'nin zamanla merkezi otoritesini sarsarak zayıflamasına neden olacaktır. Asur'un yaşadığı bu zayıflama, en güçlü rakiplerinden olan Mısır ve Hitit Devleti'nde de görülmekteydi. Öyle ki dönemin güçlü devletlerinden olan Mısır, artık sahip olduğu en önemli topraklardan olan Kuzey Suriye ve Akdeniz'de güç kaybetmeye başlamıştı.

Hitit Devleti iç karışıklıklarla iyice zayıflamış, Babil'de bulunan Kas Hanedanlığı çöküşe geçmişti. Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında yer alan bu güçlü devletlerde hızla baş gösteren bu çöküş dikkat çekiciydi. Zira hepsi askeri, siyasi ve

ekonomik olarak, uzun dönemler boyunca güçlerini korumuş büyük devletler idi. Ön Asya'nın neredeyse tüm güçlü devletleri üzerinde ciddi bir güç kaybı yaşanmaktaydı. Yaşanan bu durum; devletlerin istikrarsızlığı, ekonomik çöküşler, akınların azalması, taht mücadeleleri, iç karışıklık ve huzursuzlukların artması, söz konusu devletlerin güç kaybına, otorite boşluğuna neden olmuştur. Tüm bu nedenler içinde bir diğer önemli unsur, şüphesiz Kavimler Göçü olarak da bilinen, Ege Göçleri'dir. Anadolu, Mısır, Ege ve Akdeniz coğrafyalarını içine alan büyük bir göç dalgası olarak yayılan bu olay, sadece söz konusu coğrafyaları değil, o dönemin tüm tarihi akışını da yeniden etkileyecek ve belirleyecek nitelikteydi. M.Ö. 13. yüzyılın sonu ve 12. yüzyılın başlarında, Batı topraklarından, çeşitli ekonomik ve siyasi nedenlere yola çıkan kavimler Balkanlar ve Anadolu yoluyla Ön Asya coğrafyasına kadar ulaşan istila niteliğinde göç dalgasını başlatmışlardır. Hitit Devleti'nin sonunu hazırlayan bu büyük göç hareketi, Anadolu'da yaşayan toplumlarında değişmesine zemin hazırlamıştır. Ancak bu kitlesel göç hareketi Anadolu ile sınırlı kalmayıp, Mezopotamya coğrafyasına dek uzanmıştır. Göçler yıkıcı etkisiyle sürekli ilerleyerek, Kuzey Suriye ve Mısır topraklarına kadar dayanan bir boyut kazanmıştır.

Eski Çağ'ın güçlü krallıkları büyük ölçüde güç kaybetmiş hatta pek çoğu tarih sahnesinde yerini almıştır. Büyük göç dalgası siyasi olarak karşı konulamaz boyutlara ulaşırken, ekonomik olarak da geri dönülmez kayıplara neden olmuştur. Artık belirli bir kültüre ortak tarihe sahip olan halkın yerini, tüm bunlardan yoksun yeni topluluklar alırken, siyasi olarak yüksek otorite sahibi, güçlü, merkezi ve zengin krallıkların yerini ise yeni kurulacak olan krallıklar alacaktı. Başta Anadolu ve Mezopotamya coğrafyası olmak üzere, tarihi yeniden şekillendirecek bu göç dalgası, dönemin güçlü devletlerini zayıflattığı veya sonunu getirdiği gibi Tunç Çağı'nın kapanmasına neden olmuştur. Tunç Çağı'nın kapanmasına neden olan bu göç hareketi aynı zamanda yaklaşık olarak 200 yıl sürecek olan karanlık bir döneme zemin hazırlamıştır.

Tunç Çağı'na da adını veren, silah başta olmak üzere pek çok alanda yaygın olarak kullanılan tunç madeni bu yeni dönemde yerini demir madenine bırakmıştır. Zira dönemin diğer madenlerinden daha yaygın bir alanda bulunmasından dolayı, tunç ve türevlerine göre maliyeti daha ucuz ve en önemlisi çok daha dayanıklı olması, demiri

daha çok tercih edilen maden haline getirmiştir. Öyle ki yeni başlayan çağa adını verecek kadar yaygın bir kullanım alanına sahip olmuştur. Herkesin ulaşabileceği kadar yaygın ve hesaplı olan bu maden yeni silahların yapımına zemin hazırlamıştır. Böylece Demir Çağı adı verilen dönemde artık demir madeninden yapılan, eskiye göre daha sağlam ve sayıca artan silahlar ile yeni güçlerin oluşacağı, rollerin değişeceği görülmektedir.

Asur Devleti bu dönemde, karışık ve bir o kadar da değişken yapısından gördüğü zararları atlatmadan, üçüncü Sami göç dalgası olan Aramilerin akınları ile karşılaşmıştır. Mezopotamya coğrafyasının Batı bölgelerinden kabileler halinde devam eden bu göçler, aslında Asur Devleti için sınırlarına yapılan birer istila niteliği taşımaktaydı. Asur Devleti'nin sınırlarına yapılan bu istilalar, sürekli kontrol altında tutulması gereken ve idare etmesi giderek zorlaşan bir hal almaktaydı. Sınırlarının güvenliğini sağlamakla, istilaları önlemek ve başa çıkmakla uğraşan Asur Devleti, Kuzey Suriye üzerine yapmayı planladığı seferlerini gerçekleştirmeye fırsat bulamamıştı. Söz konusu kabileler zaman içinde yayıldıkları yerlerde küçük şehir devletleri kurmaya başlamıştı. Tüm bu gelişmelerden olsa gerek bu dönemde Asur Devleti'nin yazıtlarına rastlanmamaktadır.

Asur Devleti'nde belirgin olarak kendini gösteren din faktörü, tanrılara yazılan kitabeler, yaptıkları tapınaklarda yer alan atıflar bu dönemde ön planda değildir. Bunun nedeni Asur Devleti'nde siyaset ve din kavramlarının iç içe geçmiş bir yapıda olmasıdır. Siyasi faaliyetlerin yoğun olduğu, devletin güçlendiği ve başarılı fetihler yaptığı dönemlerde din faktörünün varlığı belirgin şekilde görülmekteyken, fetihlerin azaldığı ve siyasetin durağan bir hal aldığı dönemlerde dinin geri planda kaldığı açıkça görülmektedir. Asurluların güç kazandığı her seferde tanrılara yapılan atıflar artmakta, onlar adına inşa edilen tapınaklar görülmekte ve kitabelerde dinin ağırlıklı olarak yer aldığı dikkat çekmektedir. Asur Devleti'nin göç dalgaları ile yaşadığı durağanlık döneminden sonra tahta geçen I. Tiglat-pileser, devleti yeniden eski gücüne kavuşturmuştu. Bu dönemde yaptığı seferleri anlatan yazıtlarında tanrı atıflarının büyük ölçüde yer alması, devletin güçlenmesi ile din kavramının da yeniden ortaya çıktığı görülmektedir.

Tukulti-Ninurta'dan sonra tahta geçen kralların seferleri hakkında çok bilgiye sahip olmamakla birlikte, I.Tiglat-pileser'in (MÖ 1114-1076) devleti yeniden yükselişe taşıyacak kadar başarılı seferler yaptığını yazıtlarında açıkça görmekteyiz. Zira bu yazıtlar da daha önce adına rastlanmamış memleket isimleri bulunmaktadır. Bu da Asur Devleti'nin kendi coğrafyası dışında yer alan ya da daha önce gitmediği topraklara seferler düzenlediğini göstermektedir. Yeni seferlerin arttığı bu dönemde Asur Devleti artık yeniden eski gücüne kavuşmaya başlarken, diğer yanda Aramiler tarafından baskılar devam etmekteydi. Büyük göç dalgası Asurluların sınırlarında beliren ve sürekli istilaya devam eden Aramilere karşı hemen her yıl devam eden sayısız seferlerin yapıldığı bilinmektedir. Ancak bu seferler Asur Devleti'nin sürekli uğraşmak zorunda kaldığı, her fırsatta kendini gösteren kronik bir hal almıştı. Bir yandan tam anlamıyla üstünlük sağlanamayan Aramilerle uğraşan Asur Devleti diğer yandan yeni rakipleri ile uğraşmaktaydı. Bu döneme dek adı kaynaklarda yer almayan Muşkilerin, Asur ordusu ile bir savaşa girdiği ve Asur'un galibiyeti ile sonuçlandığını I. Tiglat-pileser'in yazıtlarından öğrenmekteyiz.

Asur Devleti'nde I. Tiglat-pileser dönemine ilk defa yazılan yıllıklarda olayların kronolojik bir sırayla ve detaylı olarak anlatıldığı görülmektedir. Bu yıllıklar geniş kapsamlı olup ilk defa avcılık faaliyetlerinden, inşa edilen yapılara, gerçekleştirilen seferlere kadar oldukça önemli bilgiler içermekteydi. Söz konusu yıllıkların en geniş bölümünü kapsayan Nairi Seferleri kısmı Asur Devleti'nin izlediği politikalar hakkında en belirgin sonuçlara ulaşacağımız önemli bilgiler vermektedir. Yıllığın bu bölümü Nairi halkının sürekli olarak isyan ettiğini ve Asur krallarının buna son vermek için sefer düzenlediği anlatılmaktadır. Bu şüphesiz Asur Devleti'nin seferlerini meşru bir zemine oturtmak için ileri sürdüğü ifadelerden ibaretti. Asıl amaç, isyan bahanesi ile üstü kapatılmış sömürgeci niyetlerden başka bir şey değildi. Zira Doğu Anadolu Asur Devleti'nin karşı koyamayacağı zenginliklere ev sahipliği yapmaktaydı. Bu önemli coğrafya Asur için her yıl seferler düzenlenen, her seferde ekonomisine katkı sağlayan önemli bir gelir kaynağı idi.

Asur'un seferlerden elde ettiği ekonomik güç onun imar faaliyetlerine de destek sağlamıştı. Bu dönemde Anu-Adad tapınağı yeniden inşa edilirken, İştar tapınağı onarılmış ve tüm aşamaları detaylı bir şekilde yıllıklarda ki yerini almıştı. Görüyoruz

ki, devletin seferler yapıp güçlendiği her fırsatta dinin ön plana çıktığı atıfların yazıtlarda yer alması ve tanrılar için tapınaklar yapılması ya da onarılması gelenek haline gelmiştir. Asur Devleti'ni yeniden siyasi ve ekonomik yönden güçlendiren I.Tiglat-pileser'in ölümünden sonra devlet kısa bir süre de olsa güç kaybetmiştir.

Asur Devleti, Arami istilaları ile uğraşarak geçirdiği bunalımlı zamanlar onların Karanlık Çağı olarak yaklaşık bir asır devam etmiştir. Bu zaman içerisinde tahta geçen kralların icraatları hakkında çok bilgi sahibi değiliz. Ancak söz konusu dönem II. Aşur'un Asur tahtına çıkmasıyla son bulacaktır. Kral II. Aşur'un, Aramiler tarafından ele geçirilmiş toprakları geri almasından sonra, devletin ilk zamanlarından beri en belirgin politikalarından olan Kuzey Suriye seferlerinin yeniden başladığını görmekteyiz. Aramiler üzerine yaptığı seferleri anlattığı yıllıklarında, Anadolu ve Kuzey Suriye politikaları doğrultusunda yapmış olduğu başarılı seferlerinden övgüyle bahsettiğinden de anlaşılacağı üzere, devlet yeniden güçlenmiştir. Yine yıllıklardan imar faaliyetlerinin de arttığı, tarım için yeni alanların açıldığı, sulama kanallarının ve çeşitli amaçlara hizmet eden binaların kurulduğu anlaşılmaktadır. Tüm bunlar Asur Devleti'nin ekonomik açıdan güçlendiğini gösteren en önemli örneklerdir.

Asur Devleti, uzun süren zorlu bir süreçten sonra, II.Aşur ile yeniden toparlanmayı başarmıştı. Ancak asıl yükselişin II.Aşur'dan sonra tahta geçen oğlu II. Adad-nirari (MÖ 911-891) ile gerçekleştiği açıkça görülmektedir. II. Adad-nirari döneminde yıllık ve kitabelerin büyük bir artış gösterdiğini görüyoruz. Bu durum şüphesiz Asur Devleti'nin güçlü olduğu her dönemde ortaya çıkan tanrı-din kavramlarının etkisinden kaynaklanmaktadır. Asurlularda, tanrı ve din kavramları, onların siyasetleri üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğunu her fırsatta göstermektedir. Zira kralların yıllıklarında; kendilerini tanıtırken, seferleri anlattıkları bölümlerde, tapınak inşa ya da onarım faaliyetlerinde tanrılara yapılan atıflar büyük ölçüde yer almaktadır.

II. Adad-nirari döneminde tutulan yıllıklardan, Asur Devleti'nin yayılmacı ve sömürgeye dayalı politikasına devam ettiğini görmekteyiz. Bir yandan Güney ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunan zengin hammadde kaynaklarına ulaşarak ekonomisini güçlendirirken, diğer yandan yıllardır devam eden Arami tehlikesine

karşı da büyük ölçüde güç kazanmışlardır. Sınırların genişlediği, devletin yeniden yükselişe geçtiği bu dönem II.Adad-nirari'nin oğlu II.Tukulti-Ninurta (MÖ 890-884) ile daha çok denge politikası izlenerek sürdürülmüştür. II.Tukulti-Ninurta döneminde Arami toplulukları üzerinde güç elde edildiği görülse de tamamen bir üstünlük sağlanamadığı, sonra ki krallarında Aramiler ile mücadele etmesinden anlaşılmaktadır.

Asur Devleti'nin II.Tukulti-Ninurta'dan sonra tahta geçen ve zalim kişiliği ile ön plana çıkan II.Asur-nasirpal (MÖ 883-859) , imar faaliyetlerine büyük ölçüde önem vermiştir. Dönemin en donanımlı ve iyi teşkilatlanmış ordusu, II.Asur-nasirpal'ın savaşçı ve hırslı karakteri ile birleştiğinde, şüphesiz yayılmacı politikaları farklı bir boyut kazanacaktı. Kuzey Suriye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu politikaları doğrultusunda burada kabileler halinde yaşayan Aramiler üzerine sefere çıkan II.Asur-nasirpal kurduğu üstünlük sonrası bu icraatlarını anlattığı yazıtlar yaptırmıştı. Söz konusu yazıtlar da pek çok tanrı adı ve duaların bulunması din kavramının önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Asur Devleti, sınırlarında kendisine rahatsızlık veren Arami kavimleri ve sürekli isyan ettiklerinden bahsedilen Nairi halkı üzerinde hakimiyet sağlarken, bir yandan yayılmacı politikasına da hız kesmeden devam etmekteydi. Asurluların batı da Akdeniz'e dek ulaştıkları ve Amanos Dağları'ndan tapınak inşası için keresteler kestirdiği, II. Asur-nasirpal'in yazıtlarında yer almaktadır.

Devletin sınırlarının genişlemesinin sonucu olarak yönetim merkezinin uzak kalması kaçınılmaz idi. Bu dönemde başkent Asur'un kuzeyinde Kalhu adı verilen etrafi güçlü surlarla korunan, merkezinde ihtişamı ile dikkat çeken bir saray ve en önemlisi tanrılar için inşa edilmiş tapınaklar bulunan bir şehir yapılmıştı. Sarayda bulunan tanrı ile kralın birlikte resmedildiği kabartmalar, din kavramının devletin gücü ile güç kazandığını açıklar niteliktedir. Yine tanrı ve din kavramlarının bu güçlü kral dönemi yazıtlarında da ön plana çıktığını görüyoruz. Her ne kadar Asur Devleti emperyalist politikaları ile yayılmacı bir siyaset izleyerek kendini güçlendirse de, onun bu yükselişinden ve politikalarından rahatsız olan pek çok toplum ortak düşmanı olarak gördüğü Asurlulara karşı ittifak kurmaya başlamıştı bile. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde Asur hakimiyetinden rahatsız olan ve Van Gölü çevresinde yoğun şekilde yerleşen Nairi ya da Uratri adıyla bilinen dağınık Anadolu

kavimleri artık bir arada toplanmaya başlamıştı. Uzun yıllar Asurlular tarafından akınlara uğrayan bu dağlık bölgede artık bölgenin beyleri tarafından birleşik bir devlet kurulmaya başlandığını II.Asur-nasirpal'in yıllıklarından öğrenmekteyiz. Bölgesel dağınık kabilelerden oluşan bu yeni devlet artık Asur Devleti'nin uzun bir süre daha mücadele edeceği bir düşman olarak ortaya çıkmaktaydı.

Asur tahtına babasının hırslı ve zalim kişilik özelliklerini taşıyan ve onun politikalarının devamını getirecek olan II.Asur-nasirpal'in oğlu III. Salmanassar (MÖ 858-824) geçti. Tıpkı babasının yaptığı gibi hız kesmeden yayılcı politikaların şekillendirdiği seferlere başladı. III. Salmanassar'ın yıllıklarında yapmış olduğu seferlerin tanrılardan gelen emir üzerine gerçekleştirildiği vurgusu dikkat çekmektedir. Yapılan her seferin tanrıların isteği olarak ifade edilmesi, siyasi politikaların din kavramı ile ne denli iç içe olduğunun göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylece yaptığı seferleri meşru bir zemine kavuşturan III. Salmanassar, yeni düşmanları olan Urartu Devleti üzerine pek çok sefer düzenlemiştir. Zira Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu, Asurlular için uzun yıllar mücadele verdiği önemli noktalardan biriydi. Dönemin zengin ham madde bölgelerinden ve stratejik ticaret yollarının bulunduğu noktada bulunan bu topraklar Asur Devleti için daima önemini korumuştur. Ancak şimdi karşısında dağınık kabileler yerine, kendine karşı birleşen pek çok ittifak kuvvetleri vardı. Bu topraklar üzerinde kesin bir hakimiyet kurulamamasına rağmen, Asurlular bu stratejik noktaları ele geçen her fırsatta seferler yoluyla yokluyordu.

Geç Hitit şehir devletleri Urartuların teşvikiyle isyan ederken, onları kontrol altında tutmaya çalışan III.Salmanassar diğer yandan önemli maden yataklarına sahip Anadolu toprakları ve Suriye için mücadelesinden vazgeçmiyordu. Ancak Asur Devleti'nin uğraşmak zorunda olduğu yalnızca bu düşmanlar değildi. Devletin sınırlarının genişlemesi, her sınırda güvenliği ve istikrarı sağlamak elbette kolay değildi. Asur Devleti'ni durağan geçen kısa bir dönemin ardından tahtına geçen V. Şamşi-Adad ile yeniden güç kazanmaya başlamıştı. Ancak bu dönemde en dikkat çeken olay, Asur Devleti'nin III. Salmanassar döneminden beri barışçıl ilişkiler içinde oldukları Babil şehrinin yağmalanması olmuştur. Babil şehrinin ele geçirilmesi ile V. Şamşi-Adad (MÖ 823-811) artık Sumer ve Akad Kralı olarak anılmıştır. V. Şamşi-

Adad 'ın ölümünden sonra tahta geçen oğlu III. Adad-nirari'nin dönemi hakkında yeterli bilgiye sahip olmamakla birlikte Asur Devleti'nin gücünü koruduğu görülmektedir. Ancak III. Adad-nirari'den sonra tahta geçen sırasıyla IV. Salmanassar, III. Aşur-dan ve V. Aşur-nirari saltanatları boyunca, Asur Devleti'ne karşı yapılan ittifaklarla ve Urartularla mücadele etmişlerdir.

Asur Devleti, merkezi yapının eski gücünü kaybetmeye başlamasıyla iç huzursuzluklar yaşarken bir yandan sınırlarında kendisine karşı kurulan ittifaklarla uğraşmak zorundaydı. Uzun yıllardır süre gelen Arami istilaları devam ederken, Anadolu'da varlığını sürdüren Geç Hitit şehir devletlerinin politikaları da Asurlular için can sıkıcı bir hal almıştı. Ancak en önemlisi, bir zamanlar bağımsız ve dağınık birer kabile olan toplulukları kendi çatısı altında, çıkarları doğrultusunda toplayan Urartu Devleti idi. Her ne kadar etrafı düşmanlarla sarılı, içerisin de yönetim huzursuzlukları olsa da tahta geçen III. Tiglat-pileser (MÖ 744-727), Asur Devleti'ni adeta yeniden inşa etmiştir. Güçlü reformlar ile devleti ve orduyu yeni baştan kurmayı başarmıştır. Asur Devleti'nin ordusu artık savaş zamanı askerlerin toplandığı birlik olmaktan ziyade, her an sefere hazır bulunan, iyi eğitilmiş ve gelişmiş silahlara sahip yeni bir ordu haline gelmişti. Asur Devleti, tüm bu yenilikler sayesinde artık daha disiplinli, düzenli ve elbette yıkıcı gücü artan bir orduya sahipti. Ordunun sefere çıktığı yakın topraklar da Asur Devleti bünyesine bağlı kalıcı birlikler ve garnizonlar kurulurken, uzak topraklara yapılan seferler yine yağma niteliğindedi.

III. Tiglat-pileser'in yıllıklarında, ele geçirdiği topraklarda yaşayan halkları, imparatorluğun diğer bölgelerine sürgün etme yoluyla, onları kontrol altında tutmayı ve bağımsızlık için oluşturabilecekleri ayaklanmaları ortadan kaldırmayı amaçladığını görüyor. Asur Devleti'nin ele geçirdiği topraklarda ki halkların kontrol altında tutulması amacıyla başlayan sürgün politikası daha sonra bir ceza yöntemi olarak hizmet etmiştir. Asur tahtına geçen her kralın sürdürdüğü Kuzey Suriye ve Doğu Anadolu politikası, III. Tiglat-pileser için de devam etti. Yaptığı reformlarla daha güçlü hale getirdiği ordu, uzun süredir devam eden Urartu mücadelesinde önemli bir başarı sağladı. Urartu Devleti ile girilen mücadele sonucunda Asur Devleti galibiyet ile çıkan taraf oldu ve Doğu Anadolu topraklarında Asur egemenliği sağlandı. Bu dönemin diğer bir başarısı Babil şehrinin ele geçirilmesi ve buraya Asur

valisinin atanması olmuştur.

III. Tiglat-pileser, Filistin'e dek uzanan geniş fetih politikaları, fethedilen topraklarda eyalet benzeri kalıcı yönetimlerin kurulması, halkların sürgün edilmesi, devletin iki önemli temeli olan ordu ve yönetim alanında yenilikçi ve başarılı reformlar gerçekleştirmesi ile güçlü bir imparatorluğun temellerini atmıştır. Ancak III. Tiglat-pileser'den sonra Asur tahtına geçen V. Salmanassar (MÖ 726-722) döneminde, devletin sınırlarında herhangi bir gelişme olmadığı gibi yaşanan iç huzursuzlukların arttığı görülmektedir. V. Salmanassar'ın bir isyan neticesinde ölümünden sonra, Asur Devleti'nde yeni bir çağın başlangıcı kabul edilen, Asur tarihinin en görkemli ve güçlü dönemi olarak bilinen Sargonidler Devri başlamıştır. Sargonidler Devri olarak adlandırılan dönemde, Asur Devleti'nin hızla ve eşi benzeri görülmemiş şekilde yükselişe geçtiğini görüyoruz. Bu devrin ilk kralı olan II. Sargon (MÖ 722- 705), kendini Tanrı Asur'un rahibi, Tanrı Bel'in valisi, Tanrı Dagan ve Anu'nun isteği ile seçilen ve dönemin tüm büyük tanrılarının gözdesi olarak tanıtmıştır.

Asur Devleti'nde din ve tanrı kavramlarının siyasette ki yerini, II. Sargon'un bu ifadelerinden de açıkça görmekteyiz. II. Sargon'un meşhur seferlerinden olan VIII. Sefer, Ninive ve Nemrud seferlerinin anlatıldığı Korsabad Kral Listeleri ve yıllıklarında geçen askeri faaliyetleri, onun ne kadar başarılı bir kral olduğunu ortaya koymaktadır. Öyle ki II. Sargon'un döneminde Urartular ve Urartu destekli Geç Hitit şehir devletleri, Elam ve Elam destekli Babiller, İskit ve Kimmerler üzerine seferler düzenlendiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra II. Sargon, Anadolu, Filistin, Suriye, Mısır ve en önemlisi Kuzey Mezopotamya'yı Asur İmparatorluğu altında toplama yoluyla tüm Yakın Doğu coğrafyasının tek hakimi olma politikası doğrultusunda seferlere başlamıştır. Gerçekleştirdiği başarılı seferler neticesinde, Asur İmparatorluğu siyasi ve ekonomik açıdan gücüne güç katmıştı.

II. Sargon'un ölümünden sonra tahta geçen oğlu Sanherib, tıpkı babası gibi kendini tanrıların desteklediği bilge hükümdar ve evrenin kralı olarak tanıtmıştır. Ayrıca Asur İmparatorluğunun ve halkının kendisine, Tanrı Asur tarafından emanet edildiğini açıkça ifade etmiştir. Sanherib'in (MÖ 705-680) de askeri ve siyasi politikalarına başlamadan önce, tanrılarının gücünü ardına aldığı ve din kavramının Asur

İmparatorluğu'nda hala önemini koruduğunu açıkça görüyoruz. Sanherib'in ifadesiyle, Tanrı Asur'dan emanet aldığı imparatorluk gerçekten de güçlü ve büyüktü. Öyle ki babası II. Sargon'un başarılı seferleri sonucunda Asur İmparatorluğu; batıda Akdeniz'e, doğuda İran'a, kuzeyde Anadolu topraklarından, güneyde Basra Körfezi'ne dek uzanan geniş bir coğrafyaya ulaşmıştı. İmparatorluğun bu geniş topraklarında zaman zaman çıkan isyanlar Sanherib'in saltanatı boyunca en çok uğraştığı sorunlardan biri olmuştur.

Düşmanların Asur'a karşı sürekli ittifak yaptığı bu dönemde en dikkat çeken olay, Elamlıların üzerine sefere çıkan Sanherib'in bu saldırıyı büyük bir filo kurarak ve gemileri karadan denize indirmek suretiyle gerçekleştirmesiydi. Bu karada inşa edilen büyük gemilerin denize indirilmesi tarihte ilk olarak Sanherib döneminde karşımıza çıkmaktadır. Bu hayli zor proje gerçekleştiğinde, Sanherib'in su tanrısı Ea için adaklar sunduğunu ve bu projenin gerçekleşme aşamalarının detaylı bir şekilde yıllıklarda anlatıldığını görüyoruz. Ancak Sanherib'in bu saldırısı gerçekleştiğinde, Elamlılar ile ittifak halinde olan Babil yöneticileri Sanherib'in oğlu Asur-nadinşumi'yi Elamlılara teslim ederek öldürülmesine neden oldular. Elbette oğlunu kaybeden Sanherib'in intikamı kaçınılmaz olacaktı.

Asur İmparatorluğu'nun politikalarında öteden beri önemli bir yeri olan Babil şehri üzerinde hakimiyet sağlama çabaları Sanherib döneminde de devam etmiştir. Ancak Sanherib'in Babil üzerinde devlet politikalarından ziyade oğlunun intikamını alma hıncı ağır basmaktaydı. İntikam hırsının, politikaları ile birleştiği noktada harekete geçti ve Babil şehrini kuşattı. Sanherib tarafından ele geçirilen Babil şiddetli bir yağmaya maruz kalmıştır. Tanrılar şehri olarak bilinen ve dönemin önemli bir kültür merkezi olan Babil, yeniden inşa edilmesi mümkün olmayacak şekilde büyük bir yıkıma sahne olmuştu. Bu yıkımın detayları, Sanherib'in yıllıklarında detaylı olarak anlatılmıştı. Babil şehrinin en büyük tanrısı olan Marduk'un heykelini alan ve şehri yerle bir eden Sanherib, Asur'a döndü.

Babil şehrinin yıkılmasından yıllar sonra, Sanherib'in iki oğlu arasında çıkan ve nedeni tam olarak bilinmeyen bir suikaste kurban gitmesi, Babil şehrini yıkılmasından dolayı tanrılara karşı büyük saygısızlık yaptığı ve tanrıların onu bu şekilde

cezalandırıldığı şeklinde yorumlanmıştır. Asur İmparatorluğu'nu derinden etkileyen Sanherib'in bu hazine sonu Tevrat'a göre; Sanherib'in iki oğlu Şaraser ve Adramelek, babaları tapınakta dua ettiği sırada onu kılıçla öldürülüp, Ararat Dağı'na kaçtığı kabul edilir. Sanherib'in belirsizlikler içinde bir suikast sonucu öldürülmesi, tanrılar tarafından kendisine kesilen bir ceza olarak anılmasının yanı sıra, babası II. Sargon'un naaşına ulaşamadığı için onun kurduğu yeni Asur başkenti olan Korsabad'ı terkedip, Ninive şehrini başkent yapması imparatorluk içinde kötü bir durumun habercisi olarak yorumlanmıştır. Asur İmparatorluğu'nun önemli krallarından olan II. Sargon'un, Asur geleneklerine uygun bir şekilde gömülememesi, onun ölümler diyarına kabul edilmediği bu yüzden ruhunun huzursuz olup canlılara zarar vereceği düşünülmüştür. Sanherib tarafından bu sebeplerden dolayı Asur İmparatorluğu'nun yeni başkenti yapılan Ninive, tanrıça İştâr'ın eski kült merkezi olan görkemli bir şehir olarak hizmet vermiştir.

Sanherib'in ölmeden önce Babil'li eşinden olan küçük oğlu Asarhaddon'u veliaht olarak göstermesi, ölümünden sonra ortaya çıkacak olan taht mücadelesine zemin hazırlamıştır. Tüm muhalefetlere rağmen verdiği mücadeleyi kazanan Asarhaddon Asur tahtına geçmeyi başarmıştır. Bu durumu yazıtında açıkça anlatan Asarhaddon; tanrıların babası Tanrı Aşur'un kendisini Asur topraklarını güçlendirmesi için görevlendirdiğini, Tanrı Sin tarafından özel güçlerle donatıldığını, gücünün Tanrı Marduk tarafından uzak diyarlara yayıldığını, Tanrıça İştâr'ın silahları ile ödüllendirildiğini, Tanrı Nergal tarafından güç ve kudret bahşedildiğini büyük bir övgüyle anlatmıştır. Asarhaddon'un bu ifadeleri, tahta çıkışını meşru bir zemine bağlamanın yanı sıra, Asur krallarının din-tanrı kavramına ne kadar bağlı olduğunu ve onların izlediği siyasetin ayrılmaz bir parçası olduğunu açıkça göstermektedir.

Asarhaddon'un (MÖ 680-669) devraldığı imparatorluk, pek çok sorunla karşı karşıya olmasına rağmen, onun ilk işi kendisine muhalefet olanları cezalandırmak olmuştur. Sonrasında babası tarafından yerle bir edilen Babil şehrini yeniden inşa etmiş ve sürülen halkını geri getirmişti. Babil'e karşı yürüttüğü bu barışçıl politika muhtemelen, yazıtlarında yer verdiği Tanrı Marduk'un etkisi ve tanrılar tarafından cezalandırıldığına inanılan babası Sanherib'in adını bu yakıştırmadan arındırmaktı. Asarhaddon'un en dikkat çeken faaliyetlerinden biri de Mısır'ın fethedilmesi

olmuştur. Yıllardan beri süre gelen fetih politikasının en önemlilerinden biri olan Mısır'ın fethi ile Asarhaddon artık Aşağı ve Yukarı Mısır Fatihisi olarak anılmıştır. Bu başarıdan sonra da gücüne güç katan Asarhaddon, kendini tanrıların kralı olarak daha güçlü hissediyordu. Ancak Asur İmparatorluğu'na karşı Urartu ve Kimmer ittifakı devam etmekteydi.

Asarhaddon, sınırlarını güvence altına almak adına başarılı seferler gerçekleştirse bile kesin çözüm için Tanrı Aşur'a danıştığı görülmektedir. Tanrı Asur'a yazdığı mektupta, Urartu ve onunla ittifak kuran Kimmerlerin bir sonra ki adımları hakkında bilgiler istediğini görüyoruz. Hemen her fırsatta tanrıların gücüne sığınan ve onların yardımını isteyen, başarılı her faaliyetinden sonra tanrılara yazıtlarında yer veren, pek çok yeni tapınak inşa ettiren ve yıprananları onaran Asarhaddon, gerçekten de Asur kralları içinde en dindar kabul edilmiştir. Zira onun her faaliyetinde din kavramının etkisi yoğun bir şekilde görülmektedir. Asarhaddon'un kötü olayların habercisi olarak gördüğü alemetlerden oldukça etkilenmesi ve rutinlerini bu alemetlere göre ayarlaması onun her fırsatta tanrılara sığınmasını açıklamaktadır.

Asur İmparatorluğu'nun tahtına Asarhaddon'dan sonra geçen Asurbanipal'ın da tahtını meşrulaştırmak için Tanrı Asur, Sin, Şamaş, İştar ve Adad'ın emri ile geçtiğini ifade ettiğini görüyoruz. Asurbanipal, Mısır üzerine yaptığı seferlerinin anlatıldığı yazıtlarında da yine Tanrı Asur ve Sin tarafından kendisine güç sağlandığını dile getirmiştir. Bu dönemde sömürgeye dayalı siyasetlerine devam eden Asur İmparatorluğu, kendisi için bir hayli öneme sahip olan Tabal ve Que ülkelerinin krallarının Kimmerler ile ittifak halinde olmasından büyük rahatsızlık duymuştu. Bu ittifak doğrultusunda Asur'a saldıran Kimmerler ile Asurbanipal'ın bir anlaşma yaptığı ve bu anlaşmayı bozan Kimmerlerin tanrının gazabına uğradığına inanılmaktadır.

Asurbanipal'ın (MÖ 668-626) yazıtlarında Kimmerlerin, Asur İmparatorluğu'na saldırmaları Tanrı Asur, Bel, Ninlil, Nabu ve İştar tarafından hoş karşılanmayıp, cezaya çarptırıldığı ifade edilmektedir. Asur İmparatorluğu'nun çevresi kendine karşı ittifakların yapıldığı düşman ülkeler ile çevriliydi, İran'da yükselen Medlerin yanı sıra Kimmer ve İskit tehlikeleri devam etmekteydi. Güç dengelerinin sürekli değiştiği

ve ortak düşmanlara karşı kurulan ittifakların arttığı bu dönemde Asur İmparatorluğu'nda sık sık çatıştığı Urartu Devleti ile bir anlaşma yoluna gitmişti. Zira Kimmer, İskit ve Medlerin her iki devlet için büyüyen bir tehdit olduğu açıktı. Ancak Asurbanipal bu anlaşmanın, Urartu Devleti'nin tanrıların gücünden korktuğu için Asur ile barış yapma talebi ile gerçekleştiğini ifade etmektedir.

Asurbanipal'in saltanatı boyunca başarılı siyasi ve askeri faaliyetlerde bulunmasının yanı sıra belki de en kayda değer başarısı, büyük bir kütüphane kurmasıydı. Dönemin edebi eserleri, dini metinleri, tıp, matematik, astronomi, astroloji ve dil alanlarında bilgiler içeren yazıtları, dönemin siyaseti hakkında önemli bilgiler içeren idari belgeleri, sağlık ve esenlik için oluşturulan büyü ve duaları içeren bu büyük kütüphane, dönemin yaşantısını hakkında bilgi sahibi olmamıza katkı sağlamıştır. Asur İmparatorluğu'nun son görkemli kralı olan Asurbanipal öldüğünde artık Asur topraklarında zor zamanlar yaşanmaktaydı. Asurbanipal'in oğlu Asur-etillu-ilani tahta geçtikten kısa bir süre sonra kardeşi Sin-şar-işkun tarafından öldürülmüştür.

Kargaşa içinde geçen dönemde Asur İmparatorluğu'nda da taht kavgaları, otorite boşluğu ve huzursuzluklar gün yüzüne çıkmıştı. Bu durumda ilk yararlanan Babil, bağımsız bir krallık olarak Asur hakimiyetinden ayrılmıştı. Bununla yetinmeyen Babil, Medlerle ittifak kurarak Asur İmparatorluğu'na saldırmıştı. Bu saldırı Asur'un hazırlıksız yakalandığı ve başta başkent Ninive olmak üzere Asur, Korsabad ve Nimrud şehirlerinin acımasızca yıkımına ve ganimetlerinin yağmalanmasına neden oldu. Bu Asur İmparatorluğu'nun sonu demekti ve Tanrı Asur heykeli Babil'e taşındı. Bu yıkımlar sonrasında Asur hanedanından olan II. Asur-uballit, Harran bölgesine kaçarak orada krallığını ilan etse de Babil ve Med ittifakının saldırısı sonucu yıkılmıştır. Böylece, büyük ve güçlü Asur İmparatorluğu, iç karışıklıklarla zayıfladığı an da kendisine karşı yapılan bu güçlü ittifaklara karşı koyamamış ve MÖ 612 yılında son bulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ MEZOPOTAMYA'DA DİNİ İNANÇ SİSTEMİ

Tarih boyunca insanların yaşadığı her coğrafyada, toplumdan topluma değişen inançların bulunduğu ve bu inançların göçebe toplumların yerleşik hayata geçmesiyle giderek daha sistemli bir hale geldiği bilinmektedir. Özellikle Neolitik dönemde ortaya çıkan yaratıcı kavramı, zaman içinde medeniyetlerin en önemli unsuru haline gelmiştir. Eski Mezopotamya'da inanç sisteminin başında bulunan tanrı, başta devlet yöneticileri olmak üzere toplumun tamamı üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Tanrı ve insan arasındaki ilişki, karşılıklı sorumlulukları içeren bir döngü şeklinde kendini göstermiştir. Tanrılar için adaklar sunan ve çeşitli ritüelleri yerine getiren insanlar, bu davranışları sonucunda, öldükten sonraki hayatlarında tanrılar tarafından ödüllendirileceklerini düşünmüşlerdir. Bu düşünceler bir yandan toplum düzenini sağlarken diğer yandan inanç sisteminin giderek yerleşmesini ve sistemli bir hale gelmesine katkı sağlamıştır. Mezopotamya coğrafyasında hüküm süren medeniyetlerde, siyasi ve sosyal hayat başta olmak üzere toplumun her alanında dini inanç sisteminin etkilerini görmek mümkündür.

Yaratıcı kavramının ortaya çıkışı ve gelişimini takip eden süreçte, her medeniyetin inanışlarının temelini oluşturan din ve tanrı kavramları, zaman içinde sistematik ve güçlü bir yapılanma ile kendini göstermiştir. Toplumların yaşayışlarından, şehir devletleri ve imparatorlukların şekillenmesine, yöneticilerin siyasi ve askeri politikalarından, iktidar mücadelelerine kadar çok geniş bir çerçevede etkin rol oynayan dini inanç sistemleri, Mezopotamya coğrafyasında dikkat çekici değişikliklere yol açmıştır. Dini inançların temelini oluşturan tanrı kavramı ve tanrının ikamet ettiği inanan tapınaklar, dönemin yönetim merkezi olarak işlev görmüş önemli yapılar olmasının yanında, siyasi örgütlenmelerin ve bir arada

yaşama geleneğinin oluşmasına ev sahipliği yapan bir merkez konumundaydı. Ortaya çıkışı ve gelişimi kadar, Mezopotamya coğrafyası ve tarihi üzerinde belirgin etkilere sahip olan din kavramının, medeniyetlerdeki yerini ve önemini, yapılan araştırmalar sonucu elde edilen bilgiler ışığında değerlendirdiğimizde, söz konusu sistemin nedenli belirleyici olduğunu görmekteyiz.

Mezopotamya, tarih boyunca birbirinden değerli pek çok medeniyete ev sahipliği yapan zengin bir coğrafyadır. Kabileler halinde yaşayan insanların, zaman içinde çevresinde oluşan ve anlam veremedikleri olayların, ilahi bir güç tarafından gerçekleştiği düşüncesine inanmaları “*yaratıcı*” kavramının oluşmasına imkan sağlamıştır. Yerleşik hayatın ve tarımsal faaliyetlerin başlamasıyla ortaya çıkan köyler, zaman içinde bir arada yaşama geleneğinin yerleşmesi ile şehirleri oluşturmuştur. Şehirlerin oluşmasında şüphesiz dini inanç sisteminin temelini oluşturan *tanrı* kavramı ve onun evi olduğuna inanılan tapınakların rolü büyüktür.

Tanrı'nın Evi olarak kabul edilen tapınaklar, şehirlerin merkezinde yer alan, dönemin dini ritüellerinin gerçekleştiği, insanların etrafında yaşamaya başladığı ve üretimini yaptıkları ürünlerin toplandığı, siyasi olarak örgütlenmenin ilk temellerinin atıldığı önemli birer merkez konumundaydı. Zaman içinde gelişen bu tapınaklarda, dini ritüellerin uygulanmasını sağlayan ve tanrı ile yöneticiler arasındaki iletişimi gerçekleştiren bir ruhban sınıfı ortaya çıkmıştır. Ancak şehirlerin güçlenip kralların yönetimde tanrı destekli güçlerini arttırması ile bu sınıfın önemini kaybettiği bilinmektedir.

Dini inanç sisteminin en önemli unsuru olan tanrılara adanan tapınaklar, genelde o şehrin koruyuculuğunu üstlendiğine inanılan şehrin baştanrısı konumunda olan tanrı için inşa edilirdi. Söz konusu tanrının sorumluluğunda olan şehir ve halkın, tanrıya karşı yerine getirdiği sorumlulukları ve ibadetleri sayesinde tanrının gönlünü kazanma ve ölüm sonrası refaha kavuşma amacını taşıırken, yöneticilerde tanrılara karşı birtakım sorumluluklar üstlenmekteydi. Bunların başında tapınaklar ve tapınaklarda bulunan tanrısal simgeleri koruma, dini ritüelleri yerine getirme ve şehirde huzuru sağlamak gelmekteydi. Tanrı kavramının en dikkat çekici yanı, zaman içinde kralların tanrıların desteği ile meşrulaştırdıkları hakimiyetleri ve hakimiyetleri

boyunca gerçekleştirdikleri her faaliyetin tanrılar tarafından talep edildiği veya onaylandığı inanışının yerleşmesidir. Din kavramının toplum ve devletler üzerinde ne denli önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlayan bu uygulamaların, zaman içinde siyaset ile iç içe geçtiği ve ayrılmaz bir bütün oluşturduğu görülmektedir. Kralların tahta çıkışından ölümüne ya da tahttan indirilişine kadar her türlü olaydan tanrıların sorumlu olduğu, dönemin pek çok metninde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır.

Şehir devletleri halinde hüküm süren krallar, tanrının isteği ile tahta geçtikten sonra, çıktıkları askeri seferler ve seferlerde alınan zaferler tanrının istek ve desteği ile gerçekleşmiş olaylar olarak kabul edilirken, alınan yenilgiler yine tanrıların cezalandırması olarak görülmüştür. Tanrıların bu etkin gücünü ardına almak isteyen kralların, dini inanç sistemlerinin önemli bir parçası olan tapınakların inşasına büyük önem verdiği ve tapınakların işleyişinde rol alan ruhban sınıfını zaman içinde ortadan kaldırdığı görülmektedir. Kralların hakimiyetlerini meşrulaştırmak için tanrılar tarafından seçildiğini vurgulamasının yanı sıra, ele geçirdiği topraklarda olası isyanları önlemek amacıyla da tanrının desteğine başvurduğu bilinmektedir. Gerçekten de tanrılara büyük saygı ve hürmet gösteren kralların yaptığı ilk iş tanrı adına tapınaklar inşa etmek ya da onarımını sağlamak olmuştur. Dönemin dini inanç sistemi ve unsurları hakkında en önemli bilgileri de yine tapınak inşası başta olmak üzere kralların faaliyetlerini konu alan metinlerden öğreniyoruz.

Şehirlerde oluşan siyasi yönetimlerin, din destekli politikaları sayesinde giderek genişleyen ve gelişen krallıklara dönüştüğü oldukça önemlidir. Bu durum şüphesiz, tanrı destekli askeri seferlerin artması ve bunun sonucunda büyüyen şehirlerin, daha güçlü bir yönetim sistemi oluşturmasına olanak sağlamıştır. Şehirlerin büyümesi ile tapınakların ve tanrıların sayısı artmıştır. Zira ele geçirilen şehrin tanrısına da saygı gösterilip inanılmaya devam ettiği bilinmektedir. Tanrıların da tıpkı insanlar gibi bir aile şeklinde sınıflandığı panteonda, hiyerarşik bir yapılanma bulunmaktaydı.

Kralın gerçekleştirdiği başarı seferler sonucunda şehrin tanrısının baştanrı konumuna yükselmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Dönemin dini inançlarının, hayatın her alanında yer alan ilişkileri ve işleyişleri şekillendirdiği, en önemlisi de büyük bir kültür mirasının temellerini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Sosyal, siyasi,

askeri ve ekonomik alanda pek çok faaliyetin yer aldığı metinlerde, din faktörünün etkisinin belirgin bir şekilde görülmesi oldukça dikkat çekicidir. Dualar, kitabeler, kral veya tanrı listeleri, duvar kabartmaları, çivi yazılı metinler, rölyefler, mühürler, mektuplar ve daha bir çok kaynakta yer alan ifadeler ya da tasvirler, din kavramı ve etkileri hakkında değerli bilgiler taşımaktadır.

Din kavramının, tarih boyunca toplumların en önemli unsurlarından biri olarak karşımıza çıkmıştır. İnsanların kendini güvende hissetme ve tanımlayamadığı olayları anlamlandırma ihtiyacından doğan düşünceler sonucunda ortaya çıkan yaratıcı kavramı, zaman içinde sistemli bir hal almış ve bugünkü inanışlarımızın temelini oluşturmuştur. Söz konusu inanışların elbette birden bire ortaya çıktığı ve herkes tarafından kabul gördüğü söylenemez. Ancak genel olarak değerlendirdiğimizde, insanın dürtüleri ve bilinmezliğin verdiği endişenin giderilmesi için, anlamlandırma oldukça önemlidir. Tüm bu düşünceler etrafında gelişen inanç sistemleri, giderek sistematik bir hal almış ve toplumların en değer verdiği kavram olarak gelişmeye başlamıştır. Eski Mezopotamya coğrafyasının ve tarihinin önemli bir parçası olan dini inançların, dönemin güçlü medeniyetlerinden biri olan Sumer toplumunda ise nedeli aşamalar kaydettiği ve Sumerlerden sonraki dönemlerde bile önemini koruduğunu görüyoruz. Sumer toplumunda yazının kullanımı ile birlikte oluşturulan pek çok dini ve edebi metinde, söz konusu inanç sistemi, tanrılar ve tapınakların nedeli gelişmeler kaydettiğini ve etkilerini açıkça görmekteyiz.

1.1 Sumer Medeniyet'inde Din Kavramı

Eski Mezopotamya'nın en önemli uygarlıklarından biri olan Sumerliler, dini inançların sistematik bir boyut kazanmasına büyük katkı sağlamışlardır. Sumerlilerin dini inançların, çok tanrılı bir yapıya sahip olduğu ve bu tanrıların tüm toplum tarafından saygı gördüğü bilinmektedir. Sumer ülkesinin her şehrinin ayrı bir baştanrısı ve irili ufaklı tapınakları vardı. Tanrıların konumları askeri zaferlere göre değişken bir yapıya sahipti. Zira şehirler arasında yaşanan mücadeleler sonucunda, galip gelen şehrin tanrısı baştanrı konumuna gelirken, mağlup şehrin tanrısı önem kaybediyordu. Er Hanedanlığı döneminden itibaren Sumer ülkesinin kuzeyinde, güneyindeki tanrılardan farklı olarak tanrıça İştar, fırtına tanrısı Adad, savaş tanrısı Zambamba, güneş tanrısı Amba, “memleketin beyi” Dagan gibi önemli tanrıların

varlığı ile karşılaşmaktayız. (Landsberger, 1944a: 422)

Her şehrin bir baştanrısı olsa da toplum tarafından pek çok tanrıya inanılmıştır. Bu durum inanç sisteminin politeist bir yapıya sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Bu tanrıların tıpkı insanlar gibi aile yapılanmasına benzer şekilde sınıflandırıldığı dikkat çekici bir husustur. Asurlularda büyük bir aile şeklinde tanımlanmış olan tanrıların, dağdan çıkan ve gökyüzüne dek uzanan bir hurma ağacının dalları şeklinde, mühürler üzerine tasvir edilmiş olması bu durumu örnekler niteliktedir. Tanrıların bir aile gibi yaşamasının yanı sıra insanlara ait pek çok özelliğe de sahipti. Bu özelliklerin başında insan biçimli vücutlara sahip olması, insanlar gibi yemesi içmesi ve hatta sarhoş olması gelmektedir. (Demirci, 2013: 16) Bunun yanı sıra tanrılar genellikle, kendilerine sunulan içkiyi kabul ederken tasvir edilmiştir. Her ne kadar betimleme bakımından krallara benzeseler de onları krallardan ayıran en dikkat çekici ayrıntı boynuzlu bir başlık takmaları ve toplum tarafından kendilerine tapınılmaları olmuştur.

Sumerlilerin inanç sisteminde önemli bir yere sahip olan ve genellikle bir hayvan ile temsil edilen şehir tanrıları, adından da anlaşılacağı üzere şehrin tanrısı olarak o şehri koruma ve savunma ile görevlilerdi. Bu durum elbette tanrıların, şehirde yaşayan insanların tamamıyla iletişim halinde olduğu anlamına gelmemektedir. Tanrıların, belli başlı olağanüstü durumlarda toplumla tanrı arasındaki ruhban sınıfı ya da krallar aracılığıyla ile iletişim sağladıkları düşünülmektedir. (Beaulieu, 2007: 165 ; Altuncu, 2014a: 121) Ayrıca bir şehrin tanrısının, devletin ya da ülkenin tanrısı olabilmesi, o şehrin kralının askeri ve siyasi başarıları ile gerçekleşmekteydi. Zira bir kral ne kadar çok şehri hakimiyeti altına alırsa veya Sumer ülkesine tam anlamıyla sahip olursa, tanrı da ülkenin tanrısı konumuna yükselebiliyordu. Ancak bu şehir ilhakları dini inanç sistemine zarar verecek boyutta değildi. Öyle ki ele geçirilen şehirdeki inanç sisteminin en önemli yapılarından olan tapınaklara zarar verilmemesi ve inançlara karşı hoşgörülü yaklaşımlar sergilenmesi, farklı inanç sistemlerinin devam etmesi açısından oldukça kayda değerdir.

Tanrılar hem şehrin gerçek yöneticisi hem de sahibi konumunda olsalar da, bu tanrıların hepsi aynı değere sahip değildi. Belli başlı önem sırasına göre tanrıların

sıralandığı birtakım belgelerde de görülmektedir. Şuruppak ve Tell Ebu Şalabik'te yapılan kazılar sonucunda ortaya çıkarılan ve yaklaşık 560 adet tanrı adının geçtiği, en eski belgeler MÖ 2600'lü yıllara tarihlendirilmektedir. Bu tanrı adlarının bulunduğu sütunun ilk başında sırasıyla; An, Enlil, İnanna, Enki, Nanna, Utu isimlerinin bulunması, söz konusu tanrıların panteonun en önemli tanrıları olduğu kanıtlamaktadır. (Bottéro, 2001a: 48- 49)

Eski Mezopotamya'nın dini inanç sistemi Sargonidler Devri'ne kadar Sumer ve Sami (Akad) dini inanışları ile sentezlendiğini görüyoruz. Bu durum Sumer dini inanç sisteminin, Sami kavimler üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda Sami inanç sisteminde yer alan tanrılar, Sumer kültürünün izlerini taşımaktaydı. (Beaulieu, 2007: 167) Söz konusu tanrıların özelliklerinin büyük ölçüde aynı kalarak farklı isimler ile anıldığı ve özellikle Asur toplumunun savaşçı özelliklerini ön plana çıkaran nitelikler kazandırıldığı bilinmektedir. Larsa şehrinde tapınılan Sumer güneş tanrısı Utu, Sami kültüründe Sipparlı Şamaş'a, Uruklu İnanna'nın ise İştar'a karşılık gelmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Eski Mezopotamya toplumlarında zamanla imparatorluk anlayışının önem kazanmasına paralel olarak, şehir devletleri halinde hüküm süren toplumların ulusal bir kimlik kazandığı görülmektedir. Bu duruma ek olarak ele geçirilen şehirlerin tanrıları da panteonda yerini almıştır. Ancak sayısı giderek artan tanrılardan, şehrin baştanrısı ve diğer önemli tanrılar dışında kalanların eski önemini kaybettiği görülmektedir. Çünkü güçlü bir devlet için merkezi otoriteyi sağlamanın yanında, dini ve siyasi alanda da birliğin sağlanması gerekiyordu. Sumer toplumu her ne kadar teokratik bir yönetim şekli benimsemiş olsa da, tanrılar hiçbir zaman bu yönetim içinde dünyevi güçlere sahip bir nitelikte olmamıştır. Tanrıların betimlenmesinde genel olarak karşılaştığımız boynuzlu başlık, sadece tanrılara özgü bir sembol olarak tanrıları, krallardan ayırt etmek amacıyla kullanılmıştır.

Sumer toplumu, yaşadıkları şehrin tanrılar tarafından kurulduğu ve şehrin yönetiminin tanrıların elinde olduğunu düşünmekteydi. Bu düşünce ile şehrin merkezine yapmış oldukları tapınakların etrafında yaşamaya başlayan toplum, zaman içinde şehir devletlerinin oluşmasına katkı sağlamıştır. Ancak Sumer ülkesine

baktığımızda, Fırat ve Dicle havzasında bulunan; Nippur, Eridu, Lagaş, Uruk, Kiş ve Ur şehir devletlerinden oluşmaktaydı. Merkezi bir otoriteye bağlı olmaksızın, birbirlerinden bağımsız idareciler tarafından yönetilen bu şehir devletleri, tanrıların özel mülkü olarak kabul edilmekteydi. Tanrılar tarafından koruyuculuğu üstlenilmiş olan bağımsız şehir devletlerinde, şehrin koruyucusu olan tanrıların şehir ya da insanlar için verdiği kararların ruhban sınıfı aracılığıyla bildirildiğine inanılmaktaydı.

Dualar, bayramlar ve adaklar yoluyla, tanrının olumsuz kararlarının değişebileceğine inanılmış ve birtakım ritüeller yoluyla tanrıların düşünceleri veya taleplerinin öğrenileceğine inanılmıştır. Kahinlerin, tanrıya kurban edilen hayvanların karaciğerlerine bakarak başta askeri seferlerin uygunluğu olmak üzere pek çok konu üzerine yorumlar yaptığı ve bu yorumların oldukça önemli görüldüğü anlaşılmaktadır. Tapınaklarda ruhban sınıfı üyeleri tarafından gerçekleştirilen bu ritüeller sonucunda eğer kötü bir kehanet olduğu anlaşılırsa kral ve ruhban sınıfı üyelerinin katılımıyla “*Namburbi*” adı verilen tanrıya sığınma ve kötülükten korunma ritüeli gerçekleştirilirdi. Sumer toplumunda başta, şehrin koruyucusu olan tanrı, şehri yöneten kral ve ruhban sınıfının büyük bir etkiye sahip olduğu açıkça görülmektedir.

1.2. Sumer Dönemi’nde Din ve Siyaset İlişkisi

Mezopotamya coğrafyasında, kabileler halinde yaşayan insan topluluklarının temel amaçları hayatlarını idame ettirecek, beslenme, barınma ve üreme ihtiyaçlarından ibaretti. Tanrı kavramının henüz ortaya çıkmadığı bu dönemde, insanların doğada meydana gelen birtakım olayları kontrol eden bir düzenleyicinin olduğuna inanılmaktaydı. Bu inanışları doğrultusunda, doğada meydana gelen doğal afetlerin ya da onları şaşırtan olayların, ilahi bir boyutta ruhlar ve tanımlayamadıkları güçler tarafından oluşturduğunu düşünmüşlerdir. Tanımlayamadıkları bu güçlerin desteğini almak amacıyla ava çıkmadan önce törenler düzenledikleri de, inanç sistemlerinin oluşmaya başladığını göstermektedir. Kabileler halinde yaşayan insanların MÖ III.binyılın ikinci yarısında, yaşadıkları köylerin merkezinde bir tapınak bulunmaya başladığını görüyoruz. Bu tapınakların yönetimini, ruhban sınıfına mensup kişilerin sağladığı bilinmektedir.

Tapınakların oluşmaya başlamasıyla, tapınak etrafında şekillenen sosyal hayat, insanların bir arada yaşamalarına olanak sağlamış ve bu durum kentleşmenin ilk adımlarının atılmasını sağlamıştır. Birbirinden bağımsız olarak şekillenen küçük şehirde, monarşik bir yapılanma ile yönetici konumunda olan kişilerin kendi hanedanlıklarını kurarak siyasi örgütlenmeyi başlattıkları görülmektedir. Bu örgütlenme tapınaklar etrafında gerçekleşen, küçük birer krallık yönetiminin özelliklerini taşımaktaydı. Ekonomik bakımdan kendi kendine yetebilen bu küçük şehir krallıklarının yönetimini sağlayan idarecilerin tüm yetkileri kendilerinde bulundurduğu görülmektedir. Söz konusu yöneticiler gerektiği zaman şehir tanrısı ile iletişime geçebilen ayrıcalıklı bir konuma sahiptiler.

Sumerlere ait çivi yazılı belgelerde yer alan ifadelerden, her şehirde o şehrin tanrısı ve diğer tanrılar için gerekli ibadetlerin yapılması amacıyla tapınaklar oluşturulduğunu anlıyoruz. Söz konusu metinlerde geçen dikkat çekici diğer bir husus, dönemin tüm tapınakları içinde en büyük öneme sahip olan dört tapınak bulunmaktaydı. Bu tapınaklar; Kahraman savaş tanrısı olarak tanınan Ningirsu'ya adanmış olan Eninnu Tapınağı, tanrılar panteonunun lideri konumunda olan Tanrı Enlil'e adanan Nippur şehrinde yer alan Ekur Tapınağı, Sumer su tanrısı olarak bilinen Tanrı Enki'ye adanmış Eridu'da yer alan E'engurra Tapınağı, aşk ve savaş Tanrıçası olan İnanna'ya adanan Uruk'ta ki Eanna Tapınağı'dır. (Kramer, 1988b: 1) Bu dönemde tapınakların, "*Tanrı'nın Evi*" olarak görüldüğü ve Sumer toplumunda önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Mezopotamya'nın en erken tarihlerinden beri tanrılarının, sahip oldukları şehirlerin en yüksek konumunda yer alan yöneticisi ve koruyucusu olduğu inancının benimsendiği görülmektedir. Tanrılarının emirlerini yerine getirmekle görevli olan ruhban sınıfının da, toplumda önemli ve ayrıcalıklı bir yeri olduğu bilinmektedir. (Şenel, 1982: 239) Dini inanç sistemlerinin büyük gelişmeler kaydettiği bu dönemde inşa edilen büyük tapınaklar ve tapınaklarda gerçekleştirilen dini ritüellerden de anlaşılmaktadır. Şehirlerdeki işleyişin tapınak merkezli bir yapıda olması ve bu işleyişten ruhban sınıfı mensuplarının sorumlu olması, onları zamanla güçlendirmiştir.

Sumer krallarının kendilerini “*hizmetçi /sorumlu*” olarak gösterdiği metinlerde, tanrıların hizmetine verdikleri önem açık bir şekilde görülmektedir. Kralların kızlarının başrahibe olarak tapınaklarda görevli olmasının yanı sıra kralların da, tapınaklar inşa etmek, onarımını yapmak ve tanrılara adaklar vermekle görevli olduğu ve bu görevden övgüyle bahsettikleri bilinmektedir. (Woolley, 1965: 173) Sumer Kral Listesi'ne göre İsin Hanedanlığı'nın dördüncü kralı olan İşme-Dagan'ın tapınaklara verdiği değeri kanıtlamaktadır.

“ 1) *İşme-Dagan,*
Nippur'un (tapınağının) sorumlusu
Ur'un (tapınağının) destekçisi,
5) *Eridu'nun (tapınağının) daimi hizmetçisi,*
Uruk'un (tapınağının) başrahibi,
Güçlü kral, İsin'in kralı”

(Pekşen, 2016: 26 ; Bottéro, 2001a: 118)

Sumerlilerde, önemli işleve sahip tapınakların yanı sıra diğer önemli bir mimari yapı olan Zigguratlar'ın inşası da oldukça dikkat çekicidir. Babil Kulesi'nin ilk örneklerini oluşturan zigguratlar, “*Tanrıların Dağı*”, “*Cennetin Tepesi*” ve “*Dağın Evi*” gibi unvanlar ile anılmış ve şehrin gücünü, görkemini ve önemini göstermesinin yanı sıra şehrin tanrısının şanını simgelemekteydi. (Sarıkcıoğlu, 2011: 18) Zira piramitleri andıran basamaklara sahip bu yapının zirvesinde tanrının evi olarak kabul edilen tapınağın olduğu bilinmektedir. (Stone, 1997: 390 ; Leick, 2002: 127) Sumer dönemine ait, Tanrı Enlil'e yazılan bir ilahi de geçen ifadeler bu durumu kanıtlamaktadır.

“*...Enlil'in kutsal ikametgahı olan şehirde (Nippur),*
Nippur'da, babanın sevgili tapınağı, Yüce Dağ (Ziggurat),
Bereketin tapınağı, Ekur, “lapis lazuli” evi, O tozları yükseltti,
Yükselen (yüksek) bir dağ gibi saf bir yerde dikilmiş,
Yüce dağın prensi, Enlil Baba,

Görkemli tapınağını, Ekur'un üzerine evini kurdum...”

(Pekşen, 2016:23 ; Kramer, 1978: 574)

Sumer toplumunun ekonomik hayatında da karşımıza çıkan din ve tanrı kavramının etkileri, dönemin krallarının yazıtlarında yer alan ifadelerde de görülmektedir. Lagaş kralı Urukagina döneminde “*kadın efendi*” olarak adlandırılan, kralın karısı tarafından yürütüldüğü bilinen ekonomik işlere dair kullanılan ifadelerin, bu dönemden sonra Tanrıça Baba'nın ekonomik birimi kullanılmıştır. Bu durum Urukagina reform metinlerinde önemli bir yere sahip olan, ülke topraklarının ve mallarının gerçek sahibi olan tanrılara geri verilmesi uygulaması ile bağlantılıdır. Metinlerde yer alan ifadeler, söz konusu değişikliği kanıtlar niteliktedir.

*“Hükümdarın evinde (bir ekonomik birim niteliğiyle ev),
hükümdarın tarlalarında o (hükümdar),
Tanrı Ningirsu'yu (Girsu'nun kent Tanrısı)
efendi olarak tanıtmıştır.*

*Kadının evinde, kadının tarlalarında o, Tanrıça Baba'yı
(Ningirsu'nun karısı) onların hanımı olarak tanıtmıştır.*

*Prensın evinde, prensın tarlalarında o,
Tanrı Şulşagana'yı (Ningirsu'nun oğlu)
efendi olarak tanıtmıştır.*

(Nissen, 2004: 170-173)

Uzun zaman varlığını sürdüren, “*tapınak kent*” modeli, merkezi devlet yönetiminin gelişimi ile önemini kaybetmiş ve bu durum kralların gücünü arttırmıştır. Söz konusu değişimleri, Lipit-İhtar dönemi yasalarının yer aldığı bir metnin giriş bölümünde ifade edilmiştir. Ayrıca kralın, kendini tanrının topraklarda çiftçi olarak göstermesi oldukça dikkat çekicidir.

*An (ve) Enlil, ülkede adaleti kurması, şikayetleri ortadan
kaldırması, düşmanlığı (ve) ayaklanmaları silah gücüyle*

*bastırması (ve) Sumerlere ve Akadlara gönenç getirmesi için
Lipit-İştar'ı ülkenin prensliğine atadıkları zaman,
ben Lipit-İştar, Nippur'un alçakgönüllü
çobanı Ur'un güvenilir çiftçisi,
Eridu'yu terk etmeyen, Ereğ'in uygun
efendisi, İsin kralı, Sumer ve Akad kralı,
Inanna'nın yüreğine uygun olan ben, Enlil'in sözü uyarınca
Sumer ve Akad'da adaleti kurdum...Gerçekten de ben,
Enlil'in oğlu Lipit-İştar babanın evine (ve) kardeşin
evine yetmiş sayısını getirdim; bekarın evine...on aylığına...
...getirdim...bir adamın karısı....bir adamın çocuğı...*

(Kramer, 2002: 435-436)

Sumer medeniyetinin en önemli eserlerinden olan, Sumer Tufan Hikayesi veya Eridu'nun Yaratılışı Hikayesi olarak bilinen yazıtta yer alan ifadeler, dönemin dini inanç sistemlerinin önemini vurgularken, tanrılar ile kral arasında ki ilişkileri ortaya koymaktadır.

*“Kraliyet asası gökten indirildiğinde,
kutsal taç ve kraliyet tahtı zaten cennetten inmişti.
O (kral) düzenli olarak kutsal görevlerde
ve kurumlarda mükemmelliğı amaçladı,
Saf yerlere bu şehirlerin tuğlalarını yerleştirdi.
Onlar isim isim adlandırıldı ve
yarım kile sepetlerine ayrıldı.
Bu şehirlerin ilk doğanı Eridu'yu,
o (Nintur),kentın liderliğini
Nudimmud'a (Enki) verdi.”*

(Hallo, 2010: 549)

Mezopotamya'nın en önemli medeniyetlerinden olan Sumerliler için, Nippur şehrinin

ayrı bir yeri vardı. Sumer ülkesinde düzenlenen törenlerin ve ülkenin dini merkezi konumunda olan Nippur, aynı zamanda Tanrı Enlil'in evreni yarattığı sırada bulunduğu şehir olarak da büyük bir öneme sahip olmuştur. Bunun yanı sıra Enlil ve Ninli mitolojisinde “*Yeryüzü ile cennet arasındaki bağ*” olarak adlandırılan Nippur, Tanrı Enlil'in cennet ile dünyanın birbirinden ayırdığı yer olarak nitelendirilmiştir. Sumerliler ile diğer şehir devleri arasında yaşanan çekişmelere rağmen, Nippur'a karşı herhangi bir saldırı olmaması, gerçekten de Nippur'un büyük bir tanrısal pozisyona sahip olduğunu kanıtlamaktadır. (Orlin, 2010: 140) Sumer ilahilerine sık sık konu olan Nippur şehrinin önemi, bu ilahilerde yer alan ifadelerde de açıkça görülmektedir.

*“Enlil, varlığınla sınırlarını çizdiğin kutsal yerde
Nippur'u, tamamen sana aitbu kenti kurdun.*

(Hout vd., 2000: 251 ; Mieroop, 2004: 47)

Sumer ilahilerine konu olan Nippur şehrinin önemini vurgulayan bir diğer ilahi metninde yer alan ifadelerden, bu şehrin tanrısal değerini ve ayırt edici özelliklerini görmek mümkündür. (Orlin, 2010: 140 ; Mutluay, 2015: 87)

*“Yüzü korku ve dehşet saçan şehir,
Onun dışında hiçbir güçlü tanrı yaklaşamaz,
İçi kötülüğe, kan dökmeye karşı çılgınlarla doludur,
Başkaldıran ülkelere bir tuzak, bir çukurdur o,
Tanrısal kararları kınayanlara izin vermez o,
Nippur, ikiyüzlülüğe, küstahlığa
Düşmalığa, baskı, işkence, kibir ve kötülüğe,
Antlaşmaları bozma gibi bütün fenalıklara dayanamaz o
Doğruluk saçan şehir!
Dürüstlük, adalet dağılır orada,
İskelesinde bile temiz giyilir orada,
Ağabey kardeşesaygı gösterir,
İnsanca davranılır orada,*

*Yaşlıların sözüne kulak verilir, ezberlenir orada.
Oğul anneden korkar, yaşlı saygı görür orada,
Büyük dağ Enlil babanın sevgili, kutsal şehri Nippur!
Övülesin sen!”*

(Çığ, 2014: 196- 197)

Bir diğer ilahi metninde ise Nippur'un, diğer Sumer şehirleri arasında en kutsal olarak görüldüğü, alçakgönüllülük ve dürüstlük gibi erdemlerin Nippur tarafından korunduğunu belirtilmektedir.

*“Övüngenlere uzun günler bağışlamaz,
Yargıya karşı kötü söz söylenmesine izin vermez,
İkiyüzlülüğü (?), çarpıtmayı,
Zulmü, kötülüğü, uygunsuzluğu,
Küstahlığı (?), düşmanlığı, baskıyı,
Kıskançlığı (?), zor kullanmayı, iftira etmeyi,
Kibri, tecavüzü, anlaşmadan
Sözden dönmeyi, bir hükme (?) karşı gelmeyi (?)
(bütün kötülükleri) hoş görmez kent.”*

(Kramer, 2014: 316- 317)

Sumer ülkesinde, şehirlerin oluşumu ve kralların bu şehirleri yönetmekle nasıl görevlendirildiği hakkında bilgi veren mitolojik kökenli yazıtlarda geçen bilgiler, dönemin dini inanç sistemlerinin toplum üzerindeki belirgin etkisini göstermektedir. Sumerlerin ünlü Tufan Hikayesi'nde şehirlerin ortaya çıkışının tasvir edilmesi ve krallığın kutsallığını vurgulayan ifadelerin yer alması, krallar tarafından tahtlarını meşrulaştırma çabalarının en büyük destekleyicisi olarak önemli bir yer tutmaktadır.

*“Kraliyet asası gökten indirildiğinde,
kutsal taç ve kraliyet tahtı zaten cennetten inmişti.
O (kral) düzenli olarak kutsal görevlerde*

*ve kurumlarda mükemmelliği amaçladı
Saf yerlere bu şehirlerin tuğlalarını yerleştirdi
Onlar isim isim adlandırıldı ve
yarım kile sepetlerine ayrıldı
Bu şehirlerin ilk doğanı Eridu'ydu, o (Nintur),
kentin liderliğini Nudimmud'a (Enki) verdi.
İkinciye, Badtibira'yı....'ya verdi
Üçüncüyü, Larak'ı Endurbilhursag'a verdi
Dördüncüyü Sippa'ı Kahraman Utu'ya verdi
Beşinciye, Shuruppak'ı Sud'a verdi
Bu kentlere ad verdikten ve
kült merkezi yaptıktan sonra,..., getirdi...”*

(Özbudun, 1997: 72 ; Hallo, 2010: 550)

Sumer krallık anlayışında, bir kişinin krallık mertebesine gelip gelemeyeceği henüz anne karnında iken tanrılar tarafından belirlenmekte ve tanrıların isteği ile krallık gerçekleşmekteydi. Kral Lagaş döneminde denk gelen ve yaklaşık olarak MÖ 2450 yılına ait olduğu düşünülen bir tablette yer alan ifadeler bu inancı destekler niteliktedir.

*“Ningirsu (Lagaş'ın koruyucu tanrısı) rahmi dölleyerek
Eanatum'a (Lagaş kralı) gebe bıraktı. [...] Eanatum için sevindi
İnanna (bir tanrıça) eşlik etti ona,
adını Eana- İnanna- İbgalakakatum
(tam adı: “İbgallı İnanna Eana'da (tapınak) değerli)
koydu ve onu Ninhursag'ın (bir ana tanrıça)
biricik kucağına oturttu.
Ninhursag [sundu]ona benzersiz memelerini.
Ningirsu Eanatum için sevindi,
rahmi dölleyen Ningirsu'ydu.
Ningirsu onu karşıladı, beş kola denkti (uzunluğu):
(ölçtü) beş kol boyu, bir karış!*

Ningirsu sevinçle [Lagaş] kral [lığını verdi ona.]

(Kuhrt, 2013, 1: 42)

Sumer krallarının kendilerini, Tanrı Enlil ve eşi Tanrıça Ninlil'in çocukları olarak nitelendirdiklerine sık sık rastlamaktayız. III. Ur Hanedanlığı kralı Şulgi'nin krallık makamına seçildiğinde, Ur şehri tanrısı Nanna'nın huzuruna çıkıp, ülkenin refah ve huzurunu sağlayacağını sözünü verdikten sonra, Nanna'nın tanrılar meclisinin yer aldığı Nippur şehrine giderek orada bulunan Ekur Tapınağı'nda Tanrı Enlil'e Şulgi'nin krallığını kutsaması için ricada bulunduğu ve bu ricanın kabul edildiği bilinmektedir.

*“Enlil Baba, buyrukları geri çevrilemeyen efendi,
Me'leri yetiştiren tanrıların babası,
Yüzünü kentime çevirdin, Ur'un yazgısını belirledin,
Kutsal yüreğimle kral ilan ettiğimi kutsa,
Kral, çoban Şulgi, kayrayla dolu sadık çoban,
İzin ver benim adıma yabancı ülkeleri fethetsin.”*

Bu görüşme sonrası Ur kentine dönen Tanrı Nanna'nın kral Şulgi'ye söyledikleri, krallığın Tanrı Enlil tarafından onaylandığını belirtmektedir.

*“Enlil senin için ülkenin kudretini kusursuz hale getirdi
Ninsun'un oğlu, çoban Şulgi, asan uzaklara erişsin.”*

(Kramer, 2014: 332-333)

Tanrı tarafından krallığın kutsal temellere dayandırılmasının yanı sıra kralların, tanrıların evi olarak adlandırılan tapınakların inşasının sağlanması, zenginliğinin artırılması, ibadetlerin düzeninin kontrolü gibi görevleri üstlendiği bilinmektedir. Lagaş dönemine ait bir belgede geçen ifadeler, kralın üstlendiği sorumluluklar hakkında önemli bilgiler içermektedir.

*“Ur-Nanşe, Lagaş kralı, Gunidu'nun oğlu, Gursar (kentinin)
'evladı', Nanşe (tanrıça) tapınağını inşa etti.
Nanşe'nin (heykelini) dikti, kanal kazdı...
Nanşe için (kanalı) suyla doldurdu.....,
Esir'in heykelini yaptı.
Karaciğer kehanetleri ile Nanşe'ye koca olarak
(yani kutsal kült görevlisi) Ur-nimin'i seçti.
A-edin'i (çöl evi) inşa etti, Nin-gar'ı inşa etti,
Lugal-uru'nun (heykelini) donattı,
Dilmun'un (Bahreyn'de bir bölge)
gemileri bu (uzak) diyardan (ona) kereste getirdiler.”*

(Kuhrt, 2013, 1:43)

Sumer ülkesinde merkezi bir yönetim yapısının bulunmaması, şehir devletlerinin birbirleri ile sık sık mücadeleler yaşamasına neden olmuştur. Sumer şehirlerinden olan Uruk, Ur ve Umma arasında oluşturulan bir birliğin başında kral olarak görevlendirilen ve tanrılar tarafından onaylandığına inanılan Lugalzaggesi'nin kendini; Tanrı Enlil tarafından Aşağı Deniz'den Yukarı Deniz'e kadar olan toprakların hakimiyetinin verildiği kral olarak tanımladığı bilinmektedir. Uruk şehrinin beşinci hanedanlığının kralı olan Utuhegal dönemine ait bir metinde yer alan ifadeler, tanrılar tarafından krallara verilen güçleri kanıtlar niteliktedir.

*“Enlil'in güç bahşettiği, İnanna'nın gönlünde seçtiği güçlü adam,
kral Utuhegal Ereğ'ten çıkararak ona (Trigan'a) karşı savaşa gitti,
(Tanrı) İşkur'un evinde ona adak sundu (?) (ve) kentine konuştu:
'Enlil bana Guti ülkesini verdi; kraliçem İnanna yandaşım olarak
yazgımı Dumuzi'nin sorumluluğuna verdi, göğün ama-uşumgal'i
(tanrıça) Ninsun'un oğlu Gilgamiş'ı maşkim olarak verdi.”*

(Pekşen, 2016: 44 ; Kramer, 2002: 423)

Sumer dönemine ait din ve tanrı kavramlarının etkisini gösteren metinlerden bir

diğeri ise, kral Urukagina'nın kendi krallığı öncesinde yapılmış olan haksızlıkları anlatıp, halkın ezilmiş halini giderecek uygulamalar da bulunduğunu ifade eden yazıttır.

*“Tanrı Enlil'in savaşçısı olan tanrı Ningirsu,
Lagaş krallığını tüm halk içinden seçerek
Urukagina'ya bağışladığında; Ningirsu
ona [Urukagina] eski günlerdeki
ilahi yaşam yolu yeniden kurmayı
emrettiğinde; o teknelerden sorumlu olan
baş kayıkçıyı kaldırdı, o balık avlama alanındaki
baş balıkçıyı kaldırdı, o deponun başındaki
büyücü rahibin arpa ölçme oranındaki
sorumluluğunu kaldırdı...”*

*Bir ceset gömülmek üzere getirildiğinde
Uh-muş (rahibi) sadece üç çömlek bira ve
seksen ekmek verilmesi gerekir.
Uh-muş rahibi bir sarık ve yatak alır,
rahibin yardımcısı ise sekizde bir gur
(yaklaşık beş litre) arpa alır..
Gençlerin a-zar-la'da çalışması gerekmeyecek;
işçiler ekmek için dilenmeyecek; artık
rahip sıradan kişilerin bahçesini
işgal edemeyecek.”*

(Tosun ve Yalvaç, 1975: 19-29)

Mezopotmaya coğrafyasında, Sumer şehir Devlerleri döneminde, şehirler arasında görülen toprak mücadelelerinin uzun süre devam ettiği görülmektedir. Bu mücadelelerin en belirgin örneklerinden biri olan, Lagaş ile Umma arasında yaşanan anlaşmazlığın anlatıldığı bir metinde geçen ifadeler, bu durumu kanıtlamaktadır.

*“Enlil, tüm ülkelerin kralı, tanrıların babası,
onun değiştirilemez buyruğuyla Ningirsu
ve Sara arasındaki sınır oluşturuldu ve
İstaran'ın buyruğuyla Kiş kralı Mesilim
tarlaları ölçtü ve yönetimi altındaki
yerde bir stel kurdu.
Umma'nın yöneticisi Uş küstahlık etti ve
tekrar tekrar anlaşmayı çiğnedi.
O steli söktü ve Lagaş ovasının içinde yürüdü.
Enlil'in savaşçısı Ningirsu, onun buyruğuyla
Umma ile savaştı ve oradaki ovada
onların (Ummalılarının) mezarlarını sıraladı...”*

(Fish, 1939: 387 ; Frankfort, 1978: 241 ; Mieroop, 2006: 70 ; Kuhrt, 2013, 1: 53)

Yeni Sumer Devleti ya da III.Ur Hanedanlığı olarak bilinen dönemde, tanrı kavramının siyasette önemini koruduğu görülmektedir. Kral Gudea dönemine ait metinlerde, tanrısal güçlerin övgüyle vurgulanmıştır. Metinlerin yanı sıra çok sayıda heykelde, kralların tanrıların altında ayakta ya da otururken oluşturulması, tanrıların yüksek statüye sahip olduğunu gösterirken, teokratik bir yönetim anlayışının varlığını da göstermektedir.

Kral Gueda'nın kendini tanıttığı metinde, babası olarak tanrı Ninsun, Nanşe ve Baba'nın oğlu ifadesiyle tanrıları gösterirken, annesinin de tanrıça Gatumdug olduğunu ifade etmiştir.

*“Annem yok; benim annem sensin.
Babam yok; benim babam sensin.”*

(Frankfort, 1978: 300)

Lagaş'ın hakimi Gueda dönemine ait olayların anlatıldığı dua metinlerinde, *“Lagaş'ın Anası”* olarak kabul edilen Tanrıça Gatumdug'a verilen önem açıkça görülmektedir

*“Kraliçem, berrak gökyüzünün kızı, ne iyi ise,
sen onu tavsiye edersin ve onu Gökyüzü'nün,
birinci katına kabul edersin, memlekete hayat,
veren sensin, sen Lagaş'ı meydana getiren
kraliçesin, anasın!*

Senin gözettiğin halkın kuvveti artar;

koruduğun dindarın ömrü uzar.

Benim annem yoktur; Anam sensin.

Benim babam yoktur; Babam sensin...

Beni mabette sen doğurdun.

İlahem Gatumdug, sen bütün iyiliklere

vakıfsın...İçime hayat nefesini sen bıraktın.

Anamın himayesinde, senin gölgen altında

saygı hisleri ile dopdolu kalmak istiyorum..”

(Schmökel, 1973: 373)

III. Ur Hanedanlığı krallarının kendilerini tanrılaştırmaya başlaması, krallara bağlı yerel yöneticilerinde kendilerini tanrının vekili olarak görmeye başlamalarına olanak sağlamıştır. Bu durumu gösteren bir mil taşında yer alan ifadeler, Tell Asmar'da (Eshnunna) Ur kralı Şu-Sin'e bağlı bir yerel yöneticinin, kralı tanrılaştırırken kendini de tanrının vekili olarak tanımladığını görmekteyiz.

*“Kutsal Şu-Sin'e, Anu tarafından adından bahsedilen,
Enlil'in sevgilisi, Enlil'in bütün kalbiyle ülkenin ve
dört bölgenin çobanı olarak düşünüldüğü,
güçlü kral, Ur'un kralı, dört bir yanın kralı,
tanrısı Ituria, Eshnunna'nın İshakku'su (yöneticisi)
onun hizmetçisi, onun tapınağını inşa ettim.”*

(Frankfort vd., 1940: 134-135 ; Frankfort, 1978: 302 ; Snell, 2011: 41)

III. Ur Hanedanlığı krallarının kendilerini tanrılaştırma uygulamalarına dayanak oluşturan diğer bir metin, henüz hayatta iken kendini tanrılaştıran kral Gudea'ya hitaben yazılmış bir dua metnidir. Bu metinde yer alan ifadeler, kralların nasıl tanrılar arasına girdiğini açıkça göstermektedir.

*“Kralıma, menevişli gözleri olan boğaya,
Lapislazuli-sakalı olana, söyle:
Altın heykel, İyi bir günde yaratılan,
Sfenks, temiz bir ağılda büyütülen,
Sin'in kızı İnanna'nın kalbinde yerleşen!
Efendime, İnanna'nın yiğidine söyle:
Sen An'ın bir çocuğu gibi bilgili yetiştirilen sen,
Senin sözün geri çevrilmez, bir Tanrı sözü gibi,
Senin vecizelerin, gökten inen yağmur rüzgarıdır,
Onu denetleyebilecek kimse yoktur!
Urşaga, senin kölen, şöyle konuşuyor
Kralım bana hak verd, ben Ur'un bir evladiyim:
Böylece Kralım İlahi hükümdar (tıpkı:'göğün') gibi gerçektir
Baba evimi kimse ele geçiremesin,
Baba evimin temelini kimse elimden almasın!
Kralım bunu bilesin!”*

(Schmökel, 1973: 373)

Krallığın tanrılar tarafından verildiği inancı, Sumer sonrası krallıklarda da benimsenmiş olup önemini korumuştur. Kralların, daha doğmadan tanrılar tarafından kutsanmış ve seçilmiş olduğu inancının ne denli önemli olduğunu, Babil'in ünlü kral Hammurabi'nin yazıtlarında yer alan ifadelerde de görülmektedir.

*“Doğurgan döl yatağından krallığa uygun (?)bir prens:
anamın karnından savaşçıyım ben,
doğuştan kuvvetli bir adamım ben,*

*Anam Ninsun'un döl yatağında
benim için tatlı bir kutsayış çıktı;
ben döl yatağında kutsanmış soylu bir oğulum,
döl yatağında verimli bir tohum,
tapınılan bir kralım ben”*

(Kramer, 2014: 331 ; Bordreuil vd., 2015: 159)

1.3. Sami Kavimler'de Dini İnanç Sistemi ve Siyaset Üzerindeki Etkisi

1.3.1. Akad Dönemi'nde Din ve Siyaset İlişkisi

Eski Mezopotamya'da dini inanç sistemi her ne kadar Sumer toplumu ile büyük aşamalar kaydetmiş olsa da, Mezopotamya coğrafyasına MÖ III. Binyılın ortalarından itibaren Sami kavimlerin yerleşmesiye kayda değer bir değişim göstermiştir. Sami kavimlerin kralları ile şehir devletlerinin yerini bölgesel devletlerin aldığı görülmektedir. Bu kralların en önemlisi şüphesiz Sargon'dur. Sumer yönetimine baş kaldıran Sargon, Agade şehrini başkent yaparak Akad İmparatorluğu'nu kurmuştur. (McLaughlin, 2012: 2) Akad İmparatorluğu'nun kurulmasıyla Mezopotamya coğrafyasında din ve siyasetin iç içe geçtiği, merkezi bir yönetim oluşmuştur.

Akadlılar ile dini inanç sistemi ve devletin siyasi politikaları birbiriyle sıkı sıkıya bağlanmıştır. Dönemin tanrılarını betimlenme de kullanılan “*Akadlı Tanrı- Tanrısallık dünyaya hakimi*” kavramları, bu durumu kanıtlamaktadır. Merkezi yönetimi ve otoritelerini güçlendirmek için inanç sisteminden ve tanrılardan büyük ölçüde faydalanması gerektiğini bilen Akadlılar bu amaçla Sumer kültürünü, dini inanışlarını ve dilini yaşatmışlardır. Bu politikaları Akadlı krallara, hakimiyetlerini güçlendirme ve tahtlarını meşrulaştırma yolunda büyük katkı sağlamıştır. (Kılıç ve Ay, 2013: 395) Öyle ki krallar resmi olmayan yollarla tahtı ele geçirseler bile tanrılar ve dini inanışları kullanarak, krallığını meşru bir zemine kavuşturmayı başarmışlardır.

Sumer şehir devletlerinde kralın, tanrı tarafından onaylanma geleneği Akadlılar ile değişmiştir. Tanrıların hem siyasi yönetimin hem de dini inanç sisteminin

merkezinde bulunmasından dolayı, Akadlı kral Naram-Sin ile kralların kendilerini tanrılaştırma yoluna gittiği görülmektedir. Akadlılarla başlayan bu yeni sistem III.Ur Hanedanlığı ve İsin-Larsa Prenslikleri döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde dikkat çeken diğer bir husus ise kralların kendini tanıttıkları ve faaliyetlerini konu aldıkları yazıtlarında, isimlerinin önüne tanrı ideogramları yerleştirmeye başlamalarıdır. (Friedell, 2006: 231) Bu uygulama ile krallar, tanrı tarafından görevlendirilen ve bazı olağanüstü özelliklere sahip birer vekil olarak görülmekteydi. Tanrının vekili olarak nitelendirilen kralların kullandıkları unvanlar Akadlılarla birlikte bazı değişiklikler göstermiştir. Öyle ki Sumer krallarını nitelemede kullanılan “*Lugal*” unvanı, Akadlılar döneminde “*Şarru*” olarak değişmiştir.

Eski Mezopotamya'da Akadlılar ile ortaya çıkan bölgesel devletlerin, küçük şehir devletlerine göre, hakimiyet bölgelerinin geniş bir alanı kapsadığı görülmektedir. Bu durum devleti yöneten kralların, hiyerarşik düzene yeni bir düzenleme getirmesini gerektirmiştir. Kralların hakimiyet bölgelerini ve gücünü anlatan bu yeni unvanların başında “*dünyanın kralı*” ve “*dört ülkenin kralı*” tanımlamaları gelmektedir. Kralların tanrılar tarafından desteklendiğini ve geniş coğrafyaların hakim gücü olduğunu kanıtlama amacıyla aldıkları bu unvanların en güzel örneği Akadlı Sargon'dur. Sargon'un Mezopotamya coğrafyasında siyasi ve merkezi bir yönetimi kurmak amacıyla, Uruk kralı Lugalzaggesi'yi mağlup edip, hakimiyetini ve tanrısal destek ile hükmettiği topraklarda gücünü vurgulamak için “*Ülkenin Kralı*” unvanından daha belirgin bir dini içeriğe sahip olan “*Dört Bir Yanın Yöneticisi*” unvanını kullanmıştır. (Frankfort, 1978: 228 Günbattı, 1997: 131) Kralların kendi hakimiyetleri boyunca ele alınan her metinde, tanrılar tarafından desteklendiği, tanrılardan güç alındığı ve bu durumun her fırsatta vurgulanan ifadeler kullanıldığı görülmektedir.

Kiş Krallığı'nın hakimiyetini ele geçirip kral olan Sargon'un, krallığını meşrulaştırma ve tanrılar arasındaki önemini vurgulamak için kullanmış olduğu “*dört yönün kralı*” unvanı, o döneme kadar sadece Enlil, Anu ve Şamaş adı verilen tanrılar için kullanılırdı. Sargon'un bu unvanı kullanarak toplumda yaratmak istediği algı şüphesiz; tanrılarının isteği ile krallığın Sumer egemenliğinden çıkıp Sami egemenliğine geçtiği düşüncesini yerleştirmektir. Tanrılardan alınan güç ile krallığın

kurulduğu ve yönetildiği, kralların tanrıların isteği ve onayı ile hüküm sürdüğü ifadelerinin vurgulanması krallara pek çok fayda sağlasa da, tanrıların düşüncelerinin zaman içinde değişiklik gösterebileceği ve kral ya da toplumu cezalandırabileceği anlayışının devam etmesi, kralların yönetimde sürekli ve tek güç olmasını sınırlamıştır.

Hakimiyetleri boyunca kralların başta eşleri olmak üzere aile üyelerinin de, tapınaklarda önemli görevler üstlendiği ve bu görevleri üstlenirken onların da dini içerikli unvanlar kullandığı görülmektedir. Bu unvanlardan en önemlisi, başrahibe anlamına gelen “*entu*” (Sumerce En) unvanıdır. Kral ailesine mensup kadınlarında bu önemli unvanlar ile yönetimde yer alması, tapınakların denetim ve işleyişinin kontrol altında tutulmasına imkan sağlamıştır. Sargon döneminde başlayan ve sonraki dönemlerde de devam edilen kral kızlarının, “*entum*” unvanıyla başrahibe olarak görev yapma uygulaması, şüphesiz bu durumu kanıtlamaktadır. Akadlıların, Mezopotamya coğrafyasında kurdukları merkezi yapıda din kavramının etkisi açıkça görülmektedir. Krallar siyasi gücünü, dini faaliyetler ile devamlı olarak desteklenme ihtiyacı duymuş ve böylelikle ruhban sınıfının gücünü kendisi üstlenmiştir. Bu durum şüphesiz kralların, dini inançların toplum üzerindeki etkisinden büyük ölçüde yararlandığını ve hakimiyetlerini daha güçlü bir zemine kavuşturduğunu göstermektedir.

Akadlıların Mezopotamya'da kurmuş oldukları ilk merkezi devletin, dönemin dini inanç sisteminden oldukça faydalandığını görüyoruz. Onların inanışları, kimin kral olacağına belirlenmesinde tanrıların söz sahibi olduğu açıkça göstermektedir. Tanrı tarafından seçimi yapılan krallar, aynı zamanda insanüstü özelliklerle donatılmış ya da kraliyet ailesi mensubu olarak dünyaya gelirlerdi. Tahta çıkan kralın kendi hükümdarlığını meşrulaştırmak için, tanrılar tarafından onların isteği ile bu göreve getirildiğini her fırsatta belirttiğini görüyoruz. Bu durumun en açık örneklerinden biri de, Sargon'un Kiş kralı Ur-Zababa'nın sarayında büyüyüp, Sami topluluklarının başına geçip başlattığı isyan ile Sumer hakimiyetinden kurtulup Akad İmparatorluğu'nu kurmasının anlatıldığı hikaye de, Tanrıça İştar'ın Sargon'un koruyuculuğunu üstlenip onu güçlendirerek imparator yaptığı anlatılmaktadır. (Sever, 2008: 41)

Sargon'un doğumu, gençlik yılları ve nasıl Akad kralı olduğunu konu alan diğer bir metinde; henüz küçük bir bebek iken bırakıldığı nehirde tanrılar tarafından korunarak yaşayabildiği, bahçıvanlık yaparken Kiş kralı Ur-Zababa'nın sakisi olarak görev aldığı ve sonrasında Kiş şehrinin kralı olduğu Kiş kralı anlamına gelen “*Şar Kişşati*” unvanını aldığı ifade edilmektedir. (Kılıç ve Ay, 2013: 396) Bu metinde yer alan ifadelerden de anlaşılacağı üzere Sargon'un tanrısal bir destek ile hayatta kalıp, yine tanrıların desteği ile Kiş şehrinin kralı olduğu ve Kiş Kralı unvanı ile tanrısal destekli bir kral olduğunu açıkça ortaya koyarken, hakimiyetini de sorgulanamaz hale getirdiği anlaşılmaktadır. Böylece krallığının meşru bir zemine kavuşturmuş olup, toplum tarafından herhangi bir sorgulanmaya yer vermemeyi amaçlamıştır. (Şenel, 2014: 76-77) Sargon'un, Kiş krallığını gasp yoluyla ele geçirmesini konu alan bir metinde yer alan ifadeler, tanrıların desteğinin, krallar için ne kadar önem arz ettiğini göstermektedir.

*“Ben Sargon'um. Akkad'ın güçlü kralı. Annem bir rahibe,
babam ise kardeşi dağda yaşayan bir yabancıydı.
Annem bana gebe kaldığında, o beni gizli bir yerde doğurdu.
O beni sazdan bir sala koydu, onu ziftle kapladı ve nehirde
başboş bir şekilde sürüklendim...
Nehir beni Akki'ye getirdi, Aki beni nehirden çıkarttı,
kendi oğlu gibi eğitti ve bahçıvan yaptı.
Bir bahçıvanken tanrıça Ishtar'ın sevgilisi oldum.”*

(Mackenzie, 1915: 91 ; Şenel, 2014: 77)

Sargon'un Sumer hakimiyetine baş kaldırıp kral Lugalzaggesi'yi yenerek, Sumer ülkesine hakim olması ile birlikte Eski Mezopotamya coğrafyasının yönetimini ele geçirmiştir. Sumer ülkesi ve Mezopotamya coğrafyasının egemenliğini ele geçiren Sargon, aynı zamanda toplumda önemli bir yere sahip olan ruhban sınıfını da yönetimi altına almıştı. Ancak Akad siyasi hayatında ruhban sınıfı mensuplarının herhangi bir görevi olmadığı, sadece tanrılar adına kralı kutsayarak, krallığını meşrulaştırma görevini yürüttükleri bilinmektedir. Bu durum yönetimde kralların, tek

güç olduğunu ve ruhban sınıfının artık sadece dini görevleri yerine getirdiğini göstermektedir. Kralın elinde bulundurduğu gücün, tanrılardan başka kimse tarafından paylaşılmadığını ve böylece merkezi otoritenin de sağlam bir zemine kavuştuğunu söylememiz mümkündür. Sargon'un kendisini tanıttığı her metinde, tanrıların desteği ile tahta geldiğini, tanrıların isteği ve yardımı ile ülke sınırlarını genişlettiğini ifade eden sözlerinden, onun tahtı zorla ele geçirdiği gerçeğini saklama ve otoritesini sağlam temellere oturtma amaçlarını açıkça görüyoruz.

*“Kral Sargon, Dagan'ın önünde secde etti
(ve) ona yakardı; ve o (Dagan) yukarı
ülkeyi (yani) Mari, Yarmuti (ve) İbla'yı,
Sedir Ormanına kadar (ve)
Gümüş Dağı'na kadar ona verdi.”*

(Kramer, 2002: 242)

Akad İmparatorluğu'nun başkenti olan Agede'nin çöküşünü anlatan, “*Agede'nin Laneti: Öcü Alınan Ekur*” olarak adlandırılan metinde ise; Akad kralı Naram-Sin'in Nippur kentini yağmalatması ve bu durumun, Nippur'da bulunan Tanrı Enlil'in Ekur Tapınağı'na saygısızlık olarak görülmesi ile tanrılar tarafından cezalandırıldığını konu almaktadır. Bu metnin ilk dizlerinde yer alan ifadeler, Akad kralı Sargon'un bir zamanlar, tanrılar tarafından nasıl desteklendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

*“Sonra Enlil çatılmış kaşlarıyla Kiş halkını
gök boğası gibi öldürüp, azametli bir öküz gibi
Erek'in evini yerle bir ettikten sonra,
vakti geldiğinde Agede kralı Sargon'a
yukarıdaki ülkelerden aşağıdaki ülkelere kadar
hükümler ve krallık verdi...”*

(Kramer, 2002: 90)

Akad kralı Sargon'un tanrılar tarafından desteklendiğini belirten diğer bir metinde

ise, Sargon'un Tuttul şehrini ele geçirmesinden sonra, şehrin tanrısı Dagan'a kurbanlar sunduğu ve Tanrı Dagan'ın Yarmuti, Mari ve İbla ülkeleri başta olmak üzere, Amanos ve Toros Dağları'na kadar olan geniş toprakların yönetimini Sargon'a verdiği ifade edilmektedir. (Memiş ve Bülbül, 2012: 38) Bu metinlerde yer alan ifadelere baktığımızda, Akad kralı Sargon başta olmak üzere kralların, siyasetinde ve faaliyetlerinde, dini inanç sisteminin etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir. Kralların, tahta geçmeye hak kazanmasından itibaren devletin yönetiminde ve gerçekleştirilen askeri-siyasi politikaların her safhasında tanrı kavramı yer almıştır.

Mezopotamya coğrafyasının tamamına hakim olan ve merkezi bir devlet yapılanmasıyla kurulan Akad İmparatorluğu, kuzeyde Güneydoğu Toroslar'a, güneyde Basra Körfezi'ne, batıda Akdeniz'e ve doğuda Elam topraklarına kadar uzanan geniş bir bölgenin yönetimini elinde bulunduruyordu. Bu geniş coğrafyada yaşayan halkların hepsi aynı inanç sistemine sahip değildi ve tek bir ortak çatı altında tutulmaları oldukça zordu. Her ne kadar Akadlılar tarafından merkeziyetçi bir yönetim şeklinin kurulduğu görülse de farklı dini inançlara sahip toplulukların sorgulama yapmaksızın Akad hakimiyetini kendiliğinden kabul etmesi imkansızdı. Bu düşünceden yola çıkan kralların, dini inanç sisteminin en güçlü parçası olan tanrılardan büyük ölçüde yararlanmışlardır. Sumer ülkesini ele geçirdikten sonra Sargon'un, tanrıların isteği ve onayı ile krallığın el değiştirdiği anlayışını oluşturmak ve tahtını meşru bir zemine kavuşturmak için tanrıların desteğini ardına aldığı görüyoruz. Böylelikle olası bir isyanı önlemekle birlikte, kurduğu merkeziyetçi devletin temellerini sağlamlaştırma yolunda önemli adımlar attığı kabul edilmektedir.

Akadlıların Mezopotamya coğrafyasında merkeziyetçi bir devlet ile hakimiyet kurması, dönemin siyasi hayatında önemli bir değişim getirdiği gibi, dini inanç sistemi üzerinde de kayda değer değişiklikleri beraberinde getirdiğini görüyoruz. Siyasi anlamda yaşanan en dikkat çekici değişiklik, küçük şehir devletlerinden oluşan Mezopotamya'da, Akadlıların yönetimi ele geçirmesiyle artık krallık anlayışı ortaya çıkmış ve yönetim anlayışında merkeziyetçi yapılanma güçlü bir şekilde kendini göstermiştir. Bu yeni yönetim şeklinin daha güçlü temellere dayanması için, dönemin dini inanç sisteminden büyük ölçüde faydalandığını görüyoruz. Zira farklı etnik gruplardan oluşan toplum, farklı inanç sistemlerini benimsemişti, onları bir

arada tutmak ve kontrolünü sağlamak gerekliydi.

Akad İmparatorluğu'nun kurucusu olan Sargon'un yazıtlarında tanrıların varlığı açıkça görmekteyiz. Ancak Sargon'un torunu Naram-Sin ile devlet yönetiminde büyük bir yer alan tanrı-din kavramlarının daha farklı boyutlara ulaştığı görülmektedir. Zira Naram-Sin'in kendini tanımlarken tanrısallığını vurgulayan unvanlar kullanması ve tanrıları krallardan ayırt etmek için taktıkları boynuzlu başlığı takması bu durumun en güzel örneklerindedir. Sargon ile başlayan tanrı desteğinin yönetimde vurgulanması, torunu Naram-Sin ile krala daha çok yetki veren ve gücünü arttıran, tanrı krallık anlayışına dönüştüğü görülmektedir. Mezopotamya coğrafyasının kendini tanrısallaştıran ilk kralı olan Naram-Sin'in bu hareketi, geniş topraklarda meydana gelen ve gelecek olan olası isyanları bastırmak ve önlemek amacını taşımaktaydı.

Dönemin metinlerinde yer alan ifadelere baktığımızda Akadlıların yönetim anlayışında büyük ölçüde din faktörünün etkisi görülmektedir. Adı geçen kralların çoğunun isminin önünde tanrı determinatifi bulunmaktadır. Söz konusu bu tanrısallık determinatifi ile kendini seçkin bir pozisyona oturtan ilk kral Akad kralı Naram-Sin olmakla beraber bu gelenek III. Ur (Yeni Sumer) Hanedanlığı'nın ilk kralı hariç tüm krallar tarafından benimsenmiştir. İsin-Larsa döneminde zaman zaman uygulanmış olan ve Kassitler Dönemi'nde de varlığını gösteren bu uygulama, Asur ve Yeni Babil (Keldaniler) Krallıkları zamanında sonra ermiştir. (Frankfort, 1978: 224 ; Beaulieu, 2007:167) Naram-Sin'in kendisini tanrısallaştıran ifadelerinin yanı sıra “*Agede'nin Kralı*”, “*Dört Bir Yanın Hükümdarı*”, “*Evrenin Kralı*” unvanlarını da kullandığı bilinmektedir. Bu unvanlar içinde en dikkat çekici olan, öteden beri tanrı Şamaş (Utu), Anu ve Enlil ile bağdaştırılan “*Dört Bir Yanın Hükümdarı*” unvanı “*Ülkenin Tanrısı*” unvanı ile birleştirilerek kullanmıştır. Naram-Sin'in bu uygulaması bir ilk olma özelliğini taşımanın yanı sıra; tanrısallık gücü ile nam saldırdığını, tanrılar panteonunda yer alan savaş ve aşk tanrıçası İnanna / İştar'ın eşi olduğunu göstermektedir.

Tanrıçaların eşi olduğunu vurgulamak krallara, tanrısallığının sorgulanması yolunu kapatma imkanı sağlamıştır. Naram-Sin'in, Magan kralı Manium üzerine yapmış

olduğu seferden zaferle çıkması ve büyük ganimetler ile Agede şehrini çok daha güçlü bir konuma getirmesinden sonra “*Agede Tanrısı*” unvanını aldığı görülmektedir. (Kramer, 2002: 89) Bu güçlü ve dini içerikli unvanların yanı sıra sadece tanrılara özel olan boynuzlu başlığı takan ve bu şekilde zafer stellerinde tasviri bulunan Naram-Sin'in, tanrılar adına ülkeyi yönetme anlayışının ilk örneğini oluşturduğu kabul edilmektedir.

Kralların unvanlarında yaptığı değişiklikler, Naram-Sin'in iktidarı döneminde görev yapmış olan memurlara ait eşya ve tabletlerde yer mühürlerde görülmektedir. Akadlı bir memura ait olan Tello (Girsu) kazılarında ele geçirilen iki tablete basılmış olan mühürde bulunan lejantta, unvanların geçirmiş olduğu değişiklik açıkça görülmektedir.

*“Naram-Sin, kudretli adam,
Akad'ın tanrısı
dört bölgenin (yani evrenin) kralı:
Lugal-uşumgal, yazıcı, Lagaş valisi.”*

(Kuhrt, 2013, 1: 66)

Mezopotamya tarihinde, kendini tanrısallaştıran ilk kral olan Naram-Sin, Akad İmparatorluğu'nda sık sık yaşanan isyanlarla uğraşmıştır. Bu isyanlar, daha önce de değindimiz gibi farklı dini inançlara sahip toplulukların yaşadığı geniş bir coğrafyayı, tek çatı altında toplamanın zorluğundan kaynaklanmaktaydı. Naram-Sin'in kendini tanrısallaştırma uygulaması da, şüphesiz bu isyanların önüne geçme ve iktidarının sorgulanmasını veya karşı çıkılmasını önlemektir. Naram-Sin'in bu uygulamasına bir diğer örnek ise Kuzey Irak'ta yapılan kazılarda ele geçirilen, dökme bakırdan yapılmış bir heykel üzerinde yer alan kitabenin üzerinde yer alan ifadelerdir.

*“Naram-Sin, kudretli Akad kralı:
Dünyanın dört köşesi ona düşmanca
karşı durunca İştâr'ın aşkıyla
dokuz savaştan muzaffer çıktı,*

*onu tutsak almak için
sefere çıkan kralları bile alt etti.
Kendini kuvvetli kılmak için
bütün gücüyle bastırmakta
başarılı olduğu için kenti (yani kent sakinleri)
Eanna'nın İştar'ına, Nippur'un Enlil'ine
Tuttul'un (Belih suyu ile Fırat'ın kavuştuğu yere yakın) Dagan'ına
Keş'in Ninhursanga'sına, Eridu'nun Enki'sine,
Ur'un Sin'ine, Sippar'ın şamaş'ına
Kuthu'nun Nergal'ine yakararak
onun kentleri Akad'ın tanrısı olmasını dilediler
ve Akad'ın ortasında ona bir tapınak yaptılar.”*

(Kuhrt, 2013: 66-67)

Bu yazıtta yer alan ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Naram-Sin'in tanrılar arasında önemli bir yeri olduğu, tanrılar tarafından desteklendiği, savaşlardan yine tanrıların desteği ile zaferle çıktığı görölmektedir. Söz konusu yazıtta yer alan ifadeler, kralların eskiye göre tanrılara daha yakın olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca metnin diğer kısmında yer alan bilgilere göre, halkın tüm tanrılara yalvarıp, Naram-Sin'in tanrılar panteonuna Akad tanrısı olarak kabul edilmesini diledikleri ve Akad'ın merkezine bu dilekleri adına bir tapınak yaptırdıklarını öğreniyoruz. Halkın bu davranışı, Naram-Sin'i tanrısallaştıracak kadar güçlü ve önemli bir pozisyonda görseler de, diğer tanrıları yok saymadıklarını ve onlara saygı gösterdiklerini kanıtlamaktadır.

Naram-Sin ise, her ne kadar kendini tanrısallaştırılmış olsa da, diğer tanrılara verdiği değer ve gösterdiği saygıyı devam ettirdiği açıķça görölmektedir. Bu durum elbette, tanrıların gücünün Naram-Sin'in gölgesinde kaldığı anlamına gelmez, bilakis tanrıların gücünün arttığı ve Naram-Sin'i, tanrılar panteonunun alt sıralarında yer alan tanrı konumuna yükseltildiği anlaşılmaktadır. Diğer bir deyişle, Naram-Sin'in tanrılaştırılması halk gözünde büyük bir pozisyon olmasına rağmen, panteonun diğer büyük tanrıları arasında ki yeri ise alt tabakaya mensup tanrılar arasındadır. Naram-

Sin'in takmış olduğu boynuzlu başlıkta yer alan tek katman da, onun alt sırada yer alan küçük tanrılardan olduğunu kanıtlar niteliktedir. Zira tanrılara has olan bu boynuzlu başlıkta yer alan katmanların sayısı ne kadar fazla ise, o tanrının panteonda sahip olduğu konumun o kadar yüksek olduğu bilinmektedir. Güneş tanrısı Utu'nun şehrinde yer alan dikme taş üzerinde, Naram-Sin'in Güneş tanrısı Utu'yu simgeleyen ışık saçan diskler altında, çok daha düşük bir konumda tasvir edilmiş olması da bu durumu kanıtlamaktadır.

Akad İmparatorluğu'nun merkezi yönetim ile yapılanması ve bu yapının dini inanç sistemi ile desteklenmesi, kralların ülke üzerindeki gücünü artırırken, ekonomik gücü elinde bulunduran ruhban sınıfının gücünü azaltmıştır. Naram-Sin'in kendini tanrısallaştırma uygulaması da, ülke genelinde hakimiyetini güçlendirme çabasının bir sonucu olarak kabul edilmektedir. Tanrıların gücünü ve desteğini ardına alan Naram-Sin'in, bu güç ve destekten mahrum bırakıldığı zamanlarda görülmektedir. III. Ur Hanedanlığı'na ait; “*Akad'ın Üzerindeki Bela*” ve “*Ageda'nın Laneti: Öcü Alınan Ekur*” olarak adlandırılan belgelerden önemli bilgiler edinmekteyiz. Bu metinlerde, Naram-Sin'in, Nippur şehrinin baştanrısı olarak, tanrılar panteonunun en üstünde bulunan tanrı Enlil'e karşı nedeni bilinmeyen bir günah işlediği ve Naram-Sin'in tüm tanrıların gazabına uğradığı anlatılmaktadır. Bunun yanı sıra, Tanrı Enlil'in Nippur tahtına Naram-Sin'e düşmanlık besleyen bir kralı oturttuğu ve bu kral ile Naram-Sin arasında, Naram-Sin'in kazandığı bir savaş yapıldığı yer almaktadır. Kazandığı zafer sonrasında Naram-Sin'in, Nippur'da bulunan Enlil'in tapınağı Ekur'u yakıp yıktığı anlaşılmaktadır.

Metnin diğer kısmında yer alan ve Akad İmparatorluğu'nun yıkılmasının sebeplerinden biri kabul edilen Guti istilası hakkında bilgiler yer almaktadır. Guti istilanın, Ekur Tapınağı'nın yıkılıp yakılmasına kızan ve Agade şehrini lanetleyen, panteonun en önemli sekiz tanrısı olan; Enki, İnanna, İşkur, Utu, Nidaba, Ninurta ve Nusku'nun gazabının neden olduğu düşünülmektedir. (Kramer, 2002: 89 ; Nissen, 2004: 201) Öyle ki tanrıların, Akad şehrinin ve halkının cezalandırılması yönünde aldığı karardan, bir zamanlar Naram-Sin'e büyük destek veren, Akad şehri tanrıçası İştar'ın da memnuniyet duyduğu açıkça belirtilmiştir. Tanrıların isteği üzerine, Babilonya sınırındaki dağlarda yaşayan Guti halkının, Akad İmparatorluğu'nun

başkenti olan Agade şehrini istila ederek yerle bir ettiği anlatılmaktadır. Naram-Sin'in öfkesi sonucu yakıp yıktığı Ekur Tapınağı gibi, Akad İmparatorluğu'nun başkenti olan Agade'nin yıkılıp yakılmasına karar kılan tanrılar şehri lanetlemiştir.

Akad İmparatorluğu'nun tahtına geçen Naram-Sin'in; merkezi bir yönetimi kurup, iktidarını meşru ve sağlam bir zemine oturtuktan sonra, verdiği sözleri tutmadığı ve tanrılara saygısızlık boyutuna varacak davranışlarda bulunduğu anlaşılmaktadır. Naram-Sin'in bu davranışları, tanrıların laneti ve cezalandırmasıyla karşılaşmıştır. Söz konusu metinlerde yer alan ifadelerden öğrendiğimiz kadarıyla tanrıların, dönemin siyasi ve sosyal hayatında oldukça büyük bir yeri vardı. Dönemin hemen her metninde karşılaştığımız tanrıların, ülke ve devletler üzerindeki olumlu veya olumsuz her durumda belirgin bir etkiye sahip olduğu görülmektedir.

Dini inanç sistemi, devletlerin siyaseti başta olmak üzere, dönemin her alanında belirleyici bir unsur olmuştur. Mezopotamya coğrafyasının, siyasi ve dini hayatının iç içe geçmiş olduğu bu dönemde oluşturulan yazıtlarda yer alan ifadelerden de anlaşıldığı gibi, karşılaşılan her olay tanrılarının iyi ya da kötü kararlarına bağlanmıştır. Gerçekten de dini inançlar etrafında şekillenen yönetimler ne kadar güçlü olursa olsun, yönetimlerin ve şehirlerin kaderi mutlak suretle tanrılarının inisiyatifinde olmuştur. Döneme hakim olan bu düşünce çerçevesinde oluşturulan her metin, dini inanç sistemini yansıtan niteliktedir.

*“Ekur'a saldırmaya cüret eden, Enlil'e (karşı gelen) kent,
Ekur'a saldırmaya cüret eden, Enlil'e (karşı gelen) Agade,
Korulukların toz gibi yerle bir olsun.....
Balçık (tuğlalar) dipsiz derinliklerine geri dönsün,
Balçık (tuğlalar) Enki'nin lanetlediklerine geri dönsün,
Ağaçların, ormanların geri dönsün,
Ağaçların Ninildu'nun lanetlediklerine dönsün
Boğazlanan öküzlerinin yerine kadınlarını boğazlayasın,
Kesilen koyunlarının yerine çocuklarını kesesin
Yoksulların değerli (?) çocuklarını sulara boğmak zorunda kalsın...
Agade, sevinçli yürekle inşa edilen sarayın,*

keder verici bir harabeye dönüşün....
Ayinlerinin ve dinsel törenlerinin yapıldığı yerlerde,
Harabelerde (gezinen) tilkinin kuyruğu sessizce kayıp...
Kanal kenarındaki teknelerin çekildiği yolu yabani otlar bürüsün,
Araba yolunda 'ağlama otu'ndan başka bir şey büyümesin,
Teknelerin çekildiği yolda ve iskelelerinde,
Yabani keçileri, haşarat (?), yılan ve dağ
akrepleri yüzünden hiçbir insan yürüyemesin
Yürek yatıştıran bitkilerin büyüdüğü ovalarında,
'Gözyaşı kamışı'ndan başkası büyümesin,
Tatlı akan suların yerine, acı sular aksın Agade,
'Bu kentte yerleşeceğim' diyen oturacak iyi bir yer bulamayacak,
'Agade'de yatacağım' diyen uyumak için iyi bir yer bulamayacak
Ve tarihçi tam da böyle olduğunu söyleyerek bitirir:
Kanal kenarındaki teknelerin çekildiği yolları yabani otlar bürüdü,
Araba yolunda 'ağlama otu'ndan başka bir şey büyümedi,
Teknelerin çekildiği yolda ve iskelelerinde,
Yabani keçiler, haşarat (?), yılan ve dağ
akrepleri yüzünden hiçbir insan yürüyemedi,
Yürek yatıştıran bitkilerin büyüdüğü ovalarında,
'Gözyaşı kamışı'ndan başkası büyümedi,
Tatlı akan suların yerine, acı sular aktı Agade'de,
'Bu kentte yerleşeceğim' diyen oturacak iyi bir yer bulamadı,
'Agade'de yatacağım' diyen uyumak için iyi bir yer bulamadı."

(Kramer, 2002: 92-94)

Naram-Sin'in Akad tahtına geçip gücünü sağlamlaştırdıktan sonra tanrılara karşı saygısızlık yaptığı ve önceden verilmiş sözlerini tutmadığı gerekçesiyle, tanrılar tarafından kötü bir gazaba uğradığını konu alan metinlerde tapınakları yağmalayarak, kutsal kitaplara saygısızlık yaptığı ve tapınaklarda yer alan kutsal objeleri Agade'ye taşıdığı yazılmaktadır. (Kramer, 2002: 91 ; Çığ, 20012: 63 ; Oates, 2015: 44) Bu durum üzerine Agade şehrinin, tanrı Enlil tarafından lanetlediği anlatılmaktadır.

*“Ama bunları yapar yapmaz 'öğütler Agade'yi terk etti
ve 'Agade'nin sağduyusu yerini budalılığa bıraktı.”*

*O zaman Enlil, rakibi olmayan köpüren tufan,
sevgili evine saldırdığı için felaket getirdi;
gözlerini dağlara çevirdi ve*

“hiçbir egemenlik tanımayan bir halk olan”

Gutileri aşağı indirdi;

*“yeryüzünü, çekirgeler gibi kapladılar”
öyle ki güçlerinden kimse kaçamadı.”*

(Kramer, 2002: 91-92)

Tanrı Enlil'in öfkesi ile Agade şehrinin yok edilmesi görevinin Gutilere verildiğini anlatan bu hikayenin doğruluğu kesin değildir. Bu hikayenin Babil dönemi versiyonlarında Naram-Sin'in Tanrı Enlil'e değil, Babil ve Tanrı Marduk'a saygısızlık yaptığı ifade edilmektedir. Bu durum Guti istilasının Mezopotamya coğrafyasında gerçekleştiğini, ancak bu istilanın nedeni yine dönemin anlayışına bağlı olarak, dini gerekçelere dayandırılarak ele alındığını ortaya koymaktadır. Ancak çeşitli bilgiler edindiğimiz bu metinlerin, kesin olarak doğru olayları içerdiği yorumunu yapmak oldukça zordur. Zira Nippur'da yer alan Enlil Tapınağı'nda yapılan kazılarda, Naram-Sin dönemine ait herhangi bir yıkım izine rastlanmadığı gibi, Nippur'da yapılan tapınağın tabakalarında Naram-Sin'in adını taşıyan tuğlalar bulunmuştur. Yapılan kazılarda elde edilen bu bilgilere göre Agade şehrinin, yazıldığı gibi Naram-Sin döneminde Gutiler tarafından yıkıma maruz kalmadığı ve bu anlatının kral ve ruhban sınıfının arasında geçen güç mücadelesi doğrultusunda ele alındığı muhtemeldir. Naram-Sin'in kendisini tanrısallaştırma uygulamasının, onun ölümünden yaklaşık 140 yıl sonra, III.Ur Hanedanlığı kralı Şulgi tarafından yeniden uygulandığı görülmektedir. Ancak Bu tanrısallaştırma uygulaması, İsin Hanedanlığı ve Hammurabi dönemlerinde giderek önemini kaybetmiştir.

Mezopotamya'da hüküm süren kralların, güçlerini koruma ya da isyanları önleme amacıyla zaman zaman kendilerini tanrısallaştırma uygulamasına başvurması

onların, Mısır firavunları gibi kendilerini doğuştan tanrı olarak görmekdiklerini kanıtlamaktadır. (Cooper, 2012: 261) Daha önce de belirttiğimiz gibi Naram-Sin ile ilk örneğini gördüğümüz, kralların tanrısallaşma uygulamasına başvurma nedenleri, esas olarak tanrı konumuna yükselmek değil, siyasi ve askeri politikalarını güçlendirdime, olası isyanları bertaraf etme ve otoritesini herhangi bir sorgulamaya karşı kapatma amacı taşımaktadır. Nitekim Naram-Sin'in uzak memleketlere yapmış olduğu başarılı seferler sonrasında bile, devlet yönetimine katılan yeni şehirlerde sık sık ortaya çıkan isyanlarla uğraştığı görülmektedir. Bu durum da söz konusu uygulamanın, otoriteyi sağlamak amacıyla gerçekleştirdiğini göstermektedir.

1.3.2. Babil Dönemi'nde Din ve Siyaset İlişkisi

Mezopotamya tarihinin en erken dönemlerinden beri varlığını sürdüren dini inanç sistemleri ve bu sistemin en önemli unsuru olan tanrılar hakkında edindiğimiz bilgilerin temelini oluşturan tanrı listeleri, MÖ III. binyılda oluşturulmuştur. Tanrı listelerinde yer alan ifadelerden öğrendiğimiz kadarıyla, tanrı panteonunun en önemli konumuna sahip olan Anu (Gökyüzü) adında bir tanrıdır. Ancak tanrı Anu'nun elinde bulundurduğu güçlü yetkileri zamanla, panteonda bulunan diğer tanrılar ile paylaşmıştır. Mezopotamya'nın bir diğer önemli medeniyetlerinden olan Babil dönemine baktığımızda ise, Tanrı Marduk ve onun devlet siyaseti üzerinde ki etkisi oldukça dikkat çekicidir.

Tanrı Anu'nun güçlerini çeşitli tanrılar ile paylaşmasının ardından, Babil şehrinin baştanrısı olan Marduk'un öneminin arttığı görülmektedir. (Oates, 2015: 181) Babil şehrinin yönetimini sağlayacak olan kralların Tanrı Marduk tarafından seçildiğine inanılması, Marduk'un panteonda ve ülke de önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Tanrı Marduk'un artan gücüne paralel olarak, baştanrısı olduğu şehir olan Babil'in de sıradan bir şehir devleti olmaktan çıkıp, büyük bir imparatorluk olarak görülmesi, bu dini gücün siyasette ki etkisini de destekler niteliktedir. Bunun yanı sıra Babil'in en güçlü kralı olan Hammurabi'nin koruyuculuğunu üstlenen Tanrı Marduk'un, aynı zamanda kanunların yapılması ve uygulanmasını da sağladığı bilinmektedir.

Eski Mezopotamya'da Kassitler ile görülen en dikkat çekici değişikliklerden biri,

şehir devletleri halinde hüküm süren devletlerin artık bölgesel bir devlet anlayışına geçmesi olmuştur. Şehir krallarının yerini devlet kralı olarak adlandırılan krallıklar alırken, bölgesel bir devlet yapısına sahip olan Babil İmparatorluğu, resmi başkent olarak Babil şehrinin seçmiş ve şehrin baştanrısı olan Marduk, bu şehrin koruyuculuğunu üstlenmiştir. Bu uygulamalardan da açıkça görüldüğü gibi, devletin siyasi gücü, dini inanç sisteminin gücünden büyük ölçüde faydalanmış ve devletler için geniş yetkiler sağlamıştır. Dini inançların en önemli unsurlarından olan tapınaklar ve tapınma ile ilgili her türlü ritüellerin, krallar tarafından koruma altına alındığı hatta daha da geliştirildiği görülmektedir. Bu durum dini inançların, kralların politikaları üzerinde ne denli öneme sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca kralların ve hanedan üyelerinin, gerçekleştirilen dini ritüellerde ve tapınaklarda önemli görevler üstlenmesi de, sahip oldukları gücü krallık bünyesinde bulundurarak garanti altına almak amacını taşımaktaydı.

Babil halkının dini inanç sistemine baktığımızda, onların inanışları Tanrı Marduk'un; tanrılar panteonunun en güçlü kralı olmasının yanı sıra tüm dünyanın yöneticisi ve tüm insanlığın babası olduğudur. Elbette bu inanışta Hammurabi'nin payı büyüktür. Ancak onu oğlu Samsu-iluna döneminde bu inanışların çok daha ileri boyutlara vardığı görülmektedir. Samsu-iluna'nın Babil tahtına geçtiği zaman, eski Nippur'da bulunan Bel'in yönetimindeki sivil dünya egemenliği, bu dönemde Marduk'un egemenliğine geçmiştir. Başka bir deyişle uzun zamandır kutsal şehir olarak görülen Nippur'un yerini artık Babil'in aldığı ve rahiplik makamının Babil şehrine taşındığı anlaşılmaktadır. (Sayce, 1903: 328) Söz konusu uygulamanın bölgede siyasi gücünü kanıtlayan Babil'in, dönemin dini inanç sisteminden de güç alarak Babil şehrini dini bir merkez yapmak olduğu açıkça ortadadır.

Babil İmparatorluğu'nun en güçlü kralı kabul edilen Hammurabi'nin otoritesini güçlendirmek için, Tanrı Marduk'un da başında olduğu yeni bir dini inanç sistemini yaymaya başladığı görülmektedir. Bu yeni din için çalışmalar yapan ruhban sınıfı mensupları, şehrin baştanrısı olan Marduk'un etrafında geçen ve temeli Sumer mitlerine dayanan, yeni mitler oluşturmuş ve söz konusu mitleri tüm ülke geneline yayarak, Marduk'un bölgenin en güçlü tanrısı olarak kabul edilmesini sağlamışlardır. (Diakov ve Kovalev, 2014: 95) Hammurabi'nin Babil ülkesindeki otoritesini artırma

ve bölgenin süper gücü olma amacıyla, Babil kentinde güneş tanrısı olan ve “Babil'in Bel'i” olarak adlandırılan Marduk'u “Devlet Tanrısı” olarak ilan etmiştir. Hammurabi'nin bu uygulaması sonucunda, tıpkı Nippur şehri gibi dini açıdan özel bir konuma yükselen Babil, uzun süre bu konumunu korumuştur. (Spence, 1920: 84 ; Friedell, 2006: 228)

Hammurabi'nin Tanrı Marduk'u “devlet tanrısı” olarak ilan etmesi, Babil Devleti'ne yapılan saygısızlığın Tanrı Marduk'a ve Tanrı Marduk'a yapılan saygısızlığın da aynı şekilde Babil Devleti'ne yapılmış olduğu anlayışının yerleşmesini sağlamıştır. Bu anlayışın hakim olduğunu destekleyen bir belgede geçen ifadelerde; Hammurabi'nin müttefiki olan Eski Asur Kralı İşme-Dagan, bu ittifakının sonucunda Elam hükümdarının düşmanlığını kazanmıştır. Elam hükümdarının düşmanlığından kurtulmak için rüşvet vermeye karar veren İşme-Dagan'ın bu rüşvet için Tanrı Marduk'un hazinelerini çaldığı ve yaptığı bu hırsızlığın tanrıya saygısızlık olarak değerlendirildiğini anlatan kahinin ifadeleri oldukça önemlidir.

“Tanrı Marduk'un kahini saray kapısında dikilmiş bağıyordu:

“İşme-Dagan, Marduk'un elinden kurtulamayacak!

Onun ganimeti bir demet arpa olacak.”

Sürekli böyle bağıryp duruyordu ve kimse ona bir şey demiyordu.

Ondan sonra İşme-Dagan'ın kapısına kadar gidip

büyük bir kalabalığın ortasında bağırmağa devam etti:

“Barış yapmak için Elam sukkal'ına gittin.

Elam sukkal'ıyla barış yapmak için

Marduk'a ve Babil şehrine ait hazineleri ona götürdün.

Marduk'a ait ambarları ve sandıkları boşalttın ve sana

ihsan ettiklerinin karşılığını vermedin.

Şimdi de Ekallatum'a mı gitmek istiyorsun?

Marduk'un hazinesini çarçur edenler

onun ihsanından faydalanamaz!

“Kalabalığın içinde işte böyle bağıryp duruyordu

ve kimse ona bir şey demiyordu.”

(Microop, 2014: 55-56)

Eski Mezopotamya'nın güneyinde hüküm süren Kassitlerin egemenliği son bulduğunda yaşanan siyasi boşluk sürecinde Asur ve Babil'in zaman zaman hakimiyet sağladıkları bilinmektedir. Ancak kesin bir hakimiyet MÖ VII. yüzyılda Asur'un, Babil'i de egemenliği altına aldığı zaman gerçekleşmiştir. Yeni Babil Krallığı'nın kurulmasına kadar süren bu dönemde, Babil İmparatorluğu'nun en dikkat çeken kralı, daha önce İsin kralı olan I. Nabukadnezar'dır. I. Nabukadnezar'ın önemi şüphesiz, Babil kralı olduktan sonra, Elam üzerine yaptığı savaşı kazanıp, Elam'da bulunan Tanrı Marduk'un heykelini Babil şehrine getirmesinden kaynaklanmaktadır. (Köroğlu, 2013: 197) Bunun yanı sıra Babil için büyük bir öneme sahip olan Tanrı Marduk'un, I. Nabukadnezar döneminde, tanrılar panteonunda en üst konuma yükseltilmiş olması, onun önemli bir tanrı olmasından ziyade Babil şehrinin Nippur karşısında dini anlamda daha güçlü bir pozisyona getirmektir. Elbette Babil'in Nippur şehrinden daha yüksek bir konuma yükselmesi, Tanrı Marduk'un da Nippur'un tanrısı olan Enlil'den panteonda daha üst bir konuma yükselmesini sağlamıştır. Dini inanç sisteminin, dönemin siyasetinde belirgin bir rol oynamasından dolayı, tüm bu uygulamaların Babil'in siyasi anlamda büyük bir güç kazanmasına katkı sağlamıştır.

Tanrılar panteonunun sahip olduğu tüm güçlerini elinde bulundurduğuna inanılan Tanrı Marduk'un güçlerini vurgulamak için yaratılmış efsanelerin en önemlisi olan ve “*Enuma Eliş*” olarak adlandırılan Babil Yaratılış Öyküsü, krallar tarafından düzenlenen ve *Akiku* olarak adlandırılan Babil Yeni Yıl Bayramı'nın dördüncü günü tapınaklarda okunur ve evrenin yeniden yaratılışı kutlanırdı. (Eliade, 2003,1: 93) Dini inançların ve Marduk etrafında yoğunlaşan bu inanışların gerekli olan ritüelleri, kral tarafından düzenlenen bayram ve şenlik gibi organizasyonlar aracılığıyla, halkın sosyal hayatının bir parçası olduğunu görüyoruz. Dönemin pek çok edebi eserine de konu olan Marduk'un en büyük etkisi şüphesiz siyasi anlamda olmuştur. Zira toplumların hayatını pek çok yönden şekillendiren dini inanç sistemleri; şehirler, şehirlerin kralları ve halkının üzerinde etkili olduğu gibi, aynı coğrafyada hüküm süren diğer toplumların ve yöneticilerinin de üzerinde belirgin etkilere sahip olmuştur. Bu durumu kanıtlayan en güzel örneklerden biri de; dünya hakimiyetini sağlama yetkisinin sadece “Tanrılar Kralı” olarak nitelendirilen Tanrı Marduk tarafından verilebileceği inancının hakim olmasıdır. Babil ve Tanrı Marduk'un gerek

dini gerek siyasi anlamda önemli ve özel bir yeri olduğu, sonraki dönemlerde bölgeye hakim olacak olan Asur krallarının bile Tanrı Marduk'un elini tutma geleneği ile tahtlarını meşrulaştırdıklarından anlaşılmaktadır.

Mezopotamya toplumlarının dini inanç sisteminin en önemli unsurlarından biri olan tapınakların, tanrıların evi olarak tanımlandığı ve tanrıların heykellerinin burada bulunması gerektiğine inandıkları görülmektedir. Bu düşüncenin toplumda hakim olmasından dolayı, eğer herhangi bir sebeple söz konusu heykeller tapınaktan çıkarılıp başka bir şehre götürülürse, o tanrının şehri terk ettiği düşünülürdü. (McIntosh, 2005: 203) Ayrıca şehrin ele geçirilmesi veya yağmalanması esnasında, tanrının heykeline verilecek zarar, tanrılara karşı işlenmiş büyük bir günah olarak kabul edilirdi. Tanrıların heykellerinin yanı sıra, tanrıların tasvir edildiği çivi yazılı belgeler ve rölyefler de, tanrıları simgeleyen birtakım semboller kullanılmıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanı, tanrıları krallardan ayırmak için kullanılan boynuzlu başlıktır. Tanrıların olmadığı yerlerde onları temsil eden bu semboller, tanrılar kadar saygı ve değer görmekteydi. (Tosun, 1960: 263-265)

Tanrıların sembollerinin, tanrıların ülkesinin sınırlarını belirlemek amacıyla, ülkenin sınırlarında bulunan ve “*kudurru*” olarak adlandırılan taş şerit şeklindeki sınır duvarları üzerinde motifler halinde yer aldığı bilinmektedir. Babil dini inanç sisteminde, tıpkı Sumer inanç sistemindeki gibi, tanrıların şehirlerin koruyuculuğunu üstlendiği ve her tanrının koruyucusu olduğu şehirde ikamet ettiği düşüncesi hakimdi. Her şehirde, o şehrin tanrısının evi olarak görülen tapınak merkez konumdaydı ve sosyal hayat bu tapınakların etrafında şekillenmekteydi. Siyasi ve askeri her politikanın ardından dini bir faaliyetin gerçekleştiğini gösteren metinlerde yer alan ifadelerden, kralların tapınakların imar veya onarım faaliyetlerine büyük önem verdiği anlaşılmaktadır. Bu imar faaliyetlerinde görev alan prenslerin tasvir edildiği eserlerde, tapınaklar için tuğla taşıdıkları görülmektedir. MÖ 2250 yılına tarihlendirilen taş bir topuz üzerinde yer alan çivi yazılı belgede, Kiş kralı Messilim tarafından gerçekleştirilen bir tapınak inşası hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bu metinde yer alan “*Nin-Girsu tapınağının yardımcısı Kiş kralı Messillim, bu topuzu Nin-Girsu için getirdi.*” ifadesi, tapınağın inşa faaliyetleri kral tarafından gerçekleştirildiğini kanıtlanmaktadır. Tapınak inşa faaliyetlerine dair bilgiler içeren bir

diğer metinde ise, Lagaş kralı Ur-Nanşe'nin yaptırdığı birden fazla tapınak faaliyetlerinden övgüyle bahsettiği görölmektedir.

*“Lagaş kralı, Gursar'ın oğlu Gunidu'nun oğlu Ur-Nanşe,
Nin-Girsu'nun tapınağını inşa etti,
Apsubanda'yı inşa etti.”*

Tapınak inşa faaliyetlerinin konu alındığı metinlerde geçen bu ifadelerin yanı sıra, Lagaş şehrinin koruyucusu olan tanrı ve tanrıçasının, şehrin Yeni Yıl Bayramı kutlamalarında tahta çıkışları ve tapınağın inşa ve onarımı hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

*“Ben...Larsa kralı Nur-Adad,
Enki'nin pek sevdiği ikametgahını
inşa ettim ve eski tanrı emirlerini restore ettim.”*

*“Ben Larsa kralı, Nin-Iddi-Nam, E.babbar'ı,
Utu'nun (güneş tanrısı Şamaş)
tapınağını inşa eden,
tanrılar tapınağının emirlerini
restore eden kralım.”*

(Hout vd. ,2000: 252-253)

Bu metinlerde yer alan ifadelerden de açıkça anlaşılmaktadır ki, kralların tahta çıkar çıkmaz yaptıkları ilk iş, tapınakların inşa ya da onarım faaliyetleri ile ilgilenmek ve böylece tanrılara hizmet etmek olmuştur. Babil'in, bölgenin büyük şehirlerinden biri olarak pek çok tapınağa ev sahipliği yapmaktaydı. Şehrin baştanrısı olan Marduk'un merkez tapınağından başka, tanrılar için inşa edilmiş bir çok tapınak bulunmaktaydı. Bu tapınaklarda gerçekleştirilen ritüellerde, tapınağın büyüklüğüne göre değişiklik göstermekteydi. Büyük tapınaklarda yapılan ritüellerde, kral ve halk tarafından sağlanan büyük miktarlarda günlük sunaklar yapılmaktaydı. Ancak dini törenlerde tanrılara sunulan bu sunakların içinde büyük payı krallar sağlamıştır.

Mezopotamya coğrafyasının siyasal anlamda değişen güç dengelerine rağmen, dini inanç sistemi ve tanrıların her yönetimde değerini koruduğu ve saygı gördüğü görülmektedir. Tahta gelen her kralın, tanrılara saygı gösterdiği, tapınaklar yaptırdığı, daha önce tahtta olan kral tarafından yapılmış olan tapınaklara değer verdiğini, onarım faaliyetlerinde bulunduğunu görüyoruz. Babil kralı Hammurabi'nin, Larsa şehrine hakim olduğunda, daha önce Larsa kralları tarafından inşa edilmiş tapınaklara sahip çıkmış olması da bu durumu kanıtlamaktadır.

“Hammurabi, güçlü kral,

Babil kralı,

Dört bölgenin kralı

E.babbar'ın Larsa'daki

şamaş tapınağını yapan.”

(Hout vd., 2000: 254)

Hammurabi'nin kendisini tanrı Sin'in oğlu olarak göstermesi, onun siyasi otoritesini güçlendirme de oldukça etkili olmuştur. Ayrıca tanrılarla insanlar arasında aracı konumda olan kralların, halkın yaptığı her davranıştan sorumlu olduğu açıkça görülmektedir. Öyle ki krallar, halkın uygunsuz davranışları yüzünden tanrılara hesap vermekte hatta ölümlle cezalandırılacak boyutlara varmaktaydı. Tanrılar tarafından adaleti sağlamakla görevli olan ve *“Halkın Çobanı”* olarak adlandırılan kralların, hüküm sürdükleri ölkelerde toplum üzerinde kendi hakimiyetlerini sağlamak için çabaladıkları görülmektedir. Kral Lipitiştar dönemine ait çivi yazılı bir metinde geçen ifadeler, kralların bu hakimiyet çabasını kanıtlar niteliktedir.

“Ölkede adaleti kurmak üzere Anu ve Enlil,

Lipitiştar'ı öлке yönetimine çağırdıklarında...

o zaman ben Lipitiştar,

Nippurlu mütevazi çoban....

Enlil'in sözlerine uyarak

Sumer ve Akkad'da adaleti kuruyorum.”

(Eliade, 2003, 1: 95-96)

Hammurabi'nin baştanrı Şamaş için yapmış olduğu tapınak ile övündüğü, tanrılara büyük saygı gösterdiği ve böylece siyasi otoritesine de güç kattığı, kendini tanıttığı ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Hammurabi'nin tanrılara verdiği büyük önem ve gösterdiği saygıyı, onlar için inşa ettiği tapınakları konu aldığı kayıtlardan da açıkça görmekteyiz. Bu metinlerden biri olan ve Hammurabi'nin iktidarının 14. yılına vermiş olduğu ismi anlatırken yaptırmış olduğu bir tahttan, “*Babil'in İnanna'sı için; altın, değerli taşlar ve lapis-lazuli ile süslenmiş ateş parçasını andıran bir taht*” ifadeleri ile bahsetmesi, tanrılara verdiği değeri, maddi ve görsel olarak da gösterdiğini kanıtlar niteliktedir.

Hammurabi'nin tanrılar için Babil ve diğer şehirlerde pek çok tapınak yaptırdığını kanıtlayan bir diğer metinde ise, Hammurabi'nin başarılı bir sefer sonrası ele geçirdiği Larsa toprakları içerisinde bulunan Zabalam şehrinde, tanrıça İnanna adına yapmış olduğu bir tapınak hakkında bilgiler içermektedir.

*“Tanrıça İnanna, Sumer ve Akkad topraklarına
hükmedeğine dair olumlu bir işaret
gösterdikten sonra, bu toprakları
ona verdikten sonra,
Hammurabi, onun tanrıçası olduğu
Zabalam şehrine
Azize İnanna'nın kıymetli evini,
Ezikalama Tağnağı'nı yaptırdı.”*

(Mieroop, 2014: 11-12)

Hammurabi'nin yaptırdığı tapınaklar ile otoritesine dini açıdan destek sağladığı gibi, iktidarını meşrulaştırmada da yine din kavramının etkisi görülmektedir. Tanrı Marduk'un da onayı ile oluşturduğu ünlü kanunlarında yer alan ifadelerde kendisini tanıttığı sözler, hüküm sürdüğü coğrafyanın her köşesinde yapmış olduğu faaliyetlerin tanrı rızası ile onları memnun etme amacı taşıdığıının vurgulanması, oldukça dikkat çekicidir.

*“Kuvvetli Şamaş'ın itaatkârı,
Sippar'ın temellerini sağlamlaştıran,
tanrıça Aja'nın sunağını yeşille döşeyen,
gök makamına benzeyen Ebabbar Mabedi'nin mimarı”*

(Mieroop, 2014: 11-12)

Hammurabi'nin tahta çıkışını tanrısal desteğe dayandırdığı gibi, askeri faaliyetlerinin de yine tanrılar tarafından destek gördüğünü vurguladığı görülmektedir. Ünlü kanunlarında geçen ifadelerde ve iktidar yıllarına verdiği adlarda yer alan sözler, amacını açıkça ortaya koymaktadır. İktidarının otuz birinci yılına denk gelen zamanda, Larsa kralı Rim-Sin'i yenerek şehri, Babil sınırları içine dahil ettiğini vurgulayan ifadeler, sahip olduğu gücün ve hakimiyetin tanrısal bir destekle gerçekleştiğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

*“...Hammurabi'nin büyük tanrılarca
kahramanlık gücü verilmiş olan
ordusunun önünde giden tanrılar
Anu ve Enlil'in yardımıyla
Yamutbal'ın yöneticisi
Rim-Sin'i yendiği yıl.”*

(Langdon, 1923: 32 ; Levin, 2009: 70)

Larsa şehrinde bulunan E.babbar tapınağının, MÖ 1047 yılında çıkan büyük bir yangın sonrası yaklaşık 400 yıl kadar kullanılmaz halde kaldıktan sonra, II.Nabukadnezar döneminde yeniden inşa edildiği görülmektedir. Larsa şehrinin ana tapınağı olarak kabul edilen bu tapınağın duvar yazıtında, II. Nabukadnezar'ın tapınağı nasıl yeniden inşa ettiği açıkça ifade edilmektedir.

*“Büyük efendimiz, tanrıların arasında bilge tanrı,
muhteşem Marduk, beni ülkeme ve halkıma
çobanlık etmeye görevli kıldığında,*

*Şamaş'ın tapınağı, Larsa'daki E.babbar
uzun zamandan beri harabe haline düşmüş,
üzerinde kumlar birikmiş,
planı bile seçilemez olmuştu.
Marduk toprağı ayıklamak için
dört rüzgar estirdi ve
plan gözle görülür oldu.
Bu tapınağı yeniden inşa için beni,
Nabukadnezar'ı, tanrının sadık
hizmetkarını bilgece tayin etti.
Aradım, mabedin eski yapısını buldum
ve eski yapının üzerine temiz taşlar döşedim.
Tuğlaları koydum.
E.babbar'ı gerçekten yeniden kurdum.”*

(Hout vd., 2000: 254)

Yeni Babil İmparatorluğu dönemine baktığımızda, ülkede merkezi otoritenin zayıfladığı ve Asur-Babil arasında çekişmelerin arttığını görüyoruz. Ancak siyasi çekişmeler artmasına rağmen, tahtta olan Babil kralı Nabu-nasir döneminde tapınak inşalarının devam ettiği görülmektedir.

Siyasi anlamda dengesizlikler ve merkezi otoritede zayıflamalar olsa da, dini inanç sisteminin bu durumdan çok fazla etkilenmediğini söylemek mümkündür. Öyle ki, Uruk şehrinde yer alan Yeni Yıl Tapınağı'nın kral tarafından restore edilmesi gerekirken, kralın ekonomik olarak buna gücü yetmeyince yerel yöneticilerin yaptırdığı bu durumu kanıtlamaktadır. Kralın yardımı olmaksızın iki yönetici tarafından tapınağın onarımının yapıldığını, yazıtta yer alan bilgilerden anlıyoruz.

*“Usuamassu'ya (Uruk ile bağlantılı tanrıça), ülke için (kehanete dayalı)
hükümler veren, göklerle Yer altı dünyası için kararlar alan,
Adad'ın kızı, Marduk'un gözbebeği,
söyledikleri değiştirilemeyen büyük tanrıçaya.*

Uzun zaman önce yıpranan, adı unutulmuş ve harabeye dönen 'akitu' tapınağı duvarları yıkık, temelleri paramparça; krokisi unutulmuş, şekli değişmiş.

*Ne kral, ne yetkili bir memur (kipu), ne bir soylu (rubû),
ne de bir kent hükümdarı (bêl âli) bu vazifeyi yerine getirmek ve
akitu tapınağını yenilemek için dikkatlerini ona çevirdiler;
çapayla küfeyi yaptılar ve tanrıça için canı gönülden
bereket dolu bir oda yaptılar. Böylece büyük tanrıça Uşur-amassu
neşe içinde akitu tapınağına girdiği ve tanrısal mekanına
oturduğu zaman nur saçan çehresini Bel-ibni ile Nabu-zera'dan
esirgemesin; onlara uzun ömürler versin. Onların ömürlerini uzatmak
hayatlarını idame ettirmek, çocuklarının afiyette olmasını temin etmek,
hastalıkları (kendilerinden) savuşturmak için
akitu tapınağını yeni baştan inşa ettiler.*

(Tarih) Yıl 5, Nabu-nasir, Babil kralı (743). KUR.UG.UD.KI, (belirlenememiş yer adı)

*“veziri” (sākkanakku) Nabu-apkal-ili oğlu Nabu-mukin-zeri'nin huzurunda.
(belge) Annamua (?) oğlu Adan-Nana, Uruk'ta şangû...”*

(Kuhrt, 2013, 2: 264-265)

Mezopotamya coğrafyasında hüküm süren Hammurabi'nin dini inanç sistemi ile desteklenen siyasi gücü ve otoritesi rakipsiz bir hal almıştır. Ünlü kanunlarını yazdırdığı stelde yer alan ifadelerde kendini, tanrıların emirlerine uyan ve onların isteği doğrultusunda faaliyetlerde bulunan dindar bir kral olarak tanıtmış ve “*Tanrıların Vekili*” unvanı ile ülkeye huzur ve refahı getirdiğini belirtmiştir. Hammurabi'nin kanunlar metninin prolog bölümünde geçen ifadeler, krallık görevinin kendisine nasıl verildiğini anlatmaktadır.

*“Tanrıların kralı Enum ile göklerin ve yeryüzünün
efendisi ve ülkenin kaderini belirleyen tanrı olan Enlil,
Marduk'u tanrılar arasında üstün kıldıkları,
daha sonra ona Enlil'in tüm insanlar üzerindeki*

*krallık görevini verdikleri ve sonunda Babil'i
dünya devletleri arasında üstün kıldıkları zaman,
Enum ile Enlil beni, dindar ve tanrıdan korkan
Hammurabi'yi, ülkenin üzerinde adaletin
bir güneş gibi parlamasını sağlayarak
ve böylece kötü olan her şeyi yok ederek
insanların hayatlarını zenginleştirmek
için seçtikleri zaman....”*

(Rosenberg, 2003: 242)

Her kralın olduğu gibi Hammurabi'nin de ölümden sonraki hayatını refaha kavuşturmak için, tanrıların desteği ve sevgisini kazanmanın yollarını aradığı ve buna göre davrandığı anlaşılmaktadır. Hammurabi'nin yapmış olduğu faaliyetlerde adaletin ön planda tutulduğu açıkça görülmektedir. Ünlü kanunlarının önsözünde yer verilen bu faaliyetlerde yer alan, “*tüysüz yetimin hakkı*” kavramı oldukça dikkat çekmektedir. Zayıfın hakkını güçlüye yedirmeyen, ülkede imar faaliyetleri ile halkın yaşam kalitesini arttıran Hammurabi'nin kullandığı ifadeler, onun tanrılara yakışır bir kral olduğunu vurgulamaktadır.

*“Marduk beni halkı yönetmeye ve
ülkeye yardımcı olmaya gönderince,
ülkenin dilinde yasalar koyup
adaleti kurdum ve halkın gönencini arttırdım.”*

(Şenel, 2014: 78)

Tanrıların rızasını kazanmak amacıyla onların ihtiyacını karşılamaya yönelik tapınaklarda bir örgütlenme bulunduğu bilinmektedir. Ancak tapınakta yer alan bu örgütlenme de dikkat çeken nokta, tanrıların ihtiyaçlarının insanlardan farklı olmasından dolayı, değerli madenlerden yapılmış tahtlar ve heykellerin yer almasıydı. Elbette bu değerli eşyaları temin edebilecek güce yalnızca krallar sahipti. Tarımsal üretimden arta kalan ürünlerinde tapınaklara bağışlanıp, tanrıların ihtiyaçlarının karşılanmasına katkı sağlandığı bilinmektedir. Bu ikramların

karşılığında tanrının ödülü de halkı ve ülkeyi zenginleştirmek olmuştur. Hammurabi'nin Marduk tarafından “çoban” olarak seçildiğini, ülkeyi adil bir tutumla yöneterek huzur ve barışı tesis etmeye çabaladığını ifade eden sözleri, onun tanrılardan aldığı emir doğrultusunda askeri seferler yaptığı ve ele geçirdiği topraklarda huzuru, adaleti ve bereketi sağladığını vurgulamaktadır.

*“Tanrı İnanna ve Zababa'nın bana
emanet ettikleri kuvvetli silah ile,
Enki'nin bana verdiği görüş kuvveti ile,
Marduk'un bana verdiği kudret ile,
yukarıdaki ve aşağıdaki
düşmanları söküp attım.”*

(Mieroop, 2014: 117-118)

Mezopotamya toplumlarının siyasi politikalarında belirgin bir şekilde etkisi görülen din faktörünün, askeri seferlerde de oldukça önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Kralların tanrıların isteği üzerine çıkılan savaşlarda, kazanılan zaferin tanrıların desteği ile gerçekleştiğine inanılırken, alınan mağlubiyetinde tanrıların gazabı ya da cezalandırması olarak değerlendirildiği görülmektedir. Tanrıların desteği ile gerçekleştiği ifade edilen askeri politikaların önemli bir yer tuttuğu ve Tevrat'a konu olan Yeni Babil Devleti'nin politikalarına baktığımızda, Suriye ve Filistin başta olmak üzere tüm Mezopotamya coğrafyasına hakim bir imparatorluk olarak temelini, savaşlar üzerine kurulu olduğu açıkça görülmektedir. Devletin kurucusu olan II.Nabukadnezar'ın ülkenin batısında yer alan bölgeleri huzur ve barışa kavuşturduğunu ifade eden metinde, askeri seferlerin ne denli önemli olduğu ortadadır.

*“Efendilerim Nabu ve Marduk'un verdikleri güçle,
ordumu Lübnan'a doğru bir sefer için hizaya koydum.
Her taraftaki düşmanlarını köklerinden sökerek
bu ülkeyi mutluluğa kavuşturdum.
Dağılmış bulunan nüfusunu yerlerine sevk ettim.*

*Benden önce hiçbir kralın yapmadıklarını yaptım:
Sarp dağları deldim, kayalıkları yarıp geçtim,
geçitler açtım ve sedirlerin nakledilebileceği düz bir yol inşa ettim.
Lübnan sakinlerinin beraberce, güven içinde yaşamalarını sağladım
ve kimsenin onları rahatsız etmesine olanak tanımadım.”*

(Hout vd., 2000: 336)

Kral II. Nabukadnezar'ın Tanrı Marduk'a atfen yazdırmış olduğu çivi yazılı bir metinde, Tanrı Marduk tarafından krallığın kendisine teslim edilmesini ve Babil şehrinin önemini açıkça ortaya koyan ifadeler yer almaktadır.

*“Marduk, ulu Tanrım!
Beni sen yarattın ve insanlar üzerinde
krallığı bana sen emanet ettin.
Mesken tutulmuş kentler arasında
hiçbirisi sana ait Babil kadar şan edinemeyecektir.*

(Hout vd., 2000: 342)

Tanrı Marduk'a büyük bir sadakat gösteren II. Nabukadnezar'ın, ruhsal sorunlar yaşadığı ve Kitab-ı Mukaddes'in Daniel bölümünde geçen bilgilere göre, gördüğü bir rüya sonrası aklını yitirdiği ve Tanrı olduğunu ileri sürerek, yaptırdığı heykele devlet görevlileri ve halkın ibadet etmesini istemiştir. (Bauer, 2015: 110-111)

*“Bunların hepsi Nebukadnessar'ın başına geldi.
On iki ay sonra kral Babil Sarayı'nın damında geziniyordu.
Kral, “işte onurum ve yüceliğim için üstün gücümle
krallığımın başkenti olarak kurduğum Büyük Babil!” dedi.
Daha sözünü bitirmeden gökten bir ses duyuldu
“Ey kral Nebukadnessar, krallık senden alındı.
İnsanlar arasında kovulacak, yabanıl hayvanlarla yaşayacaksın.
Öküz gibi ota besleneceksin. Yüce Olan'ın insan krallıkları*

*üzerinde egemenlik sürdüğünü ve krallığı dilediği kişiye verdiğini
anlayınca dek yedi vakit geçirecek.
Nebukadnessar'a ilişkin bu söz hemen yerine geldi.
İnsanlar arasından kovuldu. Öküz gibi ota beslendi.
Bedeni göğün çiyiyle ıslandı. Saçı kartal tüyü,
tırnakları kuş pençesi gibi uzadı.
Belirlenen sürenin sonunda ben Nebukadnessar
gözlerimi göğe kaldırdım ve kendime geldim.
Yüce Olan'ı övdüm. Sonsuza dek Diri Olan'ı onurlandırıp yücelttim.
Onun egemenliği edebi egemenliktir. Krallığı kuşaklar boyu sürecek.
Dünyadaki yaşayanlar bir hiç sayılır, O gökteki güçlerle de
dünyada yaşayanlara da dilediğini yapar.
O'nun elini durduracak, O'na "Ne yapıyorsun?" diyecek kimse yoktur.
O anda aklım başıma geldi. Krallığımın yüceliği için onurum
ve görkemim bana geri verildi. Danışmanlarımla soylu adamlarım beni aradılar.
Krallığıma kavuştum, bana daha büyük yücelik verildi.
Ben Nebukadnessar göklerin kralına şükrederim. O'nu över yüceltirim.
Çünkü bütün yaptıkları gerçek, yolları doğrudur;
kendini beğenmişleri alçaltmaya gücü yeter.*

(Daniel 4/ 28- 37)

Yeni Babil İmparatorluğu'nun son kralı olarak bilinen Nabonid dönemine ait birtakım metinlerde yer alan ifadelerle göre, Nabonid kendinden önceki kral II.Nabukadnezar döneminde inşa faaliyetlerine başlanan zigguratların inşa ve onarım faaliyetlerini devam ettirmiştir. Bu imar faaliyetlerini övgüyle anlatıldığı metinlerde, din kavramının etkisi uygulanan politikalarda yine belirgin bir şekilde görülmektedir.

*"Büyük efendimiz Şamaş, zigguratın başının
hiçbir zaman yükseltilmediği yüksekliklere
eriştirilmesi için dahiyane bir düşünce tasarladı.*

*Marduk'un emri üzerine,
rüzgarlar dört yönden kalkarak,*

*kenti ve tapınağı örten kumu savuran
koca bir fırtına oldular.
Zigguratın ebedi cellanın temelleri
yeniden görülebilir ve planları
yeniden seçilebilir oldu.
Eski temelin üzerinde, Şamaş için
E.babbar'ı ve zigguratu eski temeller
üzerinde yeniden inşa ettirmiş bir
eski zaman kralı olan Hammurabi adına
bir yazıt gördüm.
Şamaş için eli çapa tutan,
omzu kürek taşıyan işçiler devşirdim.
Bu tapınağı eski zamanlardakine
benzer bir biçimde yeniden inşa ettim.
Tapınağın içinde kaymak taşından
bir tablet üzerinde eski amana kralı
Hammurabi adına bir yazıt gördüm.
Kendi adımla taşıyan bir yazıtla beraber
yerine koydum ve iki yazıtıda ebediyen yerleştirdim.”*

(Hout vd., 2000: 278-279)

Dönemin dini inanç sisteminin ve tanrılara verilen önemin en somut göstergesi olan tapınakların işleyişine baktığımızda ise, ruhban sınıfını oluşturan görevlilerin başına bulunan ve “din adamı” anlamına gelen *şangû*, *şatammû* ya da *rab ša reš ali* gibi unvanlarla anılan görevlilerin aslında sivil görevliler olduğu bilinmektedir. Bu kişilerin yanı sıra, ruhban sınıfına mensup olan ve tapınak ile kral arasındaki iletişimi sağlayan *qīpu* olarak anılan görevlinin ve tapınak kurulunun bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu dönemde, kral kızlarının da rahibe unvanı ile tapınaklarda görev aldığı bilinmektedir. Ayrıca Marduk ve Şamaş gibi önemli tanrılarının hizmetini, *nadītum* unvanı ile zengin kişilerin kızlarının üstlenmesi, tapınak görevlerinin ve tanrılarının hizmetini gerçekleştirmenin ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. III.Ur Hanedanlığı döneminde olduğu gibi, Eski ve Yeni Babil Dönemi'nde de *Entu*

olarak adlandırılan başrahibelerin tapınaklarda görev aldığını görüyoruz.

Babil Dönemi'nin dini inanç sisteminin en dikkat çekici unsurlarından biri olan “*Hieros Gamos*” olarak adlandırılan *Kutsal Evlilik*'tir. Babil'de hemen her yıl kutlanan Yeni Yıl Bayramı'nın on ikinci günü düzenlenen ve Kutsal Evlilik adı verilen bu uygulamanın amacı, evrenin yenilenişi ile birlikte ülkenin siyasi gücünün ve bereketinin sürekliliğinin sağlanmasıdır. Mezopotamya tarihi boyunca evrenin bereketinin, Tanrıça İştâr tarafından sağlanmış olduğuna inanılmaktaydı. Bunun yanı sıra cennetin efendisi olarak görülen İştâr'ın, sevgilisi olan tarımsal tanrı Tammuz'un genç yaşta ölümü üzerine yas tuttuğunu ve bu yasin baharın gelişi ile birlikte bittiğine ve kavuştuklarına inanılmıştır. Tanrılar arasında gerçekleştiğine inanılan bu evliliği, Tanrıça İnanna/İştâr ve gerçekte kardeşi veya oğlu olan kocası Tanrı Tammuz'un gerçekleştirdiği düşünülmektedir. (Tinsley, 2006: 34) Babil'in yeni yıl tapınağı olarak bilinen “*bit akiti*” adı verilen bir tapınakta gerçekleştiği bilinmektedir. Baharın gelişi ile yeniden hayat bulan doğanın, bu yenilenişini kutlamak amacıyla düzenlediği anlatılan Yeni Yıl Bayramı'nın en önemli töreni olan Kutsal Evlilik, kralların siyasi otoritelerinin ve unvanlarının yenilenmesine hizmet eden bir niteliktedir. Kralların ve rahibelerden birinin cinsel birlikteliğini içeren bu ritüeller sonrasında verilen ziyafetle birlikte halkın bir arada toplanıp, kralın tahtının onaylanmasına şahitlik ettiği bilinmektedir. (Bottéro, 2005: 94)

Çeşitli ritüel ve kutlamaları içeren Babil Yeni Yıl Bayramı, on iki gün süren bir festival şeklindeydi. Bu süre boyunca evrenin temsili olarak yok edilip, tüm kötülüklerden arındırılıp yeniden oluşturulduğuna inanıldığı görülmektedir. Söz konusu ritüellerin uygulandığı süre boyunca dünyanın merkezi kabul edilen Esagila tapınağı, evrenin sembolik olarak yeniden yapılanmasına ev sahipliği etmiştir. Bu süreç hakkında bilgiler içeren çivi yazılı metinde detaylı bilgiler bulunmaktadır.

*“Güneş doğduktan iki saat sonra, Bēl ve Bēltiya'nın
masası için hazırlıklar tamamlandığında, O (Urigallu rahip)
Fırat ve Dicle boylarından aldığı suyu tapınağa serpen
ve tapınağı arındıran şeytan kovucuyu davet eder.
O (şeytan kovucu) bakar.....(-alet) tapınakta tiz bir ses yapar.*

O (şeytan kovucu) tapınağın ortasına meşale ve tütsü kabını hareket ettirir.....Bēl ve Bēltiya şapelin içine girmez O (şeytan kovucu), tapınağı arındırma işlemini tamamladığında Nabû'nun şapeline Ezida'ya girer. Fırat ve Dicle boylarından alınan suyu şapele serper ve tütsü kabı, meşale ve kutsal su kabı ile tapınağı arındırır.O (şeytan kovucu) şapelin kapılarının tüm yüzeyine sedir reçinesi sürer. O (şeytan kovucu) şapel avlusunun ortasına gümüş bir tütsü kabı yerleştirir ve ardıc ve güzel kokuları onun üzerine saçar.”

(Sommer, 2000:85)

Babil ve Asur dönemlerine ait kayıtlarda, kralların öncülük ettiği şöenlerde, Tanrı Marduk'a diğer tanrıların bağlılıklarını sunduğu bilinmektedir. Bu durum Tanrı Marduk'un panteonun en önemli pozisyonunda yer aldığını kanıtlamaktadır. Düzenlenen Yeni Yıl Bayramı'nın en dikkat çeken tarafı, kralın başrahabin elinden taç giyerek iktidarının yenilenmesidir. Bu uygulama kralın tanrı tarafından tekrar onay olarak yönetime devam ettiği anlamına gelmekteydi. Krallar için uygulanan bu ritüeller sonrasında kurbanlar kesilir ve ziyafetler düzenlenirdi. Söz konusu ritüelin konu edildiği çivi yazılı bir metinde geçen ifadeler, kralın aşağılanmaya varacak derece de aşamalardan geçerek, tacı tekrar giydiği görülmektedir.

“O (kral) Bēl (=Marduk)'in önüne vardığında, en yüksek rahip, kralın topuz, ilmek ve asasını alarak ayrılır. O (rahip) kralın tacını da alır. Sonra (rahip) onları Bēl'in önüne getirir ve Bēl'in önünde bir kaide üzerine yerleştirir. O (rahip) ayrılır kralın yanağına vurur. O (rahip) Onu (kral) peşine katar ve onu (kral) Bēl'in önüne getirir. O (rahip) kulaklarından tutarak onu (kral) içeriye sürükler. O (rahip) yere diz çöktürmek için Onu (kral) zorlar. Kral takiben sadece bir kez şöyle der.

Günahsızım, Tüm memleketlerin kralı!

Senin kutsallığını ihmal etmedim!

*Babil'in tahribine sebep olmadım!
Onun yok edilmesini emretmedim!
Esagil'i (.....yapmadım)!
Onun dış surlarını tahrip etmedim!
En yüksek rahip konuştuktan sonra,
Kral onun olağan asaletini korur.
(En yüksek rahip) tören topuzunu,
ilmiği, asayı ve krallık tacını ve
elleri geri alır, onları kralın üzerine
geri takdim eder. O (rahip) kralın
yanağına vurur. Onun (kral) yanağına
vurulduğunda gözyaşı akarsa Bēl
dosttur. Gözyaşı akmazsa, Bēl sinirlenir
Düşman ortaya çıkacak ve onun
çöküşüne neden olacaktır.”*

(Pekşen, 2016: 102 ; Sommer, 2000: 83)

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ VE ORTA ASUR DÖNEMİ DEVLET YÖNETİMİ'NDE DİN FAKTÖRÜ

Mezopotamya coğrafyasının güneyinde hüküm süren Babil'in güçlü kralı Hammurabi ile hızla Samileşmeye başlayan Sumer kültür unsurları, Asur'un bölgede hakimiyeti ele almasıyla, Asur ülkesinde de etkili olmaya başlamıştır. Babil toplumunda birtakım değişikliklere uğrayan Sumer dini inanç sistemi, bu değişikliklere rağmen Mezopotamya coğrafyası üzerindeki derin etkisini kaybetmemiştir. Bu etki, topraklardaki hakimiyet değişse de varlığını sürdürmüştür. Başta Asur toplumunun dini hayatında da belirgin şekilde görülen Babil etkisi, Asur Devleti'nin giderek artan gücü ile zamanla azaldığı görülmektedir. Bu durumu kanıtlayan en dikkat çekici değişiklik, uzun zamandır panteonun en üst konumuna sahip olan Tanrı Marduk'un yerini, Tanrı Asur'un almış olmasıdır. Asur dini inanç sisteminde büyük bir yere sahip olan Tanrı Asur'un, başta evrenin, cennetin ve cehennemin yaratıcısı olarak kabul edilmesi ve tüm insanlığın onun tarafından yaratılmış olduğuna olan inanç, şüphesiz panteonda da en üst kademenin sahibi olduğunu göstermektedir. Tanrı Asur'un bu denli güçlü bir pozisyonda yer alması elbette diğer tanrılara olan inancın olmadığı anlamına gelmemeyekeydi.

Asur Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen zaman içerisinde izlediği emperyalisit politikalarının kurtarıcısı olan dini inanç sistemi ve bu sistem içerisinde yer alan her tanrının büyük saygı gördüğü bilinmektedir. Zira tanrılardan alınan destek ile kralların meşru bir zemine oturtulduğu bu dönemde, yapılan seferlerde sömürge amacı taşısa da tanrılarının emri ile gerçekleştiği belirtildiğinde meşru bir hal

almıştır. Bu bağlamda ele geçirilen her ülkenin tanrısına gösterilen saygı ve o tanrılara inanlara gösterilen hoşgörünün nedeni oldukça açıktır. Mezopotamya'da hakimiyetini kurmaya başlayan Asur'un, Sumer ve Babil dini inanç sistemini unsurlarını, kendi politikaları çerçevesinde şekillendirerek sürdürdüğü bilinmektedir. Ancak zaman zaman tanrılara Sami kökenli adlar vererek, tanrıların bazı özelliklerini değiştirerek ve en önemlisi kendi savaşçı özelliklerini, kendi kültürlerini kurmaya çalıştıkları da görülmektedir.

Asur toplumunun en önemli tanrısı olan Tanrı Asur'un kökenine baktığımızda, Asur'un başkentlerinden biri olan Ninive'yi inşa etmek için Nimrod ülkesi dışına giden Asur, Nuh'un Sami kavimlerin atası olarak kabul edilen oğlu Sam'ın oğlu olarak kabul edilmektedir. Kendisini tanrılaştırarak, Asur şehrine adını veren kralın Akad Devleti'ne bağlı bir yönetici olduğu düşünülmektedir. (Mackenzie, 1915: 277) Tanrı Asur'un en önemli yere sahip olduğu dini inanç sisteminin, Asur Devleti'nin politikalarının en güçlü destekçisi olduğu ve uygulanan her politikada kendilerine sorgulanamazlık kazandırdığı görülmektedir. Tanrı Asur'un halkın ulusal tanrısı olduğu, Asur tahtına geçen kralların tahtlarını meşrulaştırma da ve politikalarını kusursuz bir şekilde uygulamada büyük rol oynadığı açıkça ortadadır.

Büyük ölçüde Babil etkisinde olan Asur dini inanç sistemi, Hammurabi'nin egemenliği ile Samileşmiş ve Akadca Mezopotamya coğrafyasında hakim dil olmuştur. Bölgede Asur hakimiyeti görülmeye başladığında ise, dini inanç sisteminin temeli Sumerlilere dayanan bir hal aldığı görülmektedir. Babil'in büyük tanrısı Marduk'un yerini, başkente ve devlete adını veren Tanrı Asur'un alması, inanç sisteminde görülen en büyük değişiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Asur Devleti'nin bu büyük tanrısına baktığımızda, Asur dilinde “*bütün gökler*” anlamına gelen Anşar ifadesi kullanıldığını görüyoruz. Bu durum Tanrı Asur'un monoteist bir çerçevede algılanmasına yol açsa da, onu tüm tanrılardan ayıran en dikkat çekici özellik savaşçı olmasıydı. (Delaporte, 1996: 310) Savaşçı özelliği ile diğer tanrılardan ayrılan Tanrı Asur'un bu özelliği, şüphesiz Asur krallarının savaşçı yapılarından kaynaklanmaktaydı. Zira Asur toplumunda savaşın yeri askeri bir saldırı ve ganimet elde etmekten öte, tanrının emri ve isteği üzerine gerçekleşen kutsal bir yayılma hareketi olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. Asur kral yıllıklarında yer

alan ifadeler, tanrı emri ile sefere çıkıldığını veya seferlerin Tanrı Asur'a yapılan saygızılığın/isyanın cezalandırılma amacı taşıdığına vurgulanması bu durumu kanıtlar niteliktedir.

Tanrı Asur'un, sakallı ve sivri başlıklı olarak, kanatlı bir disk üzerinde yayını çeker halde tasvir edilmesi, savaşçı özelliklerinin vurgulandığını göstermektedir. Ayrıca Tanrı Asur'un kült merkezi, Asur kentinde MÖ 1300'lerde inşa edilen Eşşara Tapınağı idi. (Demirci, 2013: 34) Asur'da, tanrılara gereken önemi vermeyen ve gücüne güvenerek tanrılara saygısızlık eden, ettikleri yemini bozan kralların veya önemli yöneticilerin, aklını kaybetmiş birer deli olarak görüldüğü bilinmektedir. Bu ve benzer durumlarda, Tanrı Asur'un vekili olarak görev yapan kralların, söz konusu kişileri yakalayıp halkın önünde cezalandırmak ya da idam etmekle sorumlu olduğu görülmektedir. Zira bu kişilerin saygızılığı, kralın otoritesine de gölge düşürmekte ve isyan olarak algılanmaktaydı. Kralların bu düşünce doğrultusunda siyasi anlamda rakipleri olan kişileri, Tanrı Asur'un düşmanı olarak nitelendirdiği ve dini inanç sisteminin verdiği güç ile onları cezalandırdığı, metinlerde geçen ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır.

*“ [Mannu-ki-ahhe] (ve) [Nabu-usalli], beni yaratan
tanrı Asur aleyhinde küstahça konuşmuş olanlar;
onların dillerini kestim, derilerini yüzdüm.”*

(Kuhrt, 2013, 2: 181)

Tanrı Asur'un en üst konumda olduğu panteonun diğer önemli tanrılarına baktığımızda ise, güneş tanrısı Şamaş (Sumerce UTU), ve ay tanrısı Sin (Sumerce Nanna) görülmektedir. Bu iki önemli tanrıdan Şamaş, Sippar ve Larsa'da, Sin ise Ur ve Harran şehirlerinde önemli bir konumda varlığını sürdürmekteydi. Şamaş'ın tanrılığı yanında, dünya ve cennetin yaratıcısı ve aynı zamanda devletin işleyişi bakımından da oldukça önemli bir pozisyona sahipti. (Oppenheim, 1977: 195) Asur Devleti'nde tahta geçen her kralı tanrılar tarafından desteklenmiş olduğunun gösteren ve veliaht olacak prensin yine tanrılar tarafından istek ve onay ile belirlendiğinin vurgulanması, din kavramının toplumlar üzerindeki güçlü etkisinden

yararlanıldığıının en güzel örneklerini oluşturmaktadır. Mezopotamya coğrafyasında hakimiyetini sağladıktan sonra, din kavramının başta Asur siyasi hayatında olmak üzere pek çok alanda etkili olduğunu ve bu etkinin giderek yönetim ile iç içe geçmiş bir yapıya sahip olduğunu görüyoruz. Asur Devleti güç kazandıkça önem kazanan din kavramı, ülkenin emperyal politikalarına hizmet eden, iç ve dış siyasetini şekillendiren, kralların güçlerini meşru bir zemine oturtmaya yarayan en önemli araç haline gelmiştir. Bu durum şüphesiz devletin sınırlarını genişleten kazançlı seferlerin artmasına, kazanılan zaferlerin devletin gücünü daha yükseklere taşımasına olanak sağlamıştır.

Asur'un Mezopotamya topraklarında ortaya çıkışı ve güç kazanmaya başlamasıyla, savaşçı özellikleri ile ön plana çıkan devlet, dini inanç sisteminin gücünü de kullanarak, giderek artan yayılcı bir politika izlemeye devam etmiştir. Ortaya çıktığı ilk zamanlardan beri Mezopotamya coğrafyasında yaşayan şehir devletleri ve halkları üzerinde, belirleyici ve etkin gücü olan inanç sistemleri, hakimiyeti ele geçiren her yeni devlette kendine yer bulmuştur. Bu devletler arasında Sami kökenli devletlerin ve en önemlisi Asur'un inanç sistemi oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Zira kendinden önceki her devletin politikaları üzerinde etkili olan din kavramı, Asur'un egemenliği ile farklı bir boyut kazanmıştır. Devletin başta siyasi ve askeri politikaları olmak üzere her alanda, diğer devletlere kıyasla derin etkileri olduğu görülmektedir. En dikkat çeken husus ise inanç sisteminin, emperyalisit seferlere meşru zemin kazandırma aracı olarak kullanılması olmuştur.

Tanrısal bir seçim ile devletin başına geldiklerini iddia eden krallar, zaman içinde dini unvanlar kullanarak, tanrı destekli gücü bir adım öteye taşımışlardır. Bu unvanlar içinde en sık karşılaştığımız “*Asur'un şangu'su*” olarak adlandırılan ve *Asur'un Rahibi* anlamına gelen unvandır. Söz konusu unvanları kullanan kralların ifadelerine baktığımızda, kralın devletin yöneticisi olarak görüldüğü, Tanrı Asur'un ise devletin sahibi ve gerçek kralı olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Asur krallarının kendilerini “*Tanrı Asur'un Vekili*” olarak görmüş ve bunun yanı sıra kendilerinin güçlerinin boyutunu gösteren “*Dünya Hakimi Kral*” unvanının da gücünü kullanmışlardır.

Devletin güç kazanmasıyla birlikte, tahta çıkan kralların kendilerini kutsal kral olarak nitelendirme yoluna gittiği ve bu durumunda ruhban sınıfının denetiminde olan tapınakların oluşturulmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Tapınaklar, dini ritüeller, kurban ve adak sunma gibi pek çok uygulamanın merkezi ve tanrılara gösterilen saygının sembolü olmuştur. Tanrı Asur'dan başka Tanrıça İştâr'ın savaşlara yüksek gücüyle yön verdiğine ve hastalara şifa veren güçlere sahip olduğuna inanılması onu, Asur toplumunda özel bir yere taşımıştır. Öyle ki Tanrıça İştâr'a bereket ve çoğalma içeriği taşıyan ritüellerin gerçekleştiği tapınaklar inşa ederek saygı gösterdikleri anlaşılmaktadır. (Kılıç- Uncu, 2011: 188)

Asur Devleti'nin tarihi boyunca, dini inanç sisteminin devlet yönetimi ve politikalarında ne denli önemli bir yer tuttuğunu, dönemin tahta geçen her kralının faaliyetlerinin anlatıldığı yazıtlarda açıkça görmekteyiz. Dönemin krallarının, yıllık tutma geleneği ile gerçekleştirdikleri politikalarını kayıt altına aldıkları metinlerden elde ettiğimiz bilgiler ışığında, diğer Mezopotamya toplumlarında görüldüğü gibi Asur Devleti'nde de tanrıların etkisi belirgin bir şekilde kendisini göstermektedir. Genel olarak Eski, Orta ve Yeni Dönem olarak üç ana bölümde incelediğimiz Asur tarihi, başa geçen her kral döneminde kayda değer değişikliklerin yaşandığı görülmektedir. Zaman zaman değişen güç dengeleri, devletler arasında yaşanan mücadeleler, çıkar çatışmaları, istilalar ve göçler gibi pek çok olaya sahne olan Mezopotamya coğrafyasında, dini inanç sistemleri ile şekillenen politikalar, söz konusu değişikliklerde büyük bir rol oynamıştır.

Asur İmparatorluğu'nun tarihini üç ana bölümde incelememize rağmen bu bölümler kesin tarihlendirmeler yapılacak kadar net bir çizgi ile ayrılmamaktadır. Eski Asur dönemi olarak adlandırılan kısım yaklaşık olarak MÖ 2000-1700 yıllarını kapsamaktadır. (Cassin, 1966: 70) MÖ 2000'li yıllarda tarih sahnesine çıkan Asurluların, kral I.Şamşı-Adad döneminde devlet haline gelmesine rağmen onun ölümünden sonra güç kaybetmiştir. Bu dönemde Hammurabi yönetiminde ki Babil hızla yükselirken, Asur Devleti de Mitanni egemenliğine boyun eğmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar Asur Devleti'nin kuruluş aşamasına dair yeterli bilgilere sahip olamasak da, Anadolu ile Asur arasında yapılan ticari faaliyetleri konu alan Kültepe Tabletleri'nden ve Kral Listelerinden kısmen de olsa bilgi sahibi olmaktayız. Kral

listeleri Asur ve diğer eski Mezopotamya krallarının, soylarını belirtmek ve en önemlisi tahtlarını meşru bir zemine oturtmak amacıyla düzenlenen, kronolojik bir sıralama yapmamıza olanak sağlayan metinlerdir. Asur kralları hakkında pek çok bilgiye ulaşmamızı sağlayan Korsabad Kral Listesi'nde Asur kralları; Çadırda oturanlar, Terqa Sülalesi, Hurrili Sülale, Puzur-Aşşur Sülalesi ve Şamşi-Adad Sülalesi olmak üzere beş grupta yer almaktadır.(Gökçek, 2015: 37)

Asur kral yazıtlarda din ve tanrı kavramlarının bu ilk dönemlerde de yer aldığını görüyoruz. Kral Şalim-ahum'un bir yazıtında, Tanrı Asur'un isteği ile bir tapınak ve Şarri-Dagan adında bir saray yaptırdığını ifade etmiştir. Kendinden sonra tahta geçen oğlu I. İlişuma'nın da Asur şehrinde Tanrı İştar adına yaptırmış olduğu tapınaktan bahsettiği yazıtında, Tanrı İştar'ın Akadlıların hürriyetini sağladığını belirtirken, kendini de Tanrı Asur'un Rahibi olarak tanıtmıştır. I.İlişuma'nın bu ifadelerinden kendisinin, tanrıların gözünde büyük bir değere sahip olduğunu ve soylarını Akadlılara dayandırdığı anlaşılmaktadır. I. İlişuma'dan sonra Asur tahtına geçen oğlu I. İrişum'un (MÖ 1974-1935) başta tanrı Asur ve Adad adına olmak üzere pek çok tapınak yaptırdığı görülmektedir. Asur Devleti'nin bu ilk yıllarında bile tanrılara devlet politikalarında ve imar faaliyetlerinde büyük ölçüde yer verildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca kral I. İrişum döneminde Anadolu ile Asur arasında ticari faaliyetlerin başladığı bilinmektedir. I. İrişum'dan sonra kısa bir süre tahta geçen oğlu İkunim döneminde ticari faaliyetler devam ederken, İkunim'un oğlu Sargon döneminde de hız kazanmıştır. Ancak her iki krala dair bilgilerimiz, Tanrı Asur'a adadıkları Adad ve Ereşkigal tapınaklarının yapımını anlatan yazıtlardan ibarettir.

Sargon'dan sonra sırasıyla tahta geçen II. Puzur-Aşşur, Naram-Sin ve II. İrişum dönemine ait yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak II. İrişum'dan sonra tahta geçen I. Şamşi-Adad'ın (MÖ 1811-1776) kendini, Büyük Kral olarak adlandırdığını ve Şenha şehrine, Tanrı Enlil'in Evi anlamına gelen Şubat Enlil adını vererek devletin yeni yönetim merkezi haline getirdiğini biliyoruz. Bunun yanı sıra Tanrıça İştar'a, Mari şehrinin fethinden sonra sunulan aslan stelinde; Tanrı Enlil'in emriyle sefere çıktığı, şehri ele geçirdikten sonra bölgeye garnizonlarını yerleştirdiği, Tanrı Adad ve Şamaş adına törenler düzenlediği yer almaktadır. I.Şamşi-Adad'ın bu ifadelerinden, Asur Devleti'nin siyasetinde tanrılara geniş ölçüde yer verdiğini açıkça görmekteyiz.

Ayrıca bu dönemde ekonomik bakımdan zenginleşmeye başlayan Asur Devleti, güçlü bir şehir devleti olmakla kalmayıp, emperyalisit bir kimliğe bürünmüştür.

I. Şamşi-Adad'ın ölümünden sonra tahta geçen İşme-Dagan ise Asur Devleti'nin son kralı olmuştur. Asur Devleti'nin merkezi otoritesinde görülen zayıflamalar sonucunda, Asur egemenliği altında olan Mari, Larsa, Katna ve Yamhad krallıklarının bağımsızlıklarını ilan ettiği görülmektedir. Bu karışık dönemde Kuzey Mezopotamya'nın Hurri ve Mitanni egemenliğine girdiği, Babil'in güçlü kralı Hammurabi'nin ölümü ile çöküşe geçtiği görülmektedir. Hegemonya mücadelelerinin hakim olduğu ve dengelerin sürekli değiştiği bu dönemde, Asur Devleti de önce Hurri ardından Mitanni Devleti'nin egemenliğine girmiştir. Ancak zamanla değişen siyaset Hurri-Mitanni Devleti'nin de gücünü kırıp, Hitit Devleti'ne bağlı bir şehir devleti haline getirmiştir. Asur Devleti'nin bu süreçte kendini toparlayıp, yeni bir güç olarak yeniden ortaya çıktığını görüyoruz. Asur Devleti, Hitit ve Mısır gibi Ön Asya'nın güçlü devletleri arasına girip onlarla mücadeleye başlayacaktır.

Mezopotamya'nın büyük güçleri arasında kendine yer edinmeyi başaran Asur Devleti'nin siyasi anlamdaki başarılarının, dönemin belirleyici unsurlarından biri olan din faktörü ile desteklenmesi de şüphesiz bu gücü ve etkiyi meşru kılmıştır. Diğer tüm toplumlarda olduğu gibi Asur toplumunu da şekillendiren dini inanç sistemleri, Asur tahtına geçen kralların siyasi politikalarını uygulama anlamında önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Söz konusu dönemde tanrılar ve onların evi olarak kabul edilen tapınaklar, tapınaklarda gerçekleştirilen ritüeller, dini inanç sisteminin en önemli unsurları olarak sosyal hayatın en çok dikkat çeken bölümünü oluşturmaktaydı. Tapınak inşa ya da onarımına büyük yer veren krallar, aynı zamanda bu tapınaklarda gerçekleştirilen ritüellere de katılmaktaydı. Kralın kendisinin ve aile üyelerinin, ruhban sınıfı mensuplarının, halkın yer aldığı ve tanrıyı hoşnut etme amacı taşıyan çeşitli ritüellerde, tanrılar için kurbanlar kesildiği ve söz konusu ritüelin tanrılar huzurunda yapıldığı bilinmektedir. Tanrılar için yapılan bu ritüelleri anlatan metinlerde geçen “...Asur ve Ninlil'in önünde...” İfadeleri, gerçekleştirilen ritüelin tanrı huzurunda yapıldığını ve tanrının bu duruma şahitlik ettiğine /izlediğine inanıldığını göstermektedir. Bu durum tanrılarının sembolleri karşısında ve tanrıyı temsil ettiği düşünülen sembolün huzurunda, sanki tanrı

yanlarında yer alıyormuş gibi ritüeller yaptıklarını göstermektedir.

Mezopotamya toplumlarında yer alan dini inanç sistemi ve bu sistemin başında bulunan tanrı kavramı, toplumu ve toplumun her alanını etkileyen niteliktedir. Dönemin dini metinlerinde yer alan ifadeler, din-tanrı kavramının ne denli önemli bir yere sahip olduğunu kanıtlamaktadır. Toplum tarafından bu denli önem arz eden, saygı duyulan dini inanç sistemleri, dönemin sosyal hayatının yanı sıra diğer alanlarda da belirleyici bir unsur olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve askeri hayatı hakkında önemli bilgileri içeren dini metinler, aynı zamanda dönemin inanç sistemi ve bakış açılarını da ortaya koymaktadır. Bu metinlerde yer alan ritüellerden “*Mis Pi*” olarak adlandırılan ağız yıkama (kah-luḥ-û-da) ve “*Pīt Pi*” olarak adlandırılan ağız açma (ka-du) ritüelleri en önemli ritüellerdendir. (Walker ; Dick, 2001: 8) Söz konusu ritüeller, tanrıları simgeleyen objelerde bulunduğu inanılan tanrısal özel güçleri açığa çıkarabilmek amacıyla dönemin kutsal su olarak kabul ettikleri su, bunun yanı sıra bazı şurup veya yağlar kullanılarak da gerçekleştirilmekteydi. Toplum için oldukça önemli olan dini ritüellerin her aşaması, özenle yapılmaktaydı. Bu özeni ve tanrılara verilen değeri, kullanılan değerli madenlerden oluşan objelerden de açıkça görmekteyiz. Bu ritüellerde kullanılan tanrıları simgeleyen heykellerin genellikle ılgın ağacından yapılmış olması ve metinlerden geçen dualarda da ılgın ağacı ile tanrıların özdeşleştirilmiş olması dikkat çekmektedir. Asur dönemine ait metinlerde yer alan bilgiler, tanrıların o dönemde sahip olduğu güç ve prestiji açıkça ortaya koymaktadır. Hemen her toplumda görülen farklı dini inanç sistemleri ve bu sistemlerin ritüelleri farklılık gösterdiği bilinmektedir. Ancak bu sistemler toplumdan topluma farklı işleyiş göstermiş olsa da temelinde yatan tanrı kavramı ve tanrıya gösterilen saygı esas itibarıyla değişmemiştir. Tanrıların gücü ve onların yüceliğine olan inanç, insanları ve ait oldukları toplumun yaşayış biçimlerini şekillendirmiştir. Söz konusu tanrılar zaman zaman kralın babası, bir tanrı diğer tanrının babası ya da dönemin şartlarına göre farklı statülerde karşımıza çıkmış olsa da genel olarak, kendilerine gösterilen saygı ve sahip oldukları güçler değişmemiştir.

Asur Devleti'nin Eski Yakınoğu coğrafyasında, siyasi anlamda güç kazanarak kendini göstermeye başlamasıyla, tanrı Asur'un da devletle birlikte güç kazandığı ve

“tanrıların babası”, “dünyanın yöneticisi-yaratıcısı”, “evrenin kralı” gibi unvanlar ile nitelendirildiği görülmektedir. (Pinches, 1906: 69) Asur dönemine ait pek çok metinde geçen tanrı Asur’un, “Asur lordu” olarak adlandırıldığı görülmektedir. Bu durum her ne kadar Asur toplumu tarafından tanrı olarak görülen Asur’un aynı zamanda ülkenin gerçek sahibi ve yöneticisi olarak da kabul görüldüğünü kanıtlamaktadır. (Smith, 1982: 22) Hem devletin başkentine adını veren hem de ülkenin sahibi olan tanrı Asur, yönetimi kendi adına sağlayacak olan kralların seçimini yapmaktaydı. Böylece kralların kendilerini anlattıkları metinlerde geçen tanrı Asur’un güç ve isteği ile tahta geldiklerini belirten ifadeler anlam kazanmaktadır. Genelde tanrı Asur’un rahibi veya vekili olarak kendilerini tanıtan kralların, dini ve siyasi pozisyonu tanrı Asur ile birlikte meşru ve güçlü bir zemine kavuşma imkanı buluyordu.

Tanrı Asur’dan aldıkları destek ile krallar, kendilerini tanrının rahibi olarak görmüş ve sahip oldukları siyasi gücü dini güç ile destekleyerek güçlerine güç katmışlardır. (Pinches, 1906: 196) Tanrı Asur’un siyasi ve sosyal hayatta sahip olduğu gücün yanı sıra, hukuki alanda da etkin bir rol oynadığı bilinmektedir. Tanrı Asur’un kutsal şehri olarak kabul edilen Asur’da oluşturulan mahkeme, yönetimi krallar tarafından yürütülen dini bir nitelik taşımaktaydı. (Hildegard, 2006: 764) Bu durum din kavramının hukuki alanda da önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Asur Devleti’nin tarihi boyunca, dönemin tanrılarına büyük saygı gösterdiği bilinmektedir. Tanrı Asur, devletin ve toplumun en önemli tanrısı olarak en büyük saygı ve değeri görürken, diğer tanrıların da tapınma ve saygı gördüğü açıkça görülmektedir.

Asur’un tanrılar panteonun da yer alan tanrı Asur’dan sonra en önemli iki tanrının, Şamaş ve Sin olduğunu görüyoruz. Sumerce de Utu olarak geçen Tanrı Şamaş’ın güneş tanrısı ve yine Sumerce de Nanna olarak geçen Sin’in de ay tanrısı olduğu bilinmektedir. Ayrıca söz konusu tanrılardan Sin’in, Ur ve Harran şehirlerinde, Şamaş’ın ise Sippar ve Larsan’da güçlü bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra Asur metinlerinde sıkça adı geçen tanrı Şamaş’ı diğer tanrılar arasında farklı kılan özelliği, onun hem tanrı hem de dünya ve cennetin yaratıcısı olarak kabul edilmiş olmasıydı. (Oppenheim, 1977: 195) Güneş Tanrısı Şamaş, Asur krallarının iç işlerinde sık sık danıştığı ve özellikle veliaht belirleme de söz sahibi

olmuştur.

Asur krallarının tahta çıkmadan önce, Tanrı Asur'un tapınağına giderek önünde yemin ettiği ve böylece siyasi iktidarını dini bir destekle güçlendirdiği bilinmektedir. (Bordreuil, 2015: 483) Kralın bu uygulaması, toplum üzerinde güçlü bir etkiye sahip olan din kavramının siyasi açıdan da büyük avantajlar sağladığını göstermektedir. Siyasi politikaların en büyük destekçisi konumunda olan dini inanç sistemi krallara, hakimiyetlerini güçlü ve meşru kılmamanın yanında, dönemin inanışlarından faydalanarak tahtının ve politikalarının sorgulanmasının önüne geçme imkanı da sağladığını söylemek mümkündür.

2.1. Eski Asur Dönemi Devlet Yönetimi'nde Din Faktörü

Eski Asur dönemi hakkında; Korsabad Kral Listeleri, Asur A Kral Listesi, Anadolu ile Asur arasında yapılan ticareti konu alan Kültepe Tabletleri, tapınak ve mabetlerde bulunan yazıtlardan bilgi sahibi olmaktayız. (Landsberger, 1954: 106-120 ; Kınal, 1978: 171-200) Kralların, yaptıkları imar faaliyetleri ve askeri seferlerini anlattıkları yazıtlarında, kendilerini tanıttıkları bölümler ve bu bölümlerde yer alan tanrı adları, dönemin din anlayışı ve siyasi politikaları hakkında bilgi vermektedir. Asur Devleti'nde de tıpkı diğer Mezopotamya toplumlarında olduğu gibi din kavramının etkisi görülmektedir. Bu etki çeşitli alanlarda ağırlığını hissettirmiş olup, zaman içerisinde devlet politikalarını şekillendirecek boyutlara ulaşmıştır.

Asur Devleti'nde din kavramını anlamak için öncelikle Eski Mezopotamya toplumunun dini inanç sistemine bakmalıyız. Zira dönemin inanç sistemleri Mezopotamya coğrafyasında Sumerlilerin etkisiyle büyük ölçüde şekillenmiştir. Çok tanrılı bir temele dayanan inanç sistemi başta günlük hayat olmak üzere pek çok alanda varlığını sürdürmüştür. Sumerlilerin yazıya geçirdiği dini ve mitolojik metinlerin; Mezopotamya toplumları, Sami kavimler, Anadolu ve Yunanistan coğrafyasına dek uzanan geniş bir coğrafyayı etkilediği bilinmektedir. Bu inanç sisteminin tanrıları, yaratıcı olan ve olmayan olarak iki ana grupta toplanmış ve değer dereceleri bu sınıflama temel alınarak oluşturulmuştur. Sumer toplumunun dini inanç sisteminden etkilenen Sami kavimler, Sumer panteonunda yer alan tanrılara kendi dillerinde adlar vermeye başlamıştır. Bu durum Sumer tanrılarının Sami kavimlerce

de benimsendiğini açıkça göstermektedir.

Sumer dini inançları ve kültürü, Hammurabi'nin yükselen gücü ile Samileşmeye başlamış ve Akadca dili Mezopotamya coğrafyasında hızla hakim olmaya başlamıştır. Sumerlilere ait metinlerin Akadca dilinde yeniden ele alınması, artık Sumer dilini ve kültürünü geri planda bırakmıştır. Asur Devleti içinde bir süre daha yaşayan Sumer inançları, Asur'un güçlendiği ve hızla genişlediği zamanlarda etkisini kaybetmiştir. Zira güçlü bir devlet haline gelen Asur Devleti artık Babil tanrısı Marduk yerine, Tanrı Asur'u evrenin kralı olarak görüyordu. Başkente de adını veren Tanrı Asur, Asurlular için, hem evreni ve insanoğlunu yaratan hem de savaşçı / savaş emri veren bir tanrıydı. Bu durum şüphesiz Asur toplumunun savaşa ne denli önem verdiğinin göstergesidir. Asur Devleti'nde; kralların hem tahtını hem seferlerini meşru kılan ve yapılacak seferlerin emrini veren bu seferleri zaferle sonuçlandıran Tanrı Asur'un, devletin iç ve dış politikalarında en belirleyici unsur olduğu açıkça görülmektedir. Devletin siyasi, askeri ve ekonomik olarak gelişmesine bağlı olarak, dini inanç sistemi de büyük aşamalar kaydetmiştir.

Asur tanrılarına baktığımızda; Tanrı Asur'un evrenin ve insanoğlunun yaratıcısı olarak en büyük tanrı kabul edildiğini görüyoruz. Bunun yanı sıra, dişi ve erkek özellikleri taşıyan, şifa ve bereket dağıtan, yıldızlar aleminin tanrısı /tanrıçası olarak bilinen İştâr, kaderi belirlediğine inanılan Ay Tanrısı Sin, Nippur kentinin koruyucusu Enlil, gizli büyülerin ve okyanusların efendisi olan Tanrı Ea, bereketli yağmurların ve toprakların efendisi Fırtına Tanrısı Adad, Güneş Tanrısı Şamaş Asurluların inandığı en önemli tanrılar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tanrılara Asur Devleti'nin tahta geçen hemen her kralının yazıtlarında; tanrıların isteği üzerine çıktığı seferlerden, zaferle sonuçlanan sefer sonucu sunulan adaklardan, inşa edilen tapınaklardan, tanrıların gücünü ardına alarak kendilerini tanıttıklarına rastlamaktayız. Bu durum, dini inançların Asur toplumu ve devleti üzerinde ki etkisini göstermektedir. Ancak dikkat çeken en önemli husus diğer toplumlardaki inanç sisteminden farklı olarak Asurlularda din giderek siyasallaşmış ve emperyal politikaların meşrulaştırma aracı olarak hizmet etmiş olmasıdır.

Eski Asur Dönemi'nde Asur tahtına geçen krallar, soylarını belirleme ve tahta meşru bir şekilde oturduğunu göstermek için birtakım listeler oluşturmuşlardır. Bu listelerde, kralların sırayla akrabalık bağları belirtilirken, saltanat yılları ve bu yıllar içerisinde gerçekleştirdikleri faaliyetlere de yer verilmiştir. Bu listelerden en önemlisi olan Korsabad Kral Listesi'ne göre Eski Asur krallarının; Çadırda oturan krallar, Terqa Sülalesi, Hurrili Sülale, Puzur-Aşşur Sülalesi ve Şamşi-Adad Sülalesi olarak beş bölümde ele alınmıştır. (Gökçek, 2015: 37) Listelerde yer alan sınırlı bilgilerin yanı sıra kralların farklı amaçlar üzerine oluşturdukları yazıtlarından da değerli bilgiler edinmekteyiz. Söz konusu yazıtlardan, Şalim-ahum'un Tanrı Asur'un isteği üzerine bir tapınak ve Şarri-Dagan adında bir saray yaptırdığını ifade ettiği inşaat kitabesi, Eski Asur Dönemi'nden beri tanrı-din kavramının varlığını gösteren önemli belgelerden biridir.

Şalim-ahum'dan sonra tahta geçen I. İlişuma'nın Tanrı İştar adına yaptırdığı tapınağı anlatan yazıtında, İştar'ın Akadlıların hürriyetini sağladığını belirtmiş, kendini de *Tanrı Asur'un Rahibi* olarak tanıtmıştır. Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, Tanrı Asur'un gücünü ardına alan I. İlişuma aynı zamanda soylarının Akadlılara dayandığını iddia etmiştir. Bunun yanı sıra I.İlişuma dönemine ait bir inşaat kitabesinde yer alan ifadelerinden, Asur kentine su getirdiği, çeşitli şehirlere akınlar yaptığını ve devletin alt yapısının oluşmaya başladığını açıkça görmekteyiz.

“ Akadların ve onların oğullarının hürriyetini sağladım.

Ur, Nippur, Kismar ve Awal ile

Tanrı Kadi'nin şehrine hürriyetlerini verdim.”

(Gökçek, 2015: 39 ; Kinal, 1978: 182)

Asur Devleti'nin, Mezopotamya'da ki diğer şehir devletleri arasında yükselip, bölgesel bir devlet olma yolunda ilerlemeleri Kral İluşuma dönemindeki Anadolu ile gerçekleşmeye başlayan ticari faaliyetlerle de hız kazanmıştır. Söz konusu dönemde, kralların kendilerini Tanrı Asur'un vekili olarak görmeye devam ettikleri, tuğla ve kireç taşı üzerinde yer alan ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır.

*“Asur'un vekili, tanrı Asur ile tanrıça İştar'ın sevgilisi,
Asur'un vekili Puzur Aşşur'un oğlu, Asur'un vekili,
şallim-ahhe'nin oğlu İluşuma:
Tanrı Asur'un vekili İluşuma ömür boyu sahibesi
tanrıça İştar için tapınak inşa etti. Yeni bir duvar diktim...
ve kentimi arsalara böldüm. Tanrı Asur Ebih Dağı'nda
bana iki pınar açtı, pınarın başında duvarın tuğlalarını
ördüm. Bir pınarın suyu Auşum Kapısı'na, öbür pınarın
suyu da Vertum Kapısı'na akıyordu.”*

(Grayson, 2002a: A.032.2)

I. İlişuma'nın oğlu I. İrişum tahta geğtiğinde Anadolu ve Asur arasında ticari faaliyetler başlamıştır. Kültepe Tabletleri'nde de adı geçen I.İrişum'un kendi yazıtlarında, Tanrı Asur ve Adad adına tapınaklar inşa ettirmiş olduğunu görüyoruz. Kendisinden sonra tahta geçen İkunim ve Sargon'un da Adad ve Ereşkigal adlı iki tapınak yaptırıp, Tanrı Asur'a adadıkları bilinmektedir. Eski Asur Dönemi'nin en başarılı kralı olarak kabul edilen I. şamşı-Adad'ın, Asur Devleti'ni güçlendirerek yönetim merkezi olan şehna şehrine, Tanrı Enlil'in Evi anlamına gelen şubat Enlil adını vermiş olması da dini inançların, politikaları şekillendirdiğini göstermektedir. (Bauer, 2015/1: 50) Mari şehrini fetheden I.şamşı-Adad bu zaferin ardından Tanrıça İştar'a bir aslan steli sunmuştur.

*“.....Tanrı Enlil'in emriyle ve.....Arapha seferimde.....
7.günü ve.....kurbanlar sundum. Onun kalesine girdim.
Efendim tanrı Adad'ın ayağını öptüm
ve o ülkeyi düzenledim.
Her yere benim idarecilerimi gönderdim ve
Arapha'da tanrı şamaş ve Adad için festival sundum.
Adar ayının 20. gününde Zab nehrini geçtim ve
Qabra'daki topraklara bir akın yaptım.
Oradaki mahsülleri harap ettim ve
Magrarum ayı içinde (harman yerinde)*

*Arbela'daki kuvvetlendirilmiş tüm şehirleri ele geçirdim.
Her yerde kendi garnizonlarımı kurdum....”*

(Gökçek, 2015: 45 ; Grayson, 1987: 64)

Şamşi-Adad'ın, tanrı Enlil'in emri ile çıktığı seferin zaferle sonuçlanması üzerine tanrı Adad ve Şamaş adına törenler düzenlediğini ifade ettiği bu yazıtta din kavramına verilen önem bir kez daha görülmektedir.

Şamşi-Adad dönemine ait bir diğer inşaat kitabesinde ise kralın kendini tanıttığı bölümde yine tanrıların adı geçmektedir. Enlil tapınağının yapımı sonucunda ele alınan yazıtta, tanrı-din kavramının ne kadar önemli olduğunu gösteren bilgiler içermektedir.

*“Tanrı Asur'un tapınağını yapan, evrenin kralı,
onun esirgeyen Tanrı Asur'dan aldığı güç ile
Dicle ve Fırat arasında ki topraklara barış getiren,
Anu'nun ve Tanrı Enlil'in krallar arasından ezelden beri
en azametli isim ile çağırdığı Şamşi-Adad.”*

(Gökçek, 2015: 47 ; Luckenbill, 1968/1:16 ; Grayson, 1987/1: 49)

Metinde yer alan bu ifadeler, tanrılardan alınan gücü ve kralın onların gözünde önemli bir yeri olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır. Söz konusu kitabenin diğer satırlarında yer alan ifadelerde ise tanrıların gücüne sığınarak, kendinden sonra gelecek kralların olası saygısızlıklarını önleyecek nitelikte uyarılar içerdiği anlaşılmaktadır.

*“ Her kim kutsal yazıtlarımı yağ ile kutsamazsa,
onlara kim kurban adamazsa ve her kim
anıtısal yazıtlarımı yerlerine geri götürmezse,
bunların yerine benim anıtısal yazıtlarımı değiştirirse,
adımı silip kendi adını kazırsa ve dünyada ki*

*anıtısal yazıtlarını gömerse veya suya atarsa,
Şamaş, Enlil, Adad ve Şarru-matim,
bu tanrılar o kralın zürriyetine son versin,
kendisine karşı çıkan kralın orduları karşısında
ordusu muzaffer olmasın, savaş sahibesi Tanrıça İştâr
onun ve onun ordularının silahlarını parçalasın,
başımın tanrısı Sin, onu sonsuza dek lanetlesin.”*

(Gökçek, 2015: 47 ; Luckenbill, 1968/1:17 ; Grayson, 1987/1:50)

Bu ifadeleri kullanan Şamşı-Adad, kendinden sonra gelen kralların gelenekleri sürdürmez ve ona saygı duymazsa, tanrılar tarafından kötü bir şekilde cezalandırılmasını istemiştir. Metinde geçen bu ifadeler dini inançların, insanlar üzerindeki etkisini ve tanrıların, kralların izlediği politikalarda belirgin bir etkiye sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Kralların imar faaliyetlerinin büyük kısmını tapınakların oluşturması, tanrı-din kavramının Asur Devleti'nin siyasi ve sosyal hayatı üzerindeki oldukça etkili olduğunu göstermektedir. I.Şamşı-Adad döneminde ele alınan yazıtların da genel olarak inşa edilen tapınaklara adanmış kitabeler olduğunu görüyoruz. Asur'da Enlil, Ninive'de İştâr ve Ereşkigal, Terqa'da Dagan tapınakları Şamşı-Adad döneminin önemli imar faaliyetlerini oluşturmaktadır. (Grayson, 1987/1: 47)

Asur şehrini başkent olarak seçen Şamşı-Adad, Fırtına Tanrısı adına yaptırdığı tapınak yaptırarak, tanrısını memnun etmek için temeline yağ ve bal döktüğü, altın ve gümüş gibi değerli madenler, sedir ağacından keresteler ile donattığı bilinmektedir. Bu tapınağın inşası sonrası oluşturulan metinde yer alan ifadelerde, tanrısal gücünü vurguladığı ve bu güç ile kısa sürede Mezopotamya topraklarının büyük bir bölümünü ele geçirdiği görülmektedir. Bu durum dini inanç sisteminin ve tanrısal desteği, dönemin toplumu üzerindeki etkisinin gücünü bir kez daha göstermektedir.

*“Rüzgar ve Fırtına Tanrısı bu dünyada
en çok Asur şehrini seviyor ve benim de*

bütün dünyanın kralı olmamı istiyor.”

(Bauer, 2015, 1: 50)

2.2. Amarna Çağı ve Orta Asur Devleti'nin Yükselişi

MÖ. 14. yüzyılın ilk yarısına tarihlenen ve yaklaşık olarak 50 yıllık bir dönemi içeren Amarna Çağı, Asur Devleti başta olmak üzere tüm Ön Asya coğrafyasını etkilemiştir. (Gökçek, 2015: 75) Bugün bilinen adıyla Amarna şehri, çok tanrılı inanç sistemi yerine, Güneş'e tapınmayı temel alan Aten inancını güçlendirmek amacıyla Mısır firavunu IV. Amenofis tarafından, Güneşin Ufku anlamına gelen “Akhet-Aten” ismiyle kurulmuştur.(Yavi, E,- Yavi, N.Y.,1996: 34-35) Bu dönemden kalan pek çok yazıt; Asur, Hitit, Babil, Mitanni ve Arzava kralları tarafından, Mısır firavunu Amenofislere gönderilen mektuplardan oluşmaktadır. Söz konusu kralların eşit statüde oldukları, birbirlerine “biraderim” diyerek hitap etmelerinden, evlilik yoluyla güçlü bağlar kurmalarından ve hediyeleşmelerinden anlaşılmaktadır.

Amarna Çağı yazıtları, dönemin siyasi ve sosyal hayatına ışık tutan en önemli belgelerdir. Zira bu dönemde, Büyük Devlet-Küçük Devlet, Uluslar arası Resmi Dil ve Beynelminellik gibi önemli diplomatik kavramlardan ilk kez söz edilmiştir. (Gökçek, 2015: 79) Dönemin devletleri, çıkarları doğrultusunda politikalar izlemişlerdir. Büyük devletler kendilerine bağlı olan küçük şehir devletlerini egemenlikleri altında tutmaya çalışırken, küçük şehir devletleri de hem ulusal çıkarlarını hem de varlıklarını koruma amacı gütmüşlerdir. Dönemin hakim gücü olan Mısır Devleti ise Hitit Devleti'nin yükselişini engellemeye çalışırken, III. Amenofis'in ölümü ile ülke kaosa sürüklenmiş ve tek tanrılı inanç sistemini kurma çabaları da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Tüm bunlar yaşanırken Asur Devleti'nin güçlenerek Mısır'a eşit konuma geldiği görülmektedir. Asur kralı Asur-uballit'in Mısır firavununa yazmış olduğu mektuplarda ona “biraderim” olarak hitap etmesi, Asur Devleti'nin güç kazandığını gösteren en önemli örneklerden biridir. Özellikle 14. yüzyılda Asur, Mitanni Krallığı'ndan kalan toprakları ilhak edip; Ninive, Nimrud, Kilizu ve Erbil şehirlerini ele geçirerek, doğrudan Fırat bölgesini kontrol edecek duruma geliyordu.

Asur Devleti tarihinde Orta Asur Dönemi olarak adlandırılan bu dönemde, Asur'un yeniden yükselişe geçtiğini açıkça görüyoruz. Kral Asur-uballit, Asur Devleti'ni Mitanni egemenliğinden kurtarmayı başarmış ve devleti, dönemin hakim gücü olan Mısır Devleti ile diplomatik ilişkiler kuracak kadar güçlendirmiştir. Mısır firavununa “biraderim” diyerek hitap edecek kadar eşitlik sağlanmıştır. Bu dönemde Asur yazıtlarının büyük bir kısmında, Babil'in ünlü tanrısı Marduk'un isminin geçtiği ve Asur şehrinde Asur-uballit tarafından Marduk Tapınağı yapıldığı bilinmektedir. (Quates, 2004: 96.) Bu durum Asur'un hala Babil kültürünün izlerini taşıdığını göstermektedir. Ancak söz konusu dönemde, devletler arasında yaşanan mücadeleler ve iç karışıklıklar, güç dengelerini değiştirmekteydi. Mısır Devleti'nde IV. Amenofis'in çok tanrılı dini inanç sistemini tek tanrılı inanç sistemi ile değiştirme çabaları yüzünden karışıklıklar yaşarken, Mitanni Devleti de taht mücadelelerinin verdiği otorite kaybetmişti. Bu durumdan faydalanan Hitit Devleti, Mitanni topraklarında hakimiyet kurarak, kendine bağlamıştı. Hitit Devleti'nin bu hamlesi Asur Devleti'nin güçlenmesine zemin hazırlamıştır.

Asur-uballit'ten sonra tahta geçen Enlil-nirari'nin ve sonrasında tahtı devralan Arik-den-ili'nin faaliyetleri ve bu iki kral döneminde Asur Devleti'nin durumu hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak Asur'un asıl gücü bu dönemden sonra belirgin olarak görülmektedir. Asur Devleti, Adad-nirari'nin tahta geçmesiyle güçlenmiş ve Orta Fırat bölgesinde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu durum elbette başta Hitit Devleti'nin bölgede ki çıkarlarına ters düşecek ve Asur'un yükselişi en çok Hitit Devleti'ni etkileyecekti. Kuzey Suriye ve Mısır coğrafyasında devam eden güç mücadeleleri, Asur'un bölgede söz sahibi olmaya başlamasıyla birlikte dengeleri değiştirmiştir. Asur Devleti, Babil ile bir anlaşma yaparak güney sınırlarının güvenliğini sağlarken, Hitit Devleti'nde Asur tehlikesine karşı, uzun süredir çatışmalar yaşadığı Mısır Devleti ile Kadeş Anlaşması'nı yapmıştır. Bu durum değişen dengeleri, çıkarlar doğrultusunda yapılan ittifakları, siyasi politikaları ve en önemlisi yeni bir gücün, düşmanları dost edecek kadar bölgede tehdit unsuru oluşturduğunu açıkça göstermektedir. Eski düşmanları dost edecek kadar güçlenen Asur Devleti'nin dönemin siyasi hayatı üzerinde ne denli etkili olduğunu anlıyoruz.

2.3. Orta Asur Dönemi Devlet Yönetimi'nde Din Faktörü

Asur Devleti, Amarna Çağı'dan sonra yeniden güç kazanmaya başlamıştır. Bu dönemde Ön Asya tarihinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler arasında; dönemin önemli güçlerinden olan Mısır Devleti'nin, çok tanrılı inanç sistemi yerine, tek tanrılı inanç sistemini tesis etmeye çalışması, devletlerin Büyük-Küçük Devlet olarak ayrıldığı, Uluslararası Resmi Dil ve Beynelminellik gibi kavramların ilk kez dile getirildiği, diplomatik ilişkilerde Asur, Babil, Hitit, Mitanni ve Arzava krallarının Amenofislere yazmış oldukları mektuplarda, eşit olduklarını gösteren “biraderim” hitabı oldukça önemlidir. (Gökçek, 2015: 76)

Kralların bu dönemde diplomatik konular çerçevesinde ele aldıkları mektuplarda, evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurdukları ve hediyeleştikleri de anlaşılmaktadır. Bu dönemde küçük devletler ulusal çıkarları doğrultusunda ittifaklar kurarken, büyük devletlerinde kendilerine bağlı küçük devletleri kontrol altında tutmaya ve çıkarlarını korumaya çalışmıştır. Ancak devrin en güçlü devleti olan Mısır Devleti, iç meseleler ile uğraşırken, Hitit Devleti yükselişe geçmiş ve Mitanni topraklarını ele geçirmiştir.

Asur Devleti'nin, Mitanni egemeliğinde ki topraklarını kurtarmasıyla, Asur için yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemde Mısır ile diplomatik ilişkiler kurulduğu, Asur kralı Asur-uballit'in (MÖ 1365-1330), Mısır firavununa “biraderim” olarak hitap ettiği ve eşit bir konuma gelmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra Asur-uballit dönemine ait bir stelde yer alan ifadeler, kralların tanrısal güçleri ardına alarak büyük bir saygınlık kazandığını ve devletin politikalarında tanrıların etkisi olduğunu açıkça görülmektedir. Mezopotamya'da bulunan tüm tanrılara saygı gösterdiklerini ve söz konusu tanrıların tapınaklarına verdikleri önemi vurgulayan ifadeler, şüphesiz farklı dini inançlara mensup halkın olası isyanının önüne geçmelerine katkı sağlamıştır.

*“Kraliyet yazıcısı, Uşur-ana-Marduk'un oğlu
Marduk-uballit'in oğlu, tanrı ve kralın kutsadığı,
alçakgönüllü, itaatkar, efendisini hoşnut eden
Marduk-nadin-ahhe:*

*Efendim tanrı Marduk'un tapınağının gölgesinde
inşa ettiğim ve efendim tanrı Marduk'un kusursuz
bilgeliği sayesinde içine soğuk su kuyusu açtım
evin seçkin (??) olmasını sağladım.*

*Engin anlayış ve büyük özenle altına, hiç kimsenin
haberi olmayan, fırınlanmış tuğladan odalar yaptım.*

*Evin tamamını, kilerlerini ve yaşam alanlarını inşa
ettim (ve) tamamladım, ama.....yapmadım.*

*Efendim tanrı Marduk eve baksın ve emeklerimin
karşılığında beni ödüllendirsin (?). Gelecekte*

*oğullarım, torunlarım, benim soyumdan gelenler
ve soyumun soyundan gelenler için, onu sürekli*

*kılsın. Ben ve ailem sonsuza dek efendim tanrı Marduk'a
tanrıçam Sarpanitum'a (Marduk'un eşi) saygı göstersiz.*

*(Sonraki cümle eksik) Efendim [tanrı Marduk] beni seven
evrenin kralı, efendim Asur-uballit'e bolluk içinde*

refah dolu uzun ömür versin.”

(Kuhrt, 2013, 1: 459)

Asur tahtına Arik-den-ili'nin (MÖ 1319-1308) oğlu I. Adad-nirari'nin (MÖ 1307-1275) geçmesi ile Asur Devleti'nin Kuzey Suriye'de Kargamış, Güneyde Babil'e dek uzanan bir coğrafyaya hakim olduğunu anlıyoruz. Asur'un artan gücü ile birlikte merkezi devlet yapılanmasının kurulduğu ve kralların yeniden yıllık tutma geleneğine başladığı görülmektedir. I. Adad-nirari'nin yazıtları D.D. Luckenbill tarafından sekiz başlık altında toplanmıştır. Bunlar; İhtar Tapınağı'nın Yapımı, Anu ve Adad Restorasyonu, Asur Tapınağının Yapılması, Asur'un Güney Duvarlarının Yapımı, Doğu Duvarlarının Restorasyonu, İskele Duvarının Restorasyonu, Saray Tadilatı ve en önemlisi Muşlalu (kapı girişi, sur kapısı) Restorasyonu'dur. (Luckenbill, 1968: 29-37)İhtar Tapınağı'nın Restorasyonu'nun anlatıldığı yazıtta, I.Adad-nirari'nin ataları tarafından yapılan tadilatlar anlatılmış ve kral kendi faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir.

*“.....Arik-den-ili'nin oğlu, Asur'un rahibi
ve Enlil'in temsilcisi Asur hükümdarı,
Enlil-nirari'nin torunu olan ben tarafından yapıldı
ve zayıf yerler güçlendirildi.
Temellerini ise, taşlarla g çlendirdim.
Bit-Őuhuru silindiri yerinden oynamıŐ ve kırılmıŐtı.
Bu silindirleri yenileri ile deđiŐtirdim
ve anıt taŐımı oraya diktim.
Benden sonraki hükümdar, bu tapınak zarar görürse yenilesin.
Benim anıt taŐımı diksın ve Asurluların duaları benim için olsun.
Her kim benim adımı silerse
onun hükümdarlığı yok olsun,
ismi ve kökleri bu topraklardan kazınsın,
Őřtar tapınağının toprakları onun başına yıkılsın.
D Őmanlarından önce yok olsun.
Topraklarına kıtlık gelsin ve
büyük yıldırımlar onu yok etsin.”*

(G k cek, 2015: 85 ; Luckenbill, 1968: 34-35.)

Asur Devleti'nin g çlendiğinin diğer bir kanıtı olarak, Adad-nirari tarafından ele alınan bir kitabede yer alan ifadeler aynı zamanda Asur krallarının yaptıkları seferleri meşru bir zemine oturtma amacına da hizmet ettiği görülmektedir. Tanrılardan aldıkları emir ile sefere çıktıklarını hemen her yazıtta belirten Asur kralları, tanrıların güçlerini ardına aldıkları gibi siyasi politikalarını da tanrı-din kavramı üzerine kurmuŐlardır. Asur tahtına çıkan kralların yıllık tutma geleneği neticesinde elde edilen yazıtlarda ve imar faaliyetlerinin anlatıldığı inşaat kitabelerinde yer alan ifadeler, Asur Devleti'nde din ve tanrı kavramlarının etkin bir rol oynadığını açıkça göstermektedir. Zira kralların kendi soylarını tanıtırken, sefere çıkma nedenlerini ortaya koyarken, zaferle sonuçlanan seferlerden sonra tanrıların yardımını dile getirirken, tanrılara sunulan tapınakların yapımı veya onarımında, tanrıların adının sıkça geçtiğini görüyoruz. Seferlerin arttığı zamanlarda, tanrıların ve dini nitelikte ki metinlerinde arttığını söylemek mümkündür. Asur Devleti'nin dönemin güçlü

devletlerinden biri haline geldiğini, Adad-nirari'nin Mitanni Devleti üzerine yaptığı bir seferi konu alan yazıtında açıkça görmekteyiz. Bu sefer ile Hitit Devleti'ne komşu olan Asur, kuzey sınırlarını Orta Fırat bölgesine dek genişletmişti. (Brandau, Schickert, 2004: 250)

*“ Evrenin kralı, kuvvetli kral, Asur kralı, Enlil-nirari'nin oğlu,
Asur kralı Arık-den-ili'nin oğlu Adad-nirari,
Hanigalbat ülkesinin kralı Şattura bana isyan ve düşmanlık ettiği zaman
efendim ve müttefikim, ayrıca benim lehime karar veren
büyük tanrılardan biri olan Asur'un emriyle onu yakaladım ve
şehrim Asur'a getirdim. Ona yemin ettirdim, sonra da ülkesine dönmesine
izin verdim. Ömrü boyunca her yıl şehrim Asur'a ondan düzenli olarak
armağan aldım. Ölümünden sonra oğlu Vaşaşatta ayaklandı,
bana isyan etti ve düşmanlık yaptı. Yardım almak için Hatti ülkesine gitti,
Hititlerden ondan rüşvet aldılar ama destek vermediler.
Efendim Tanrı Aşur'un güçlü silahlarıyla ve tanrılar An, Enlil ve Ea ile
tanrılar arasında en kudretli olan korkunç tanrılar, efendilerim Sin,
Şamaş, Adad, İştari ve Nergal'in yardımıyla onun büyük kraliyet şehri
Taidu şehrini, Amasaku, Kahat, Şuru, Nabula, Hurra, Şuduhu
ve Vaşşukanni şehirlerini fethederek ele geçirdim.
O şehirlerin mallarını, babalarının mirasını,
onun sarayının hazinesini alıp, şehrim Asur'a getirdim.
Taidu şehrini fethettim, yaktım ve yerle bir ettim, üstüne tuz saçtım.
Büyük tanrılar Taidu şehrinden İrridu şehrine,
Elubat şehrine ve Kaşiyari dağına kadar bütün topraklar,
Sudu şehri kalesinden ve Harranu şehri kalesinden
Fırat Nehri kıyılarına kadar hakim olma hakkı tanıldılar.
Halkın geri kalanına gelince, onları çapa, kürek ve küfe işlerine koştum.
Ama onu (Vaşaşatta), İrridu şehrinden aldım, kraliçesini,
oğullarını, kızlarını ve halkını da.
Onları bağlayarak eşyaları ile birlikte şehrim, Asur'a getirdim.
İrridu şehrini ve İrridu şehri civrında ki
şehirleri fethettim, yaktım ve yerle bir ettim.”*

(Gökçek, 2015: 87 ; Grayson, 1987: 136)

Adad-nirari'nin Mitanni toprakları üzerine yapmış olduğu seferini, tanrı Asur'un emri ile gerçekleştirmiş olduğunu ve meydana gelen isyanı, tanrıların kendisine verdiği güç ile bastırıldığını ifade eden sözlerinden de anlaşılacağı üzere Asur Devleti'nin politikalarında din kavramı ve tanrıların etkisi yadsınamaz bir şekilde ortadadır.

Asur Devleti Adad-nirari ile güç kazanmaya başlarken, onun oğlu I. Salmanassar (MÖ 1274-1245) tahta geçtiğinde artık bölgenin saygı duyduğu merkezi bir devlet haline gelmişti. Asur Devleti'nin bu yükselişinden çok fazla rahatsız olan Hitit Devleti, yaklaşık on beş yıldır savaş halinde olduğu Mısır Devleti ile ünlü Kadeş Anlaşması'nı yaparak çatışmaya son vermiştir. Bu durum Asur tehlikesine karşı kendilerini korumaya yönelik bir ittifak kurma düşüncesinin bir sonucuydu. Söz konusu anlaşma Hitit ve Mısır Devletleri'nin, karşılıklı çıkarlarını koruma ve Asur Devleti'nin bölgede giderek güçlenmesine karşı bir önlem niteliğindedir. Zira Asur Devleti yaptığı başarılı seferler ile siyasi ve ekonomik olarak güçlenmiş ve bu durum uzak ülkelere uzanan seferler ile giderek emperyal bir boyut kazanmaya başlamıştır.

Fethettikleri topraklar üzerinde garnizonlar kurma yoluyla denetim altına alınan şehirler, atanan valiler ve bulundurulmuş askerler ile kontrol altında tutuluyordu. Ayrıca bu şehirlerde yaşayan halktan alınan vergiler, şehrin önemli tarım alanları ve ticaret yollarının gelirleri de Asur Devleti için değerli birer sömürge kaynağı oluşturmaktaydı. Doğu Anadolu'dan Kuzey Suriye'ye, Dicle ve Fırat Nehirleri'nden Toroslara dek uzanan geniş bir alanda seferler gerçekleştiren I. Salmanassar, başarılı seferler sonucu onarım faaliyetlerini gerçekleştirdiği Ehursagkurkurra Tapınağı'nın (Sumerce: E.HUR.SAG.KUR.KUR.RA /Dağlık ülkelerin Tapınağı anlamına gelmektedir.) yazıtında tapınağın daha önce ki krallar tarafından nasıl inşa edildiği hakkında bilgiler yer almaktadır. (Gökçek, 2015: 94)

*“Ehursagkurkurra, Asur ’un Tapınağı, benim efendim,
Uşpina’nın, Asur kent beyi, benim selefim,
inşaa etmiş olduğu, yıkık iken orada Ērişum ’u inşa etti,*

*benim selefim, Asur kentinin (onun) beyi
(Ērišum'un yönetiminden itibaren) 159 yıl geçti,
bu tapınak yıkılmıştı ve Şamşi-Adad, Asur'un kent beyi,
(onu) inşa etti. 580 yıl geçti ve tapınak, Şamşi-Adad'inki,
Asur'un kent beyi, onu tekrar inşaa eden, yüksek yaşa
ermişti. Ateş içine düştü.....”*

(Eder, 2004: 191-236 ; Türker, 2009: 195- 239)

I.Salmanassar'ın bir diğer kitabesinde yer alan ifadelerde ise, tanrıların emri doğrultusunda çıktığı bir seferden, zorlu koşullar altında nasıl zaferle çıktığı anlatılmaktadır. Tanrıların talep ve desteğinin vurgulandığı ifadeler, kralın sahip olduğu askeri gücü, dini açıdan etkili bir şekilde temellendirdiğini de söylemek mümkündür.

*“.....Efendim Asur'un gücü ile yüceltilmiş
Büyük Tanrıların emri ile Hanigalbat üzerine yürüdüm,
çok zor patikalar ve geçitler açtım.
Hanigalbat kralı Şattuara, Hitit ve Ahlami ordularının
yardımıyla sulak yerleri ve geçitleri ele geçirmişti.
Açlık ve susuzluğa rağmen ordum
kahramanca savaştı ve galip geldi.
Onları arkalarından vurdum ve (bu durum) yenmemi sağladı.
Onların ordularından sayısız insan kestim.
Ona gelince (Şattuara) güneşin doğuşuna kadar kovaladım.
O gürubtan 14.400 kişiyi boğazladım ve
(geri kalanları) kör ettim ve esir aldım.
9 kalesi ve başkentini ele geçirdim, 180 şehrini tahrip ettim.
Müttefikleri Hititler ve Ahlamileri koyun gibi kestim.
Bu sırada Taidi'den İrridi'ye kadar tüm Kaşiyari dağlık bölgesini,
Elubat şehri, Sudi kalesi, Harran kalesi ve Fırat nehri yatağındaki
Kargamış şehrine kadar tüm şehirleri ele geçirdim.
Bütün şehri emrim altına aldım geri kalanları ise yaktım.”*

(Gökçek, 2015: 95 ; Luckenbill, 1968: 38-40; Grayson, 1987: 182-184)

I.Salmanassar'ın Asur şehrinde bulunan İştar Tapınağı'nın Restorasyonu ve İştar Mahkemesinin Restorasyonu ve Libur-Şalhi Kapısı Onarımını gerçekleştirdiğı ve bu yapıların yazıtlarından, Asur Devleti'nin seferlerinin attığı ve bu seferler sonucunda ekonomisinin güçlendiğı anlaşılmaktadır. (Gökçek, 2015: 98) Asur Devleti geniş bir bölgede sömürgeye dayalı seferler gerçekleştirmiş ve bu seferler zamanla; işlek ticaret yollarının denetimi, verimli tarım alanlarının gelirleri, başta bakır olmak üzere değerli maden yatakları ve orman ürünlerinin elde edilmesiyle, daha çok çıkarlara dayalı seferler haline gelmiştir. Bu kazançlı seferler sonrası yaptırmış olduğı İştar Mahkemesi'nin Restorasyon faaliyetlerini anlattığı metinde yer alan ifadeler, din kavramının önemini bir kez daha göstermektedir.

*“Salmanassar, cihan hükümdarı, güçlü hükümdar,
Asur kralı, Adad-nirari'nin oğlu, Arik-den-ili'nin torunu.
İştar mahkemesi benden önce inşa edildi.
Zarar görünce çatısından temeline kadar yaptım.
Restore ettim ve anıt taşıyı diktim.*

(Gökçek, 2015: 98 ; Luckenbill, 1968: 46)

Salmanassar'ın onarımını yapmış olduğı Asur şehrinde ki İştar Tapınağı'na ait diğerk bir yazıtta geçen ifadeler, tanrılardan aldığı gücü vurgulayan unvanlar ve kendinden sonra gelenlerin kendisine karşı gösterebileceğı saygısızlığı önlemek için kurulan cümleler ile dikkat çekmektedir.

*“....ben Salmanassar, Asur rahibi, Enlil valisi olarak,
zayıf yerleri onartıp, anıtımı diktirdim.
Her kim yazıtımı ve anıtımı siler, kendi kanunlarını
getirirse, ismi ve soyu ortadan kalksın.
İştar topraklarına yıkım, Adad-nirari
topraklarına yıldırımlarla karşılık versin.”*

(Gökçek, 2015: 97 ; Luckenbill, 1968/II: 45-46)

Asur Devleti, Ön Asya coğrafyasında hızla yayılmaya devam ederken tahta çıkan, I.Tukulti-Ninurta (MÖ 1244-1208) Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden Akdeniz'e dek uzanan geniş bir coğrafyaya hakim olmuştur. I. Tukulti-Ninurta'nın askeri seferlerini anlatan yazıtlarında kullandığı ifadeler, onun geniş bir bölgeye hakim olduğunu ve tanrılardan güç aldığını açıkça görmekteyiz.

*“ Tukulti-Ninurta, cihan hakimi, Asur hükümdarı,
Babil kralı, Sumer ve Akad hükümdarı,
yukarı ve aşağı deniz hakimi,
dağların ve geniş çöllerin hükümdarı,
tanrıların kuvvet verdiği,
dört diyarın hakimi,
Salmanassar'ın oğlu Adad-nirari'nin torunu olan benim.”*

(Gökçek, 2015: 98 ; Luckenbill, 1968: 50)

Tukulti-Ninurta'nın kendini tanıtırken kullandığı bu ifadelerde, soyunu anlatırken yine tanrıların gücünü ardına alarak, onların kendisine güç verdiğini belirttiği görülmektedir. Asur kralı Tukulti-Ninurta'nın, Hitit Devleti üzerine yapmış olduğu bir sefer sonucunda kazandığı zaferi anlattığı yazıtındaki ifadeler, devletin sömürge politikalarına da örnek oluşturmaktadır.

*“ Kutsal tahta çıktığımın ilk yıllarında
28.800 Hitit savaşçısını Fırat kenarından
Yauri Dağına kadar Kuti ve Ukamani'de
Şarnida ve Mehri'ye kadar istila ettim.
Topraklarının zenginliğini ve
bolluğunu her yıl kendilerinden aldım.”*

(Gökçek, 2015: 100 ; Luckenbill, 1968: 57)

Tukulti-Ninurta'nın pek çok başarılı seferleri içerisinde en önemli başarısı, Babil'in fethi olmuştur. Asur Devleti'nin başta dini ve kültürel açıdan olmak üzere etkilendiği Babil, zaman içerisinde güç kaybederken Asur'un güç kazanması ve her iki devletinde çıkarlarının çatışması bu iki devlet arasında çıkacak olan bir savaşın kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

*“ Büyük tanrılar Asur, Enlil ve
cennet ve dünyanın kraliçesi,
ordunun başında yürüyen İştar'ın yardımıyla
Kardunyaş (Babil) kralı Kaştilyaş'ı savaşa yanaştırdım.
Ordularını yenilgiye uğrattım ve savaşçılarını yok ettim.
Savaşın ortasında Kassit kralı Kaştilyaş'ı yakaladım ve
ayaklarımla onun kibirli boynunun üzerine bastım.
Beyim Asur'un huzuruna onu bir esir gibi getirdim.
Aşağı denizde doğan güneşi
topraklarıma sınır yaptım (ve böylece)
Sumer ve Akad topraklarının beyi oldum.”*

(Gökçek, 2015: 102 ; Grayson, 1987: 244-24 ; 272-273)

Tukulti-Ninurta'nın ifadelerinde zaferini övgüyle dile getirirken, tanrılara ve onların gücüne de değinmeden geçmediği görmekteyiz. Babil şehrinin fethi Asur kralı için şüphesiz çok önemli bir zafer idi. Zira bu başarısını yeni yaptırdığı şehrin yazıtlarında yeniden dile getirdiğini görüyoruz.

*“Büyük tanrıların koruması altında Asur, Enlil,
şamaş, Sin, dünya ve cennetin kraliçesi İştar'ın yardımıyla
Kardunyaş kralı Kaştilyaş'ı savaşa zorladım,
ordularını dağıttım, savaşçılarını öldürdüm.
Savaşın ortasında Kassit Hükümdarı Kaştilyaş'ı
kendi ellerimle yakaladım.
Üstünü soydum ve tutsak ettim.”*

(Gökçek, 2015: 103 ; Luckenbill, 1968: 57)

Asur Devleti'nin sınırlarının genişlemesi ve ekonomik olarak güçlenmesi ile Tukulti-Ninurta'nın, başkent Asur'un karşısında, “Tukulti-Ninurta Limanı” anlamına gelen, Kar-Tukulti-Ninurta adında görkemli bir kraliyet şehri inşa etmiştir. Bu şehrin kuruluşuna dair bilgiler içeren üç adet yazılı temel taşında önemli bilgiler yer almaktadır.

*“O zamanlar efendim tanrı Asur,
şehrimin karşı kıyısında benden bir kült merkezi,
tanrıların arzuladığı şeyi istedi ve
bana tapınağı yapmamı emretti.
Beni seven tanrı, tanrı Asur'un buyruğuyla,
Asur şehrinin kıyısında, Dicle kıyısında
sel birikintilerinin içinde ev veya yerleşim yerlerinin olmadığı,
dünyanın yok olduğu, tuğlaların bile bulunmadığı
nehir kıyısında tanrı Asur için bir şehir inşa ettim.
Adını Kar-Tukulti-Ninurta koydum.
Kayalık araziye böldüm, sarp dağlarda taş keskilerle yol açtım.
Dağların içini oyarak yapılması çok zor olan kanal yaptım ve
topraklara bolluk getiren yer dedim;
çünkü o bölgeye su ulaştırarak bolluk getirdim.
Bu kanalın getirdiği su bereketiyle
tanrı Asur'un vergilerini garanti altına aldım.
O zamanlar inşa ettiğim şehir Kar-Tukulti-Ninurta'da
azametli bir tapınak yaptım.
Oraya Ekurmeşarra (herkesin tapınağı) adını verdim.
Buranın içine efendim tanrı Aşur'un tahtı olarak
büyük bir zigguratla döşedim ve anıt taşıma diktim.”*

(Gökçek, 2015: 104 ; Grayson, 1987: 273-274 ; Luckenbill, 1968: 58-59)

Tukulti-Ninurta'nın ifadeleri, Asur Devleti'nin Mezopotamya coğrafyasının büyük

bölümünde söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bu başarılı siyasetini anlattıkları yazıtlarında, güçlerini ve zaferlerini tanrılara atfettikleri görülmektedir. Hemen her yazıtta tanrıların isteği üzerine yapılan seferlerden, ve kurulan tapınak ya da şehirlerden söz edilmesi, din kavramının kralların izledikleri siyasette belirgin bir şekilde rol aldığını ortaya koymaktadır.

Tukulti-Ninurta'nın Suriye topraklarına düzenlediği sefer sonucunda kazandığı zaferin anlatıldığı yazıtta yer alan bilgilerde, Tanrı Asur'un gücünün geniş topraklara ulaştırma amacıyla yapıldığını ileri sürerken, kendisine de yüklemiş olduğu tanrısal unvanlar ile hakimiyet gücünü bir kez daha ortaya koyduğu görülmektedir.

*“Tukulti-Ninurta, evrenin kralı, güçlü kral, Asur'un kralı,
Akad ve Sumer'in kralı, dört bir yanın kralı Tanrılar
Aşşur ve Şamaş'ın seçtiği, etkili prens, Tanrı Enlil'in
seçtiği kral, hayırsever görevlileri ile yeşil otlaklarındaki
toprakların çobanı, Tanrı Anu'nun atadığı arıtıcı rahip
yüksek cesareti ile tüm krallar ve prensleri bastıran kişi
sadık çoban, Tanrı Ea'nın istediği dört bölgedeki zaferlerde
adı olan kişi, yüce rahip, Tanrı Sin'in sevgilisi, yalnızca asayla
yerleşim yerlerini ve insanları uygun şekilde yöneten kişi,
cesur kahraman hükümdarlık dönemi boyunca Tanrı Adad'ın
kulu olan kişi, üretimi arttıran güçlü erkek, Tanrı Ninurta'nın
gözdesi, güçlü kudreti ile dört yanı yöneten kişi, yetenekli
vahşi, tanrıça İştar'ın sevgilisi, doğu ve batıdaki toprakların
haracını düzenli olarak alan kişi, (I.) Salmanassar'ın oğlu,
evrenin kralı, Asur kralı, Asur kralı ve evrenin kralı olan
(I.) Adad-Nirari'nin oğlu.”*

(Grayson, 2002a: A.0.78.22)

Tukulti-Ninurta'nın çıktığı seferlerde kazandığı zaferlerden sonra, ele geçirdiği toprakların krallarını esir olarak getirip Tanrı Asur'un önünde yemin ettirdiği ve vergiye bağladığı bilinmektedir. Bu durum tanrıya olan bağlılığını ifade etme şekli

olarak nitelendirilirken, sefer sonrası kazanımların tanrıya sunulması, tanrıların hoşnut olması amacı taşıdığı görülmektedir. Ayrıca esir olarak alınan insanların, Asur şehrinde gerçekleşen imar faaliyetlerinde, iş gücü olarak kullandığı bilinmektedir.

“Hükümdarlığımın başlangıcında, yönetimimin başlangıcında 28.800 Hititli'yi Suriye'den uzaklaştırdım ve topraklarımın içine sürdüm. Me ru ve Şarnida topraklarına dek Pap u ve Uqumanu topraklarını fethettim. Her yıl düzenli olarak onların dağlarının ürünlerini ve topraklarının haracını aldım. Katmu u, Buşşu, Alzu, Madanu, Ni anu, Alaia, Tepurzu, Purulumzu ve geniş Şubaru'nun, tüm topraklarını bir gem ile sahiplenir gibi kontrolümde tuttum. (Onların) liderleri olan kralları ayaklarımın altına kapandı ve itaat etti. (ben) onları angarya işlere koştum. Diğer kralların hiçbirinin bilmediği yolları, zorlu mesafeleri büyük dağları sık sık geçtim. Onların dağlarını bakır kazmalar ile oydu ve geçilmesi imkansız yollarını genişlettim. Nairi ülkelerinin kırk kralı ile savaştım ve onların ordusunu yendim. (Böylece) Onların tüm topraklarının efendisi oldum Nairi topraklarının aynı krallarının boynuna bronz halkalar bağladım ve onları efendim Tanrı Aşşur'un huzuruna, destekleyici tapınağım büyük dağ Ekur'a götürdüm. Onları cennetin ve yeraltının büyük tanrılarına yemin ettirdim ve onlara sonsuza dek vergi ve haraç yükledim. Efendilerim büyük tanrılar Aşşur, Enlil, Şamaş'ın desteğiyle ve ordumun önünde yürüyen cennet ve yeraltının hanımı Tanrıça Iştar'ın desteğiyle Karduniaş'ın kralı (olan) Kaštiliaşu'ya savaşmak için yakınlaştım. Onun ordusunu yenilgiye uğrattım ve savaşçılarını mahvettim. Savaşın ortasında Kassit'in kralı Kaštiliaşu'yu yakaladım ve efendim Tanrı Aşşur'un huzuruna bir esir olarak getirdim. (Böylece) Akad ve Sumer'in tümünün efendisi oldum.”

(Grayson, 2002a: A.078.22)

Asur Devleti'nin başarılı kralı Tukulti-Ninurta, oğlu Asur-nadin-apli'nin (MÖ 1207-1204) düzenlediği entrikalar sonucu beklenmeyen bir şekilde hayatını kaybetmiştir. Asur-nadin-apli dönemine ait yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak Asur Devleti'nin taht kavgalarına sahne olduğu ve bu mücadeleler sonucu otorite boşluğunun olduğu ortadadır. Asur'un bu iç karışıklıklarından rakiplerinin yararlanması kaçınılmazdı. Asur-nadin-apli'den sonra tahta geçen Enlil-kudurri-usur döneminde (MÖ 1196-1192) Babil bağımsızlığını geri kazanmış ve Asur kralı esir alınmıştı. Bu karışıklıklar devam ederken tahta geçen Ninurta-apil-ekur (MÖ 1191-1179) ve I. Aşur-dan (MÖ 1178-1133) hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Otorite kaybının yaşandığı, huzursuzlukların baş gösterdiği Asur Devleti'nin yanı sıra, Hitit, Mısır ve Kas Hanedanlığı gibi dönemin önemli devletleri de güç kaybetmekteydi. Tüm Ön Asya'yı saran bu kriz hali, Batı coğrafyasından çıkıp tüm Ege, Akdeniz, Anadolu ve Mısır'ı derinden etkileyen göç dalgasından kaynaklanmaktaydı. Ege Göçleri/ Kavimler Göçü olarak adlandırılan bu göç dalgası, sadece Ön Asya'yı değil, tüm tarihi akışı değiştiren, güç dengelerini altüst eden büyük bir olaydır.

Asur Devleti, Tukulti-Ninurta'nın taht entrikaları sonucu ölümünden sonra güç kaybetmeye başlarken ortaya çıkan Ege Göçleri ile de etkilenmiştir. Ancak Asur tahtına geçen Asur-reş-işi (MÖ 1132-1115) devleti toparlamaya başlamış olsa da Mezopotamya coğrafyasında ortaya çıkan üçüncü büyük Sami göç dalgası olarak bilinen Arami Göçleri ile yeniden zayıflama sürecine girmiştir. Dağınık göçebe toplulukları kontrol altında tutmak çok mümkün olmamış ve kısa süre de Kuzey Suriye ve Mezopotamya topraklarına yerleşmişlerdi. Arami kavimleri zamanla küçük birer şehir devleti olarak Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında yerleşmişlerdir. Asur Devleti'nin bu Arami kavimlerin akınlarını durdurmak için uzun yıllar çabaladığı görülmektedir. Ancak tahta geçen I. Tiglat-pileser (MÖ 1114-1076) Asur Devleti'ni tüm bu sıkıntılar içerisinde kurtarmayı başarmıştır.

I. Tiglat-pileser'in faaliyetlerini anlattığı yazıtında, tanrıların etkisi belirgin bir şekilde görülmektedir.

*“Tiglat-pileser, güçlü kral, evrenin rakipsiz kralı,
dört cihanın kralı, bütün prenslerin kralı,*

*efendilerin efendisi, çobanların başı,
Tanrı Şamaş'ın emri ile kendisine kutsal asa verilen ve
Tanrı Enlil'in kulu olan halklar üzerinde
tam yetki sahibi olan özenle arındırılmış rahip,
Tanrı Asur'un silahlarını bilediği ve adını,
dört cihanı ebediyen kontrol edecek kişi olarak
ismini ilan ettiği haşmetli rahip,
uzak ülkelerin üst ve alt sınırlarının fatihi,
ışığı, uzak memleketleri kapsayan parıldayan gün,
düşman ülkeleri bir yağmur fırtınası gibi kaplayan görkemli ışık ve
Tanrı Enlil'in emri ile Tanrı Asur'un düşmanlarını yenecek rakipsiz (kral).”*

(Gökçek, 2015: 111 ; Grayson, 1991: 13)

I. Tiglat-pileser'in bu ifadelerinden, din ve tanrı kavramının, Asur Devleti'nin politikaları üzerinde ki etkisini hala koruduğu anlaşılmaktadır. Asur Devleti bir yandan eski gücüne ulaşarak uzak diyarlara seferler düzenlemiş diğer yandan ise Arami kavimlerinin sık sık çıkardığı isyanlarla uğraşmışlardır. Öyle ki I. Tiglat-pileser'in Aramiler üzerine 28 sefer düzenlediği bilinmektedir. Tiglat-pileser'in bir başka yazıtında, bu seferler hakkında önemli bilgiler yer almaktadır.

*“ Efendim Tanrı Aşur'un desteği ile arabalarımı,
savaşçılarımı hazırladım ve çöle doğru yola çıktım.
Efendim Tanrı Aşur'un düşmanları Ahlamu Aramilerine karşı sefere çıktım.
Suhu ülkesinin kenarından Hatti topraklarındaki
Kargamış şehrine kadar tek bir günde yağmaladım.
Onları kılıçtan geçirdim ve onların sayısız
ganimetlerini, mallarını, eşyalarını geri taşıdım.
Efendim Tanrı Aşur'un silahından arta kalanlar ise, Fırat nehrini geçtiler.
Bende onlardan sonra keçi derisinden şişme sallar ile Fırat nehrini geçtim.
Beşri dağının eteklerindeki 6 şehri fethettim,
yaktım, yerle bir ettim ve onların sayısız ganimetlerini
mallarını, mülklerini ve eşyalarını şehrim Asur'a getirdim.”*

(Gökçek, 2015: 112 ; Grayson, 1991: 23)

Tiglat-pileser'i uzun süre uğraştıran Arami kavimlerinin yanı sıra, adı metinlerde ilk kez geçen Muşki kabileleri de Asur sınırlarında isyana kalkışmıştır. Tiglat-pileser'in Muşki kavmine karşı yapmış olduğu seferin zaferle sonuçlanmasının ardından oluşturulan yazıtta dikkat çekici bilgiler yer almaktadır. Tiglat-pileser'in zaferle sonuçlanan bu seferden övgüyle bahsetmesinin yanı sıra dikkat çeken diğer bir husus, çıkan isyanın Tanrı Aşur'un isteği tarafından bastırıldığını ifade ederek seferin meşru bir zemine kavuşturulduğu görülmektedir. Ayrıca Tiglat-pileser'in tanrılardan aldığı gücü bir kez daha vurguladığı dikkat çekmektedir.

*“Tahta çıktığım senede; 20 bin Muşkili ve 50 yıldır
efendim Tanrı Aşur'a haraç ve vergi ödemiş olan,
Alzu ve Purulumzu memleketlerini elinde tutan,
hiçbir kralın yenemediği 5 Muşki kralı güçlerine güvenerek
Kadmuhu ülkesine indiler ve orayı ele geçirdiler.
Efendim Tanrı Aşur'un yardımlarıyla arabalarımı ve
ordumu hazırladım ve geride kalanları beklemeden
Kaşiyari dağının engebeli arazisini aştım.
Onların 20 bin kişilik ordusuyla ve 5 kralı ile
Kadmuhu memleketinde savaştım. Onları yendim.
Fırtına cini gibi onların askerlerinin gövdelerini
savaş alanına yığdım ve kanlarını,
dağların çukurlarına ve düzlüklere akıttım.
Başlarını kestim ve onları hububat yığını gibi
şehirlerinin çevresine yığdım.
Onların sayısız ganimetlerini, mallarını ve eşyalarını aldım.
Silahlarımın önünden kaçan ve bana boğun eğen
onların sürüsünden geride kalan 6 bin (askeri) aldım ve
onları ülkemin halkı olarak kabul ettim.”*

(Gökçek, 2015: 113 ; Grayson, 1991: 14)

Tiglat-pileser döneminde tutulan yıllıkların, ilk kez kronolojik bir sırayla detaylı bir şekilde anlatılması, dönemin siyasi hayatı hakkında oldukça önemli bilgiler sunmaktadır. Yıllıkların en geniş kapsamlı bölümünü Nairi seferleri oluşturmaktadır. Asur kralının, Nairi halkı üzerinde kurduğu sömürge faaliyetlerinin ne denli geniş boyutlarda olduğu yazıtlarda geçen ifadelerden anlıyoruz.

*“ Nairi ülkesinin 23 kralı arabalarını ve ordularını topladılar
ve savaşmak üzere ilerlediler. Korkunç silahlarının
hiddetli saldırısı ile onlara yaklaştım ve onların büyük ordusunu
Fırtına Tanrısı Adad gibi yok ettim.
Onların savaşçılarının gövdelerini hububat yığınları gibi
açık alanlara, dağların düzlüklerine ve şehrimin etrafına yığdım.
Savaşta onların silahlarla donatılmış 120 arabasını ele geçirdim.
Nairi ülkelerinin 60 kralını onlara yardım edenlerle birlikte
okumun ucunda Yukarı Deniz'e kadar kovaladım.
Onların büyük şehirlerini fethettim ve ganimetlerini,
mallarını ve eşyalarını ortaya çıkardım.
Şehirlerini yaktım, yıktım, tahrip ettim
ve harabe tepelerine çevirdim.
Geniş at, katır ve eşek sürülerini, meralarındaki
sayısız hayvanlarını alıp getirdim.
Nairi ülkelerinin bütün krallarını, canlı olarak ele geçirdim.
Bu krallara merhamet ettim ve canlarını bağışladım.
Efendim Tanrı Şamaş'ın huzurunda onları
zincirlerinden ve bağlarından kurtardım ve
onlara benim ulu tanrılarım
sonsuz kadar bağlı kalmaları için yemin ettirdim.
Onların doğuştan asil oğullarını rehin olarak aldım.
1200 at ve 2000 sığırı onlara haraç olarak yükledim.
Onlara ülkelerine dönmeleri için izin verdim.”*

(Gökçek, 2015: 114 ; Grayson, 1991: 21-22)

Tiglat-pileser; siyasi, askeri ve mimari faaliyetleri hakkında detaylı bir şekilde bilgiler verdiği yazıtlarında ayrıca yapmış olduğu avcılık faaliyetlerinden de bahsetmiştir. Asur tarihinde ilk kez avcılık faaliyetlerinin yazıtlarda yer alması Tiglat-pileser ile başlamış olup, sonrasında tahta çıkan krallar tarafından bir gelenek haline getirilmiştir. Tiglat-pileser'in çıkmış olduğu bir avın konu alındığı yazıtta abartılı ifadelerle, kralın gücünü ve tanrıların yardımını vurgulamaktadır.

*“Tiglat-pileser, eşsiz yayı kuşanmış,
avcılıkta maharetli yüreki adam.*

*Tanrılar Ninurta ve Nergal asil kollarım için bana
amansız silahlarını ve üstün yaylarını verdiler.*

Beni seven Tanrı Ninurta'nın buyruğu ile

*Mitanni ülkesindeki çölde olağan üstü azılı dört boğayı,
Hatti ülkesine varmadan önceki Araziku şehrinde katlettim.*

Derileri ile boynuzlarını şehrim Asur'a getirdim.

*Harran topraklarında on kuvvetli fil öldürdüm ve
Habur nehri bölgesinde dört canlı fil yakaladım.*

*Derileriyle dişlerini canlı fillerle birlikte
şehrim Asur'a getirdim.*

*Beni seven tanrı Ninurta'nın emriyle
yaya olarak vahşice saldırıp 120 aslan öldürdüm.*

Bundan başka hafif atlı savaş arabamdan 800 aslanı devirdim.

*Okumu her nişan aldığımda her türlü vahşi hayvanı ve
göklerin kanatlı kuşlarını yere indirdim.”*

(Gökçek, 2015: 116 ; Grayson, 1991: 25-26)

Asur Devleti'nin ekonomik açıdan güçlenmesiyle imar faaliyetlerinin de arttığı görülmektedir. Tiglat-pileser'in yaptırdığı Anu-Adad tapınağı, Ninive'de bulunan İştar Tapınağı'nın onarımı ve Asur şehrinde bulunan kraliyet sarayının restorasyonu, yıllıklarda detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. (Luckenbill, 1968: 92-104)

*“ Tanrı Asur'un düşmanlarını tamamen egemenliğim altına
aldıktan sonra tanrıçam İştar'ın harap olmuş tapınağını,
tanrı Amurru tapınağını, tanrı Bel-lapira tapınağını,
On tanrı tapınağını, şehrim Asur'un tapınaklarının
tapınaklarını yeniden inşa ettim ve tamamladım.
Tapınakların girişlerini açtım ve efendilerim büyük tanrıları içeri getirdim.
Yüce varlıklarını memnun ettim.
Ülkemin topraklarındaki, atalarımın zamanından beri
zor dönemlerde terk edilmiş, harabeye dönmüş,
yıkılmaya yüz tutmuş sarayları, büyük kült merkezlerini
yeniden inşa ederek tamamladım. Ülkemin zayıflamış surlarını onardım.”*

(Gökçek, 2015: 117 ; Grayson, 1991: 26)

Asur Devleti, Tiglat-pileser döneminde Nairi bölgesine sık sık akınlar yapmış ve bu akınların temel amacı olan hammadde kaynaklarını elinde tutmak için tanrıların gücünü arkasına almıştır. Gerçekleştirilen her seferin tanrı emri ile yapıldığını ifade ederek, bu sömürge seferlerinin meşrulaştırılmış olduğunu görüyoruz. Tiglat-pileser, yaptığı geniş çaplı seferler ile tüm Akdeniz coğrafyasında adını duyurmuştur. Akdeniz, önemli ticaret yollarının geçtiği kilit bir bölge olarak daima değerini korumuştur. Tiglat-pileser'in Doğu Akdeniz ticaret yolları üzerine çıkmış olduğu gezilerinde, çeşitli şehir devletleri tarafından törenlerle ve hürmetle karşılanmıştır.

*“Lübnan Dağı'na yürüdüm. Efendilerim büyük tanrılar
Anu ve Adad'ın tapınakları için sedir ağacından
kirişler kestim ve götürdüm.
Amurru ülkesine doğru devam ettim ve
bütün Amurru topraklarını fethettim.
Biblos, Sidon, Arvad ülkelerinin armağanlarını aldım.
Arvad halkının teknelerine bindim,
bir ada olan Arvad şehrinden Amurru topraklarındaki
Samuru şehrine üç çift saatlik başarılı bir yolculuk yaptım.
Denizde, deniz atı dedikleri bir nahiru öldürdüm.”*

(Gökçek, 2015: 116 ; Grayson, 1991: 37)

Tiglat-pileser tahtta kaldığı süre boyunca başarılı seferler yapmış olsa da, Asur Devleti için Arami kabilelerinin istilaları tam anlamıyla ortadan kaldırılamamıştı. Öyle ki Asur Devleti'ni sık sık akınlara sürükleyen Arami tehlikesi, Asur'un siyasi hayatını etkilemiştir. Diğer yandan kalabalık Arami kavimlerinin, Asur toplumu üzerinde kültürel anlamda da etkileri olduğu görülmektedir. (Smith, 1928: 312) Tiglat-pileser'in ölümünden sonra sırasıyla Asur tahtına geçen Aşur-bel-kala (MÖ 1073-1056), II.Eriba-Adad (MÖ 1055-1054) ve IV.Şamşi-Adad (MÖ 1053-1050) dönemlerinde de devam eden Arami sorunu giderek önü alınamayan bir boyuta ulaşmıştır. Öyle ki Yukarı Mezopotamya'da ki Asur toprakları tamamen Aramilerin eline geçmiştir. Bu dönemde Asur tahtında bulunun I.Asur-nasirpal (MÖ 1049-1031) ile Asur Devleti pek çok toprak kaybederek karanlık bir çağa girmiştir. Böylece Orta Asur Dönemi olarak adlandırılan bu devir son bulurken, yazılı belgeler de azalmıştır.

Asur Devleti'nin yaklaşık bir asır süren karanlık çağı boyunca çok fazla yazılı belgelerin bulunmaması nedeniyle, bu dönem hakkında bilgilerimiz tahta çıkan kralların ismi ile sınırlıdır. Kral listelerinde Asur-nasirpal'in ardından Asur tahtına çıkan II. Salmanassar (MÖ 1030-1019) ve IV.Asur-nirari (MÖ 1018-1013) hakkında adları dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Daha sonra tahta çıkan II.Asur-rabi (MÖ 1012-972) dönemlerinde Asur Devleti'nin Arami sorunu ile uğraşmış ve devleti yeniden güçlendirmek için seferlere çıktığı bilinmektedir. Akdeniz sahillerine doğru çıktığı seferde Amanos Dağları yakınlarında bulunan Atalur Dağı'nda, sonraki Asur krallarından III. Salmanassar'ın da ziyaret edeceği bir stel diktirdiği bilinmektedir. (Olmstead, A.T. 1960: 75, 126) Ancak II.Asur-rabi'den sonra tahta geçen II.Asur-reşa (MÖ 972-967) ve II.Tiglat-pileser'in (MÖ 966-935) faaliyetleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Asur Devleti'nin uzun bir karanlık döneminden sonra tahta geçen II.Aşur-dan (MÖ 934-912) devleti yeniden toparlamaya başladığını görüyoruz. Kral, Aramiler üzerine seferlerde bulunarak kaybedilen toprakların bir bölümünü geri almıştır. Söz konusu seferler hakkında, Aşur-dan'ın başta Asur, Kalzu ve Baltil şehirlerinde inşa ettirdiği tapınakların yazıtlarında ve kralın kendine ait yıllıklarında bilgiler yer almaktadır.

(Saggs, 1990: 70 ; Grayson, 1991: 130- 141) Aşur-dan'ın yürüttüğü kuzey politikası ve Aramiler tarafından işgal edilen toprakları geri almasıyla Asur Devleti toparlanmaya başlamıştır. Asur-dan'ın bu başarıları ile Asur Devleti artık yeni bir dönemin başlangıcının ilk adımlarını atmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YENİ ASUR DÖNEMİ'NDE DİN FAKTÖRÜ

3.1. Yeni Asur Devleti'nin Ortaya Çıkışı ve Gelişim Sürecinde Din Faktörü

Mezopotamya coğrafyasında, bir şehir devleti olarak ortaya çıkışından itibaren Asur Devleti'nin, dönemin değişen siyasi dengeleri arasında zaman zaman güç kaybetmiş olsa da, Yeni Dönem'in başlangıcı olarak adlandırdığımız MÖ 911 yılında, tahta geçen kral II.Adad-nirari ile yeniden yükselişe geçtiğini görüyoruz. Ancak diğer bir görüş ise Asur Devleti'nin MÖ 934 yılında tahta geçen Aşur-dan ile yeni bir dönemin temellerinin atıldığıdır. (Saggs, 1984: 70) Bu durumda gerek Aşur-dan gerek onun oğlu II. Adad-nirari'nin dönemleri, Asur Devleti'nin yeniden yükselişi için oldukça önemli aşamalar olduğunu söyleyebiliriz. Zira her iki kralın da devletin yükselişinde payı oldukça büyüktür. II.Aşur-dan'ın oğlu II.Adad-nirari ile belirgin olarak görülen yükseliş, birbiri ardına tahta geçen kudretli krallar ile en yüksek noktaya ulaşmıştır. Siyasi, askeri ve ekonomik olarak kayda değer başarıların yaşandığı bu dönemde, Asur Devleti, Ön Asya'nın en güçlü devleti olmayı başarmıştır.

II.Aşur-dan'ın oğlu II.Adad-nirari'nin (MÖ 911-891) Asur tahtına çıkışı ile güçlü bir imparatorluğun temellerinin atıldığı görülmektedir. Asur kralarının tanrılardan aldıkları gücü ve desteği, tahta çıkarken vurguladıkları ve böylece meşru bir zemin üzerine politikalar kurdukları görülmektedir.

*“Adad-ninari, büyük kral, güçlü kral,
evrenin kralı, dört cihanın kralı,
Büyük tanrılar tanrı Ninurta ve
Aşur'un desteği ile hareket eden
ve (böylece) düşmanlarını yenen
hizmetkâr prens.”*

(Gökçek, 2015: 122 ; Grayson, 1991: 143)

Kendini tanıtan ifadelerde, tanrıların desteği ve gücünü açıkça ortaya koyan Adad-nirari'nin kendisini tanrıların hizmetinde bir prens olarak tanıtmayı ve her hareketinin tanrıların isteği ile gerçekleştiğini belirtmesi, gerçekleştirecek olduğu her faaliyeti sorgulamaya veya itiraza kapatma amacı taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu durum şüphesiz kralın gücünü arttıran bir niteliktedir.

Askeri seferlerinin anlatıldığı yıllıklarında, kendini tanıtırken tanrılardan aldığı gücü vurguladığı görülen Adad-nirari'nin, bu güç ile gerçekleştirdiği seferlerin de başta Arami kavimleri ve Babil üzerine yapıldığını görüyoruz. Asur Devleti'nin batı politikaları önünde engel teşkil eden Aramilerin, ciddi bir tehdit olarak algılandığı oldukça açıktır. Adad-nirari'nin Aramiler üzerine yapmış olduğu seferde kazandığı zafer ile batıda Suriye topraklarına kadar genişleyen Asur Devleti, kuzeyde ise Nairi ve Nabhu üzerinde de aynı başarıyı göstermişti. Kuzeybatıda Huzirina (Sultan Tepe) ve Guzana (Tel Halaf) Asur Devleti'nin eline geçmişti. (Gökçek, 2015: 123)

Asur kralı Adad-nirari'nin Nairi ve Hanigalbat üzerine yapmış olduğu seferleri konu alan metinlerde, tanrılardan alınan destek vurgulanırken, Asur ordusunun gücü hakkında da oldukça dikkat çekici bilgiler yer almaktadır.

*“.....öfkeli silahlarımla Hanigalbat topraklarına
6.kez yürüdüm. Nur-Adad'ı, Temannuları, Nasibina
(Nisibis-Nusaybin) şehrine yerleştirdim ve etrafına
yedi tabya dizdim. Ortaya Asur-dini-amur'u
başkomutan atadım. Nur-Adad, şehrin etrafını
daha önce olmayan çepe çevre saran bir hendek*

kazdırmıştı. Eni dokuz kubitti (yaklaşık 5 metre) ve ve su seviyesine kadar inmişti. Duvar hendeğin hemen yanındaydı. Ateş gibi savaşçılarımın onun hendeğini dolaştım ve bu esnada düşman çocuklar gibi çığlık atıyordu. Ona yıkıcı tufanlar gibi güçlü tuzaklar kurdum ve onu tahıldan mahrum ettim. Efendim, büyük efendim tanrı Aşur'un emri ile onun şehrinden.....altınını, malını, mülkünü dağdaki kıymetli taşlarını, tanrısını, atlı arabalarınısavaş malzemelerini, altın bir tahtı, altın tabaklarını oyma sedirlerini, silahlarını,.....oklarını, onun egemenliğini gösteren altın çadırını, ve onun sarayında sayamadığım pek çok değerli mallarını taşıdım.”

(Gökçek, 2015: 123 ; Grayson, 1991: 150-151)

Adad-ninari'nin seferlerinden de anlaşıldığı gibi, Asur Devleti yeniden emperyalist politikalarını gerçekleştirmeye başlamış, askeri seferlerin gücü ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinin zengin hammadde kaynaklarını elde etme arzusuna ulaşmıştır. Adad-ninari ile yeniden güçlenmeye başlayan Asur Devleti'nin sınırları batıda, Balih Nehri ve Habul Bölgesi, güneyde Orta Fırat bölgesi, kuzeyde Alzi ülkesi (Elazığ) Van Gölü'nün güney kesimleri, doğuda ise Zagros Dağları şeklinde tarif edilebilir. (Gökçek, 2015: 125)

Asur tahtına Adad-ninari'nin oğlu II.Tukulti-Ninurta (MÖ 890-884) geçtiğinde, Asur Devleti yapılan kazançlı seferler sonucunda ekonomik olarak güçlenmiş ve siyasi anlamda da bölgenin önemli güçlerinden biri olmaya başlamıştı. Asur tahtının yeni kralı Tukulti-Ninurta zamanında her ne kadar sınırlarda herhangi bir genişleme olmasa da, zengin hammadde kaynaklarına sahip Anadolu toprakları üzerine seferler yapıldığı anlaşılmaktadır. Tukulti-Ninurta, Asur'un büyük sömürgelerinden olan Nairi ülkesi üzerine yaptığı akınlardan alınan ganimetler ile ekonomik güç elde ederken,babası tarafından Asur egemenliğine alınan toprakları da kontrol altında

tutmuştur. Ayrıca Diyarbakır civarında hüküm süren Bit-Zamani Krallığı'na son vererek, Asur'a bağlı bir vasal devlet haline getiren Tukulti-Ninurta, Aramilere karşı da çok fazla sefer düzenlemiştir. Bu dönemde en dikkat çeken olay Tukulti-Ninurta'nın, Asur Devleti'ne bağlı olan devletleri kontrol amaçlı çıktığı bir yürüyüşün, müttefik Babil Devleti'ni ziyaret eden ve yol boyunca kral ve ordu için ödenek toplayan ve en önemlisi Asur'un gücünü gösteren askeri bir alay şeklinde kendisini göstermektedir. (Khurt, 1995: 136-137) Asur ordusunu güçlendirme ve ordunun önemli bir parçası olan savaş arabaları için atlar toplama amacıyla, askeri seferlerin kutlanması niteliğini taşıyan zafer yürüyüşünün düzenlendiği görülmektedir.

Tukulti-Ninurta'dan sonra Asur tahtına acımasızlığı ile ün kazanan II.Asur-nasirpal (MÖ 883-859) geçmiştir. Asur kralları arasında en acımasız ve zalim olan kral Asur-nasirpal'in, bu özelliklerinin açıkça görüldüğü bir metinde yer alan ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

*“Kent kapısının karşısına bir sütun yerleştirttim
ve bütün elebaşların derisini yüzdürttüm.....
sütunu derileri ile kaplattırdım...
kimini sütuna çaktırttım, kimini de
kaziğe çekirttim ve başlarındaki adamların
kol ve bacaklarını kestirttim.
Tutsak alınanların çoğunu yaktırttım.
Kiminin ellerini, parmaklarını kestirttim.
Kiminin gözlerini oyduurdum.
Genç kızları ve delikanlıları
canlı canlı yaktırdım.....”*

(Gökçek, 2015: 127 ; Narçın, 2008: 113)

Asur Devleti'nin sahip olduğu güçlü ordusu, Asur-nasirpal'in acımasız, hırslı ve savaşçı karakteri ile birleştiğinde, yayılcı politikaların hız kazanması kaçınılmaz olmuştur. Asur-nasirpal'in çıktığı seferler hakkında bilgi veren metinlerde yer alan

yeri tam olarak tespit edilememiş şehir adları, uzak bölgelere uzanan seferlerde bulunduğunu kanıtlar niteliktedir. Öyle ki Asur-nasirpal'in askeri ve siyasi politikaları, sahip olduğu hırs ile birleştiğinde çok uzak topraklara dek uzanan seferlerin yapılması kaçınılmaz olmuştur. Metinlerde yer alan ifadelerde, Güney Habur sınırlarında bulunan Bit-Halupe şehrinde yaşanan bir isyanı bastırma amacıyla 400 km yolu 50 derece sıcakta aşmış ve isyanı acımasız bir şekilde bastırması olduğunu anlatan ifadeler yer almaktadır.(Gökçek, 2015: 129 ; Roux, 1992: 288)

Asur ülkesinin sınırları gün geçtikçe genişlemiş ve tüm topraklarda hakimiyeti Asur şehrinde sağlamak oldukça güç bir hal almıştı. Bu amaçla Asur-nasirpal'in ülkenin tüm topraklarına hakim olan bir konumda yer alan Kalhu şehrini inşa ederek yeni bir başkent kurmuştur. Çevresi 7.6 km surlarla çevrili olan bu yeni başkent, içinde görkemli bir kraliyet sarayı ve tanrıları için tapınakları barındırmaktaydı. Kralın, tanrılar ve kutsal semboller ile birlikte, bazen aslan avlarken bazen de düşmanla savaşırken tasvir edildiği kabartmalar, saraya gelen ziyaretçilerin görebileceği şekilde düzenleniyordu. (Koroğlu, 2006: 156-157) Bu uygulama şüphesiz, kralın gücünü gösterme amacıyla yapılmıştır. Asur-nasirpal döneminde Asur Devleti'nin güç kazandığı görülmektedir. Kralların yapmış oldukları seferlerde yine tanrıların desteğini vurguladıkları ve böylece kendi hakimiyetlerini dini temellere dayandırarak güç elde ettikleri açıkça ortadadır. Asur-nasirpal'in de başarılı seferleri ile Akdeniz'e dek uzanan topraklarda hakimiyet kurduğunu, bu başarıların ele alındığı yıllıklarda kendini, atalarını da belirterek gücünü ortaya koyan unvanlar ile nitelemesi oldukça dikkat çekicidir. Hakimiyet gücünü ve kudretini yansıtan unvanlar, şüphesiz rakiplerine karşı elde etmiş olduğu başarıların sonucunda kazanılmış ve övgü ile vurgulanmıştır.

*“Tukulti-Ninurta'nın oğlu Asur-nasirpal,
büyük kral, kuvvetli kral, evrenin kralı,
güçlü kral, Asur ülkesinin kralı, cihan kralı;
Adad-ninari'nin torunu, büyük kral, güçlü kral,
evrenin kralı, Asur ülkesinin kralı;
Dicle'nin ötesinden Lübnan'ın Dağları'na ve
Büyük Deniz'e kadar fethetti ve güneşin doğduğu*

yerden battığı yere kadar bütün ülkeleri itaat altına aldı.”

(Gökçek, 2015: 135 ; Luckenbill, 1968/ 1: 182)

Asur-nasirpal'in askeri seferlerine baktığımızda, Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye'nin verimli toprakları ve zengin hammadde kaynaklarına sahip ülkeleri üzerine yoğunlaştığını görüyoruz. Bu bölgelerde birbirinden bağımsız küçük krallıklar halinde yaşayan Arami kavimlerinin kurduğu şehir devletleri Asur'un politikaları önünde en büyük engel olarak görülmüştür. Kralların sık sık isyan eden Arami ve Nairi halkları üzerine seferlerde bulunduğunu konu alan metinlerde, bu isyanlar sonucu çıkılan seferlerde söz konusu halklar üzerinde hakimiyetin yeniden kurulmuş olduğu belirtilmektedir.

*“Kendisine karşı isyan edenleri kılıçtan geçiren Tukulti-Ninurta'nın
oğlu ve savaşçıların boynunu vuran Adad-ninari'nin torunu.
Benim adımı çağıran ve egemenliğimi hakim kılan tanrı Asur,
Nairi topraklarına ikinci kez yürüdüğüm esnada bana yol
gösterdi ve beni yönetti. Sivan ayının ilk gününde
Şa-ilima-damqa'nın limmumluğu zamanında savaş
arabalarımı ve alaylarımı topladım. Dicle'yi geçtim.
Yolumun üzerindeki Kadişharu topraklarındaki
Kalşe şehrini ve Limale şehrine yürüdüm.....
Apqu şehrine girdim. Apqu'dan hareket ettim
Hatti topraklarındaki Malhina şehrinden önce
keskin oklarımla beş aslan öldürdüm.
Katmuhi topraklarına girdim. Tel Uli şehrinde
bir saray yaptırдыm. Tel Uli'de Katmuhi topraklarından
haraç topladım. İstarate topraklarını geçerek Katmuhi
topraklarından hareket ettim. Kibaku'dan yiyecekler,
şarap, öküz ve koyunu haraç olarak aldım.
Kibaku'dan hareket ederek, Matiatu şehrine yaklaştım.
Matiatu şehrini köyleri ile birlikte fethettim.
Onların 2800 kılıçlı adamını düşürdüm ve birçoğunu*

ele geçirdim ve alıp götürdüm. Esir aldıklarım kadar silahlarımdan kaçanlar oldu. Onların şehirlerini düzene koydum. Onların vergilerini borçlarını ve çalışmalarını arttırdım. Oraya kendi heykelimi yaptım ve onun üzerine kudretli zaferimi yazdırdım. Matiatsu'dan ayrıldım....”

(Gökçek, 2015: 133 ; Grayson, 1991: 285-259)

Asur-nasirpal'in yapmış olduğu başarılı seferler sonucu Güney ve Güneydoğu Anadolu topraklarından Akdeniz'e dek uzanan geniş bir coğrafyada hakimiyet sağlamış ve bu coğrafyaların hammadde ve insan gücünden büyük ölçüde yararlanmıştı. Asur'un giderek artan siyasi, askeri ve ekonomik gücü, onu eski Ortadoğu'nun en güçlü devleti haline getirmişti. Asur'un bu yükselişi devam ederken, Arami kavimleri, Nairi ve Uruatri beyliklerinin birleşerek Van Gölü çevresinde, Urartu Devleti'ni kurdukları bilinmektedir. Bu dönemden sonra, Asur ile Birleşik Urartu Devleti arasında çıkar çatışmalarının yaşanması kaçınılmaz olmuştur. Zira Asur'un da Urartu Devleti'nin de Anadolu ve Kuzey Suriye toprakları üzerinde kayda değer çıkarları bulunmaktaydı.

Asur-nasirpal'in hakimiyeti boyunca, Asur Devleti bölgede rakiplerine göre üstün bir konuma yükselmiştir. Bu durum Asur-nasirpal'in hırslı, savaşı ve acımasız karakterinin, güçlü ve teşkilatlı Asur ordusu ile birleşerek, karşı konulamaz bir boyut kazanmıştı. Devletin emperyalist politikaları, kralın tanrılardan aldığı destek ve dini inanç sistemlerinin etkisi ile yoğun bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Verimli toprakları, ticaret yollarını, zengin hammadde kaynaklarını ve insan gücünü sömürmeye dayalı seferler ile elde edilen kaynaklar, Asur ekonomisini güçlendirmiştir. Bu ekonomik güç bir yandan, imar faaliyetlerine ve ordunun ihtiyaçlarına kaynak sağlarken diğer yandan yapılacak yeni seferlerin dayanağı ve kralların görkemini gösteren bir araç olarak kullanılmıştır. Asur-nasirpal'den sonra tahta geçen oğlu III. Salmanassar döneminde de aynı politikaların devam ettiği görülmektedir.

Asur-nasirpal'in acımasız ve hırslı politikalarının, kendinden sonra Asur tahtına geçen oğlu III. Salmanassar (MÖ 858-824) ile aynı şekilde devam ettiğini hatta daha

ileri boyutlara taşındığını söylemek yanlış olmaz. Tıpkı babası gibi acımasız bir kral olan Salmanassar, tanrıların desteğini almayı ve seferlerini tanrıların emri doğrultusunda gerçekleştirdiğini vurgulamayı ihmal etmemiştir. Kendini tanıttığı ifadelerin bulunduğu metinde, kullanılan unvan ve vurgular, dini inanç sisteminin ve sistemin en önemli unsuru olan tanrıların, Asur siyasetindeki etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

*“Salmanassar; bütün insanlığın kralı,
Asur'un rahibi, güçlü kral,
dört bölgenin kralı, bütün insanların güneşi,
bütün toprakların hükümdarı;
yeryüzündeki bütün ülkelere boyun eğdiren,
egemen olan, tanrıların makbül gördüğü,
bütün rahiplerin başı, bütün düşmaları,
kılıçtan geçiren ve bir tufan gibi boğan
Tukulti-Ninurta'nın şerefli torunu.”*

(Gökçek, 2015: 141 ; Luckenbill, 1968/ 1: 201)

Salmanassar'ın kendini tanıttığı ifadelerden, ne kadar güçlü bir kral olduğunun vurgulandığı ve tanrıların gücünü ve desteğini ardına aldığı açıkça görülmektedir. Her ne kadar bu unvanlar ile Asur kralı sahip olduğu gücü ortaya koymuş olsa da, bölgede Asur'un hakimiyetine karşı birleşen pek çok şehir devleti, bu yükselişi durdurma yolunda faaliyetlerde bulunmaktaydı.

Söz konusu düşmaların başında, Van Gölü çevresinde birleşik bir yapıda ve başkent Tuşba'da örgütlenen Urartu Devleti vardı. (Erzen, 1984: 27) Salmanassar'ın yıllıklarında geçen bilgiler ışığında, Asur tahtına geçtiği ilk yıllarda kuzeyde Urartu ile savaş halinde olduğunu biliyoruz. Söz konusu savaş, Urartu Devleti'nin kurucusu I.Sarduri'ye karşı yapılacak olan 7 seferin ilkinin oluşturmaktaydı. (Kınal, 1991: 250) Urartu'ya karşı yapılan bu savaş hakkında, Salmanassar'ın yıllıklarında geçen ifadelerde dikkat çekici bilgiler yer almaktadır. Söz konusu savaşın detaylı olarak anlatıldığı metinde, tanrıların gücü ve desteğinin yer aldığı bölümlerde, din ve tanrı

kavramlarının önemi bir kez daha görülmektedir.

*“.....Onların üzerine ağır bir darbe indirdim.
Dağlardan savaş arabalarını, askerleri, atları geri getirdim.
Efendim Asur'un dehşet verici korkusu, onların hakkından geldi.
Aşağıya indiler ve ayaklarına kapandılar.....
.....Nairi ülkesinin denizine indim. Denizde silahlarımı yıkadım.
Tanrılara kurbanlar sundum. O zamanda kendimin tasvirini yaptım
Üzerine yüce efendim Asur'un şerefini ve kudretimin
gücünü yazdım. Onu denizin kenarına diktim.....”*

(Gökçek, 2015: 143 ; Luckenbill, 1968/ 1: 213)

Salmanassar'ın askeri faaliyetlerine baktığımızda genel olarak, dönemin şehir devletlerinin Asur'a karşı kurdukları ittifakları ortadan kaldırma ve emperyal politikalarını gerçekleştirme doğrultusunda yapıldığını görüyoruz. Kuzey Suriye ve Anadolu'nun stratejik konumunun yanı sıra zengin hammadde kaynaklarına sahip olması, Asur Devleti başta olmak üzere hüküm süren her devletin ilgisini çekmiştir. Özellikle Asur'un siyasi ve askeri politikalarının merkezinde yatan sömürgecilik düşüncesi, dönemin en etkin gücü olan dini inanç sistemi ile desteklendiğinde, Asur'un sınırlarında hızlı bir genişlemenin yanı sıra; siyasi, askeri ve ekonomik açıdan, sahip olduğu hakimiyetinin güç kazandığı görülmektedir.

Asur'un yükselişi, bölgede hüküm süren diğer devletleri oldukça rahatsız etmiş ve bu rahatsızlık onları, Asur'a karşı ittifak kurmaya itmiştir. Bir yandan Urartu Devleti ile mücadele eden Salmanassar, diğer yandan uzun zamandır Asur'u uğraştıran Arami kavimleri üzerine sefere çıkmaktaydı. Zira Arami kavimleri, Asur'a düşman olan her devletle ittifak yapmaktan çekinmiyordu. Urartu Devleti'ne güvenerek de, Asur'a karşı sık sık saldırılarda bulunan Arami kavimleri her ne kadar yenilgiye uğratılmış olsa da, buldukları her fırsatta yeniden direniş gösterdikleri bilinmektedir. Arami destekli Hamat Krallığı'na karşı Kuzey Suriye topraklarına sefere çıkan Salmanassar'ın güçlü bir ittifakla karşı karşıya geldiği ve bu güçlü ittifakı ağır bir yenilgiye uğrattığını anlatan metinlerde yer alan ifadelerde, Fırtına tanrısı Adad ile

Savaş ve Cehennem tanrısı Nergal'in gücünü ve desteğini vurguladığı görülmektedir.

*“Daima önümde yürüyen Tanrı Nergal'in
ordularıyla onları galebe çaldım.
14.000 kişiyi öldürdüm.
Üzerlerine Adad gibi tufanlar yağdırdım.
Cesetlerini parçalattım.
Ovayı kan rengine boyadım.”*

(Gökçek, 2015: 145 ; Memiş, 2012: 227)

Salmanassar'ın diğer önemli seferi, vergi ve haraç vererek bağımsızlığını koruyan Kargamış Krallığı'nı tamamen kendi topraklarına katmasıyla sonuçlanmıştır. Bu sayede ara vermeksizin sürdürdüğü Anadolu politikalarına önemli bir katkı sağlamıştır. Salmanassar'ın hakimiyeti döneminde hız kesmeden devam ettiği görülen Anadolu üzerindeki politikaları, Anadolu'da hüküm süren Que, Tabal ve Hilakku gibi Geç Hitit Şehir Devletleri ile karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Anadolu'da hüküm süren şehir krallıkları üzerine yapmış olduğu seferleri, Kartepe Yazıtları'nda da anlatılan Salmanassar, Melid ve Hilakku şehirlerini ele geçirerek Tabal ve Que ülkelerine dek ulaşmayı başarmıştır. (Kurt, 2009/a: 329) Bu devletler üzerine gerçekleştirdiği seferlerden başarı ile çıkan Salmanassar'ın Urartu Devleti üzerine yürüdüğü ve olası bir ittifakı önlemeye çalıştığı görülmektedir.

Asur Devleti'nin, Anadolu topraklarında sömürgeye dayalı politikaları, bölgede hakimiyet kurmaya çalışan Urartu Devleti'ni rahatsız etmekteydi. Bu durumu engellemek ve Asur'u kendinden uzaklaştırmak için Urartu Devleti'nin, şehir devletlerini isyana teşvik ettiğini bilinmektedir. Salmanassar'ın siyasi faaliyetlerinin yanı sıra imar faaliyetlerinde oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Stratejik olarak önemli bir konuma sahip olan ve Arami kavimleri elinde bulunan Tel Barsip şehrini ele geçirdikten sonra yıktırmayıp, “ Salmanassar Limanı” olarak adlandırılan, Kar Salmanu Aşarat adını vererek yeniden inşa ettirmiş ve stratejik konumundan yararlanmıştı. (Memiş, 2012: 226)

Asur Devleti, eski Mezopotamya ve Ortadoğu topraklarında gerçekleştirilen başarılı seferler ile güçlenmiş ve bölgede hakimiyet kurmayı başarmıştı. II. Asur-nasirpal ve kendinden sonra tahta geçen oğlu III. Salmanassar döneminde, birbiri ardına gelen askeri başarılar, artan emperyalist politikaları ve dini inanç sisteminin verdiği güç ile, bölgede kayda değer ilerlemeler göstermiştir. Devletin sınırları, ele geçirilen topraklar ile genişlemiş ve tek merkezden yönetimin sağlanması oldukça zorlaşmaya başlamıştı. Bir yandan uzun zamandır devam eden Arami akınları ve direnişleri, diğer yandan düşmanların kurduğu ittifaklar, Asur sınırlarını ve otoritesini rahatsız etmekteydi.

Hakimiyet altına alınan topraklarda garnizonlar kurularak olası isyanlara karşı hazırlıklı olmayı amaçlayan Asur Devleti, bu garnizonlarda yönetimi sağlayan valilerin zaman içinde bağımsız birer yönetici şeklinde davranmalarının önüne geçememiştir. Devletin deneyimlediği bu zor zamanlarda, merkezi otoritenin eskisi kadar güçlü olmadığı görülmektedir. Bu durumun yanı sıra en dikkat çekici olay, Salmanassar'ın kardeşi Asur-dan-apla'nın, başta Asur olmak üzere, Ninive ve Erbil gibi önemli şehirlerinde desteği ile Asur Devleti'ne karşı isyana kalkışmış olmasıdır. Bu isyan ile cesaretlenen diğer küçük şehir devletlerinin ayaklandığı ve Asur Devleti'nin sınırlarında daralmalar olduğu görülmektedir. Asur'un önemli politikalarından olan Kuzey Suriye topraklarındaki Kargamış ve Bit-Adini Krallıkları bağımsızlıklarını ilan etmişti.

Asur Devleti'nde yaşanan bu zor zamanlarda, Babil destekli V.Şamşı-Adad'ın tahta geçmesiyle, Kuzey Suriye topraklarının bir kısmı yeniden ele geçirilmiştir. Şamşı-Adad'ın, Asur'un güçlü ordusu ile yeniden toparlanmaya başlamasının yanında en dikkat çekici durum, Babil'den aldığı destek ile tahta çıkmış olmasına rağmen, Babil üzerine sefere çıkıp, şehri yağmalaması olmuştur. Bu yağmalamanın nedeni hakkında net bilgilere sahip olamasak da, Babil'in bu saldırıdan büyük darbe aldığı ve kısa da olsa güç kaybettiği bilinmektedir. (Kuhrt, 2009/ II: 147) Şamşı-Adad'ın Babil üzerinde gerçekleştirdiği bu seferi anlatan metinde yer alan ifadeler, yıkımın boyutunu açıkça göstermektedir. Burada dikkat çeken asıl husus, Asur krallarının öteden beri tanrılara saygı gösterdiklerini ve ele geçirilen şehirlerde yer alan tapınakları ziyaret edip, şehrin tanrısına hürmet sunduklarını vurgulamalarına rağmen, Mezopotamya'nın en önemli kült merkezlerinden olan Babil'i

yağmalamalarıdır. Bu durum şüphesiz, siyasi politikaları ve hırslarının, tanrılara gösterdikleri saygı ve hürmeti geride bıraktığını göstermektedir. Zira bu yağmalamanın ardından Şamşi-Adad'ın “*Sumer ve Akad Kralı*” olarak anılmış olması, bu durumu kanıtlar niteliktedir.

*“13.000 askerini kılıçtan geçirdim.
Kanlarını kentlerinin meydanlarından
nehir suyu gibi akıttım. Askerlerin
cesetlerini üst üste yığdım.....
Onun (Babil kralının) krallık yatağını
ve koltuğunu, saayındaki hazinelerini,
mallarını, tanrılarını ve saraylarındaki
her şeyi ve sayamadığım birçok şeyi
götürdüm. Tutsak aldığım askerini
yurdumun askerlerine çekirge gibi
dağıttım. Kenti yakıp yıktım,
harabeye çevirdim.”*

(Gökçek, 2015: 152 ; Qoates, 2004: 117)

V. Şamşi-Adad, Asur tahtına geçer geçmez, devleti toparlamaya, kaybedilen toprakları geri almaya ve en önemlisi Babil şehrini yağmalayarak güçlenmeye başladıysa da, bu başarıların devamı gelemeden hayatını kaybetmiş ve onun yerini oğlu III. Adad-ninari almıştır. Ancak çocuk yaşta Asur tahtına geçen kralın, devleti yönetme becerisinin gelişmemiş olması, yönetimi Şamşi-Adad'ın eşi Şammuramat'ın aldığı görülmektedir. Bu dönem hakkında yeterince bilgiye sahip olmamıza rağmen, kraliçenin istikrarı büyük ölçüde koruduğu anlaşılmaktadır. III. Adad-ninari'den sonra tahta geçen IV. Salmanassar (MÖ 782-773) tahtta kaldığı kısa süre boyunca Urartu tehlikesine karşı seferler düzenlemiş ancak kesin bir hakimiyet sağlamayı başaramamıştır. Sık sık isyanlarla karşılaşan Asur Devleti'nin IV. Salmanassar'dan sonra tahta geçen kralı III.Aşur-dan'ın (MÖ 772-754) zamanında düşmanlarının güçlendiği, Asur'a karşı ittifakların devam ettiği ve Urartu Devleti'nden güç alan küçük krallıkların isyana kalkıştıklarını görüyoruz. Asur Devleti'nde yaşanan bu kötü

gidişatın son kralı olan, V. Aşur-nirari (MÖ 754-745) ise devleti toparlamaya çalışmış ancak çıkan isyanlar sonucu hayatını kaybetmiştir. (Memiş, 2010: 232 ; Köroğlu, 2006: 164)

Asur Devleti'nde zayıflayan merkezi otorite, bölgede artan ittifaklar ve değişen güç dengeleri ile geçirilen zor dönem, tahta geçen III. Tiglat-pileser (MÖ 744-727) ile son bulmuş ve Asur'un güçlenerek, bölgede hakimiyeti sağlamıştır. Devletin zor şartlar altında olduğu dönemde tahta geçen III. Tiglat-pileser'in, başarılı politikaları ile adeta bir imparatorluğun temellerini attığı görülmektedir. Ele geçirdiği topraklarda yaşayan halkı, burada çıkabilecek olası isyan ya da ittifakları önlemek amacıyla sürgün etme politikasını uygulayan III. Tiglat-pileser, aynı zamanda ordu üzerinde yapmış olduğu büyük yenilikler ile daha teşkilatlı ve güçlü bir ordu yaratmış böylece yeni politikaları için güçlü temeller atmıştır. Politikalarının diğer güçlü bir temeli ise şüphesiz tanrılardan aldığı destek olmuştur.

*“Humut da denilen Tel Kamri'nin üzerinde
bir şehir yaptırdım. Onu temelinden
tepesine kadar ben tamamladım.
O şehrin içerisine, kraliyet yerim
olarak bir saray yaptırdım ve ona
Kar-Asur ismini koydum.
Efendim Asur'un silahını onun
içine yerleştirdim. Elimle feth ettiğim
ülkelerin halklarını o şehre yerleştirdim.
Onları haraca ve vergiye bağladım.
Onları Asur halkıyla bir saydım.”*

(Gökçek, 2015: 155 ; Luckenbill, 1968/ 1: 269-270)

Asur Devleti'nin en önemli özelliği savaşçı bir yapıya sahip olmasıdır. Öyle ki Tanrı Asur'un bile savaşçı özellikleri ile diğer tanrılardan ayrıldığı görülmektedir. Bu savaşçı karaktere sahip olan devlet, şüphesiz güçlü bir ordu ile desteklenmeliydi. Bu hususta III. Tiglat-pileser'in, Asur tahtına geçer geçmez ilk iş olarak ordu üzerinde

düzenlemeler yapma ihtiyacı hissetmesi oldukça isabetli bir karar olarak değerlendirilmektedir. Ordunun sahip olacağı güç, Asur Devleti için emperyalist politikalarının devamının sağlanması anlamına gelmekteydi. III.Tiglat-pileser, orduyu düzenleyerek, kalıcı bir asker sınıfı oluşturdu. Bunun yanı sıra, Asur ordusunun temelini oluşturan süvari ve savaş arabalı birlikler Asur halkına mensup profesyonel olarak yetiştirilmiş askerlerden oluşurken, piyade sınıfına mensup askerler, ele geçirilen ülkelerden sağlanmıştır. Silah ve askeri donanımları geliştirilen ordu, disiplinli bir şekilde teşkilatlanmış ve vurucu gücü artmış bir hale gelmişti. Orduda görülen bu değişiklikler sonucu, ülke sınırları genişlemiş ve kaybedilen topraklarda yeniden hakimiyet sağlanmıştır.

III.Tiglat-pileser, orduyu adeta baştan aşağıya yenileyerek güçlendirdikten sonra, yönetim alanında bazı değişiklikler yapma kararı almıştır. Bu kararların başında, yaptıkları yağma niteliğindeki akınları, kalıcı yönetim kurma anlayışı ile değiştirmek vardı. III.Tiglat-pileser'in bu karar doğrultusunda belli bir düzen ile gerçekleştirdiği seferler, fethedilen bölgenin konumu ve durumuna göre belirlenmekteydi. Sistemli bir şekilde gerçekleşen seferlerde ele geçirilen topraklarda, kimi zaman şehrin kralı haraç ve vergi ödeme gibi sorumlulukları yerine getirme şartıyla yönetime devam ederken, kimi zaman Asur hakimiyeti altında Asur'a sadakatle bağlı bir yönetici gibi hüküm süren kralların devam ettiği görülmektedir. Bunlara ek olarak tamamen Asur hakimiyeti altına giren ve Asur kralı tarafından görevlendirilen valinin sorumluluğunda olan şehirler de bulunmaktaydı. Asur'a bağlı topraklarda yaşayan halkların vergi ödediği ve savaş zamanı asker gönderdiği de bilinmektedir. (Mairop, 2006: 189)

III.Tiglat-pileser'in fethettiği topraklarda yürütmüş olduğu sürgün politikası, onun otoritesini güçlü tutma ve olası isyanlara karşı halkı sindirme amacı taşımaktaydı. Bu amaç doğrultusunda yapmış olduğu sürgünler, Hama bölgesinden 30.000, Aramlının Zagros Dağları'na, 150.000 Kaldelinin Güney Mezopotamya'dan kuzey ve kuzeydoğuya sürülmeleri, İran'dan getirilen 50.000 savaş esirinin Güney Mezopotamya'ya sürülmeleri bu politikaların sonucuydu. (Gökçek, 2015: 159) Tiglat-pileser'in, Kummuh (Gaziantep), Meliddu (Malatya) ve Gurgum (Kahramanmaraş) krallıkları ile ittifak halinde olan Urartu Devleti ile MÖ 742

yılında gerçekleştirdiği savaşı kazanmasının ardından, Urartu kralı II. Sarduri'yi Tuşba'ya kadar kovalamış ve burada savaşı konu alan bir stel diktirmiştir. III.Tiglat-pileser'in her ne kadar başkenti ele geçiremese de, Urartu Devleti'ne ağır kayıplar verdiği ve Doğu Anadolu'da hakimiyetini ilan ettiği görülmektedir. Bu zaferin konu alındığı yıllıklarda geçen ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

“Saltanatımın 3. yılında Urartu ülkesi kralı Sarduri isyan etti. Agusi'nin oğlu Mati-ilu ile [.....]Meliddu ülkesi kralı Sulumal, Gurgum ülkesi kralı Tarhulara, Kummuh ülkesi kralı Kuştaşpi birbirlerinin kuvvetlerine güvenerek ayaklandılar. Efendim Asur'un kudret ve kuvvetine güvenerek onlarla savaştım, onları mağlup ettim, öldürdüm. Dağların dar geçitlerini ve uçurumları onların cesetleriyle doldurdum. Onların savaş arabalarını, onların sayısız miktarda [.....] aldım. Savaşın ortasında Sarduri'nin [.....] kendi elimle yakaladım. Malları ile birlikte 72.950 insanını yakaladım. Sarduri canını kurtarmak için gece kaçtı ve bir daha görülmedi [.....] ülkesinin sınırlarına, Fırat nehrine kadar onu takip ettim.”

(Gökçek, 2015: 161 ; Luckenbill, 1968/ 1: 272-273)

III.Tiglat-pileser'in ordu ve yönetim anlayışı üzerinde yapmış olduğu değişiklikler ile Asur Devleti'nin sınırları genişlemiş ve bölgede hakimiyeti yeniden ele almıştır. Halkların olası isyanlarının önüne geçme yöntemi olarak başlayan sürgün politikası, zaman içinde cezalandırma uygulamasına dönüşmüştür. (Cancik, 2004: 87) Bu uygulama ile kralın merkezi otoritesi güçlenirken, devletin genişleyen sınırlarında da huzurun sağlanması amaçlanmıştır. Devletin sınırları, batıda Akdeniz, doğuda İran, güneyde Filistin ve Basra Körfezi ve kuzeyde Geç Hitit Şehir Devletleri'nden olan Tabal ülkesine dek uzanan geniş bir bölgeye ulaşmıştır. Tüm bu askeri ve siyasi başarıların temelinde yatan, ordu ve yönetim alanında yapılan disiplinli uygulamalardır. Ancak III.Tiglat-pileser'in kayda değer bu uygulamaları sonucunda elde ettiği gücü, kendinden sonra tahta geçen oğlu V. Salmanassar'ın (MÖ 726-722) devam ettiremediği görülmektedir. Arami krallıkları üzerine yaptığı bir kaç sefer ve

sarayda çıkan bir isyan sonucu öldürülmesi dışında hakkında pek bilgi sahibi olamadığımız V. Salmanassar'dan sonra, Asur'u gücünün zirvesine ulaştıracak olan II. Sargon geçmiştir. (Koroğlu, 2006: 167 ; Narçın, 2008: 330)

3.2. Sargonidler Dönemi'nde Din Faktörü

Sargonidler Devri olarak adlandırılan ve II.Sargon ile başlayan süreç içerisinde, Asur Devleti'nin, imparatorluğa dönüştüğü görülmektedir. Asur'un bu güçlü yükselişi, tahta geçen kralların gerçekleştirdiği başarılı askeri seferler sonucunda sınırların ve hakimiyet bölgelerinin genişlemesi, emperyalist politikalarına hız kesmeden devam etmelerine neden olmuştur. Asur'un sömürgeye dayalı politikalarının devam ettiği bu dönemde, dini inanç sisteminin de söz konusu politikalarını meşrulaştırma da en büyük yardımcısı olduğu görülmektedir. Tanrılardan aldıkları güç ve desteği hemen her fırsatta ifade eden ve böylelikle kendilerini ve hakimiyetlerini sorgulanamaz hale getiren kralların bu dönemde tuttukları yıllıklardan ve inşa faaliyetlerinin anlatıldığı yazıtlardan, din faktörünün siyaset ile ne denli ayrılmaz bir bütün olduğunu açıkça görmekteyiz.

II.Sargon'un MÖ 722 yılında Asur tahtına çıkışı ile başlayan Sargonidler Devri, devletin yıkılışına kadar devam etmiştir. Söz konusu dönemde tahta çıkan birbirinden başarılı krallar ile devlet en parlak dönemlerini yaşamış olup, Eski Ortadoğu'nun en güçlü imparatorluğu haline gelmiştir. II. Sargon ve sonrasında sırasıyla tahta çıkan Sanherib, Asarhaddon ve Asur-banipal'in emperyal politikalarının meşru zemini olan Tanrı Asur'un devlet politikalarında bu dönemde çok daha belirgin bir etkiye sahip olduğunu görüyoruz. II. Sargon'un yaşanan bir taht kavgası sonucu V. Salmanassar'ın yerine geçmesiyle, Asur için güçlü bir imparatorluğun ilk adımları atılmıştır. Tahta çıkışını meşru bir zemine kavuşturmak isteyen II.Sargon'un ilk başvurduğu yol elbette dini inanç sistemi olmuştur. Tanrı Asur'un yüce rahibi olarak kendini tanıtmının yanı sıra, Tanrı Anu ve Dagan tarafından seçildiğini, Tanrı Asur, Marduk ve Nabu'nun onayı görevlendirdiği ifade eden söylemleri, hakimiyetini nasıl meşru bir temele dayandırıldığını açıkça göstermektedir.

Emperyalist politikalarının en önemli odak noktaları başta Kuzey Suriye, Mezopotamya, Anadolu, Filistin ve Mısır olmak üzere, tüm Yakın Doğu devletlerini

kendi hakimiyetleri altında toplamak olmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirdiği seferlerin Tanrı Asur'un emri olduğunun vurgulanması, din destekli politikaların hız kesmeden devam ettiğini göstermektedir. Asur'un kazançlı seferler ile güçlenen ekonomisi, ele geçirilen topraklarla genişleyen sınırları, din ile desteklenen siyasi politikaları, büyük bir imparatorluğun temel taşları olmuştur. II. Sargon döneminde başta Tanrı Asur olmak üzere, Şamaş, Marduk, Nabu, Dagan ve Anu gibi tanrıların emperyalist politikaların meşru temelini oluşturduğu görülmektedir. Din kavramının belirgin bir şekilde siyasallaştığı, devlete rakipsiz bir güç ve saygınlık kazandırdığı açıkça ortadadır.

II.Sargon'dan sonra Asur tahtına geçen Sanherib, güçlü ve geniş topraklara sahip bir imparatorluğu devralmıştır. Sanherib'in Elam ve Babil ittifakını dağıtmak için çıktığı seferde, oğlu Asur-nadin-şumu'nun Babil ileri gelenleri tarafından Elamlılara teslim edilmesi ve öldürülmesi üzerine Babil'den korkunç bir intikam almış olması oldukça dikkat çekicidir. Mezopotamya'nın en önemli kült merkezlerinden olan Babil'in şiddetli bir şekilde yağmalanmış ve şehrin baştanrısı Marduk'un heykeli Asur'a taşınmıştır. Dini inanç sisteminin bu denli önemli bir yere sahip olduğu dönemde, Sanherib'in davranışı tanrılara saygısızlık olarak görülmüş ve entrikalar sonucu ölümü, tanrıların gazabı olarak görülmüştür. Hakimiyeti boyunca pek çok isyanı bastırmak ve emperyal politikalarını gerçekleştirmekle uğraşan Sanherib'in yaşanan taht kavgası sonucu ölümünden sonra tahta geçen oğlu Asarhaddon, Asur kralları içinde en dindar kral olarak bilinmektedir. Asarhaddon'un Babilli bir anneden olması ve kendinden büyük iki kardeşine rağmen babası Sanherib tarafından veliaht olarak gösterilmesi, kanlı bir mücadele ile tahta geçmesine neden olmuştur. Bu durumda Asur tahtının meşru kralı olduğunu ve tanrılardan tarafından seçildiğini ifade eden söylemleri vurgulanması oldukça doğaldır. Asarhaddon'un Tanrı Asur, Şamaş ve Adad'ın onayı ile tahta çıktığını, Tanrı Marduk, Sin ve Nergal'den aldığı gücü yıllıklarında büyük bir övgüyle bahsettiği görülmektedir. Saltanatı boyunca pek çok tapınak onarım ve inşa faaliyetlerinde bulunan Asarhaddon'un en önemli faaliyeti şüphesiz, Asur'da Eşarra ve Babil'de Esengila Tapınaklarını yaptırması ve dini hoşgörü temelinde farklı inançlara sahip insanlar arasında birlik kurmaya çalışmasıdır.

Asarhaddon'dan sonra tahta geçen Asurbanipal'in dönemin geleneklerine uygun

olarak, tahtını meşru bir zemin kazandırmak için güç aldığı görülmektedir. Bu dönemde de devam eden emperyalist politikalar, din faktörü ile büyük ölçüde desteklenmiş olup, siyasi anlamda güç kazanmasını sağlamıştır. Tanrıların emri ve desteği doğrultusunda çıkılan seferler, imparatorluğun dış politikalarının temelini oluşturmuştur. Siyasi ve askeri anlamda başarılarının yanı sıra oluşturduğu kütüphane sayesinde, farklı alanlarda yazılmış pek çok metnin korunmasını sağlamıştır. Ninive’de ki sarayda yer alan kütüphanedeki eserler sayesinde dönemin dini, siyasi, askeri ve sosyal hayatı hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmuştur.

Asurbanipal’den sonra imparatorluğun genişleyen sınırlarında başlayan isyanlar, taht kavgaları sonucu oluşan otorite boşluğu, atlı göçebe kavimlerin akınları, Asur’a karşı kurulan ittifaklar gibi pek çok neden ile zayıflayan Asur İmparatorluğu, güç geçtikçe hakimiyet bölgelerinde toprak kayıpları yaşamıştır. Babil ve Med ittifakının saldırılarına hazırlıksız yakalanan Asur İmparatorluğu, başkent Ninive’nin işgali ile MÖ 612 yılında tarih sahnesinde yerini almıştır. Sargonidler Devri ile gücünün zirvesine ulaşan Asur İmparatorluğu, dinin siyasallaşması ve emperyalist politikaların din kavramı ile meşrulaştırılması ile ün kazanmıştır. Devlet politikalarında belirgin bir rol oynayan din kavramı, siyasi gücün en büyük dayanağı olmuştur. Dönemin krallarına ve devlet politikalarına, daha detaylı baktığımızda din kavramının ne denli etkiye sahip olduğunu açıkça görmekteyiz.

Asur tahtına geçen II. Sargon (MÖ 722-705) ile Asur tarihinde *Sargonidler Devri* olarak adlandırılan yeni bir dönem başlamıştır. Asur Devleti’nin yıkılışına kadar süren bu dönemde Asur, bölgenin en büyük ve rakip tanımayan imparatorluğu haline gelmiştir. II. Sargon’un yaşanan bir taht kavgası sonucu V. Salmanassar’ın yerini alması ve güçlü bir kral olarak gösterdiği başarılı askeri seferler ile ün kazanmıştır. Yıllıklarında kendini tanıttığı bölümde yer alan ifadeler ve kullandığı unvanlardan, tanrıların desteği ile tahtına meşru bir zemin kazandırma amacı taşıdığı açıkça anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra tanrılardan aldığı gücün vurguladığı görülmektedir.

*“Tanrı Bel’in valisi, Tanrı Anu ve Tanrı Dagan
tarafından seçilmiş Tanrı Asur’un yüce rahibi,
büyük ve güçlü kral, evrenin kralı, Asur kralı,*

*dünyanın dört bir yanının kralı,
büyük tanruların gözdesi, Tanrı Asur,
Tanrı Nabu ve Tanrı Marduk'un
emsalsiz bir krallıkla görevlendirdikleri
adil yönetici, adının şöhreti çok önde olan,
Asur şehrine bağımsızlığı yeniden kazandıran,
Harran üzerine koruyucu gölgesi düşen,
tüm hükümdarların en güçlüsü.....”*

(Gökçek, 2015: 166 ; Olmstead, 1931: 261-262)

II. Sargon'un askeri faaliyetleri hakkında detaylı bilgiler edindiğimiz Korsabad Metinleri; Ninive, Asur, Nimrud ve en ünlü seferi olan 8. Seferi hakkında oldukça önemli bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra Asur krallarının yıllık tutma geleneğine uyan II. Sargon'un, yıllıklarından ve imar faaliyetlerinin anlatıldığı kitabelerinden önemli ölçüde bilgiler edinmekteyiz. Söz konusu metinlerde yer alan ifadelere dayanarak, Asur Devleti'nin pek çok devletle mücadele ettiğini söylemek mümkündür. Etrafı düşmalarının ittifakları ile sarılı olan Asur Devleti bu ittifakları, güçlü ordusu ve başarılı politikaları sayesinde bertaraf etmeyi başarmıştır. Geç Hitit Şehir Devletleri ve onları her fırsatta isyana teşvik eden Urartu Devleti başta olmak üzere, Arami Krallıkları, İran'da hüküm süren Medler, Elam ve Elam destekli Babil Devleti'nin, Asur Devleti'nin politikalarına karşı çıkarlarının çatıştığı ve güç mücadelelerinin yaşandığı en önemli düşmanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

II. Sargon'un hırslı ve kararlı karakteri, en dikkat çekici ideali olan tüm Yakın Doğu coğrafyasını egemenliği altına alıp, Asur İmparatorluğu bünyesine katma düşüncesi ile birleşince, bu doğrultuda gerçekleşen askeri seferlerde kaçınılmaz olmuştur. (Kurt, 2010: 70) Sargon'un bu amaç ile gerçekleştirdiği politikalar, Anadolu'da hüküm süren Geç Hitit Şehir Devletleri ve Anadolu'nun diğer devletlerinin birleşerek Asur'a karşı tek güç olma ve onu ortadan kaldırma düşüncesine itmiştir. Sargon'un askeri seferlerine Babil'den başlaması, Babil tahtının Arami kavimlerinden bir kralın eline geçmesi ve Elam tarafından destek alarak, Asur'un sınırlarını tehdit etmesinden kaynaklanmaktaydı. Diğer yandan Babil'in ileri gelen yöneticileri Sargon'dan yardım

istemiş ve Sargon'da ilk olarak Elam üzerine yürüyüp olası desteği keserek Babil'e girmiştir. Böylece devletin, güney sınırlarını kontrol altına alan Sargon, Doğu Akdeniz ve Kuzey Suriye topraklarında Mısır destekli küçük şehir devletlerinin kurduğu ittifaklarla karşılaşmış ve Qarqar'da bu ittifaka karşı zafer elde etmişti. Tabal ülkesini de topraklarına katmayı başaran Sargon, Asur'u en çok uğraştıran Urartu Devleti üzerine kapsamlı bir sefer hazırlığına koyulmuş ve tarihe II.Sargon'un 8. Seferi olarak geçen büyük bir askeri hareket düzenlemiştir. Sargon'un zaferi ile sonuçlanan bu sefer hakkında metinlerde yer alan bilgiler oldukça dikkat çekicidir.

*“Dağların sel çukurları kadavrularla doluydu.
Öldürülenlerin kanları bir nehir gibi akıyordu.
Rusa canını kurtarmak için arabasını terk etti
ve bir kısrağa binerek ordularının başından kaçtı.
Kartalın önünden kaçan bir gece kuşu gibi
kalbi korku ile çarpıyordu. Kanı çekilmiş bir insan
gibi idare merkezi Tuşpa'yı terk etti. Avcının önünden
kaçan bir hayvan gibi dağların böğründe vuruldu.
Urartulular üzerinde ebediyete kadar beyim Asur'un
zaferini inşa ettim. Gelecek için unutulmaz bir anı bıraktım.”*

(Gökçek, 2015: 173 ; Luckenbill, 1968/2: 81-82 ; Kınal, 1991: 255)

Sargon'un bu başarılı seferi sonucunda Urartu Devleti güç kaybetse de, varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu sefer dönüşü Urartu şehirlerini yağmalayan Sargon, Urartu baştanrısı Haldi'nin kült merkezi olarak bilinen Muşaşir'i zapt ederek, burada bulunan sanat eserleri ve değerli eşyaları Asur'a götürmüştür. Urartu Devleti'ne son verilememiş olmasına rağmen, üzerinde hakimiyet sağlandığı anlaşılmaktadır. Sargon'un Anadolu'daki diğer şehir devletleri üzerine yapmış olduğu seferlerde de onları haraca ve vergiye bağlayarak kontrol altında tutmayı başardığı görülmektedir. Sargon'un bir diğer önemli seferi olan ve Kıbrıs'ın ele geçirilmesiyle sonuçlanan seferde, Kıbrıs Asur hakimiyeti altında bir eyalet haline getirilmişti. Hakimiyeti simgeleyen zafer anıtını Larnaka şehrine diken Sargon'un Akdeniz coğrafyasında da güç sahibi olduğunu görüyoruz. (Memiş, 2012: 244) Bunun yanı sıra Kıbrıs

krallarının Sargon'un hakimiyetini tanıyıp ona saygı gösterdiği bilinmektedir. (Gökçek, 2015: 177 ; Pritchard, 1958: 198)

Askeri başarıları ile Asur'u yükselişe geçiren Sargon, *Sargon Kalesi* anlamına gelen Dur-Şarrukin şehrini kurmuştur. Söz konusu kent günümüzde Korsabad adını taşımakta olup, Ninive şehrinin 18 km kuzeydoğusunda ve Kalhu şehrinin yaklaşık 60 km kuzey bölgesinde yer almaktadır. (Albenda, 2003:6) Tapınakların yapımı ve diğer inşa faaliyetlerinin yine tanrıların emir ya da isteği üzerine yapılmış olduğunu görüyoruz. Asur kralı II. Sargon döneminde inşa edilen *Dur-Şarrukin* şehrinin, tanrı emri ile kurulduğunu ifade etmektedir.

*“O zamanlarda, bir tanrının emrini ve
kalbimin sesini dinleyerek, Ninova'nın
üst kısımlarında bir kent inşa ettim ve
adını Dur-Şarrukin koydum.”*

(Hout vd., 2000: 292)

II. Sargon'un oğlu Sanherib (MÖ 705-680) Asur tahtına geçtiğinde, Asur Devleti'ni büyük bir imparatorluğa dönüştürmüş ve bölgenin hakim gücü haline gelmişti. Babası Sargon'un ölümünden sonra devraldığı geniş topraklar ve güçlü ordu üzerinde Sanherib'in ilk faaliyeti, şehirlerde çıkan isyanları bastırmak olmuştur. Asur İmparatorluğu'nun güçlü krallardan biri olan Sanherib, tanrılardan aldığı destek ve kullandığı unvanlar ile gücüne güç katmıştır. Bunun yanı sıra politikalarında dini inanç sisteminin etkileri ve tanrıların aldığı gücün vurguladığı görülmektedir.

Sanherib'in kendini tanıttığı yıllıklarda yer alan ifadeler, onun yönetim anlayışını ve özelliklerini ortaya koyar niteliktedir. Adalet ve doğruluk gibi erdemlere sahip olduğunu belirten kral, hakimiyet bölgelerinin genişliğini ve gücünü gösteren unvanlar kullanmıştır. Tüm bunları ifade ederken tanrılardan aldığı desteği vurguladığı ve kendini dindar bir kral olarak tanımladığı görülmektedir. Bu ifadeler, Asur İmparatorluğu'nda tahta geçen krallar için, dini inanç sistemi ve unsurlarının önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Zira başta tahtlarını meşru bir zemine

kavuşturmanın en etkili yolu olan tanrı desteğini almak, politikalarına karşı olası itiraz ya da isyanı önlemek için tanrıların emir veya isteğini vurgulamak ve dönemin toplumları üzerinde en büyük etkiye sahip olan dini inanç sisteminin unsurlarından faydalanmak, Asur kralları için kaçınılmaz bir şekilde başvurulan ilk yöntem olmuştur.

Asur kralı Sanherib'in yıllıklarında yer alan ifadelerden, kendini tanıtırken kullandığı unvanlar ve sahip olduğu özelliklere baktığımızda, yönetimde ve hakimiyet gücünde yine din-tanrı kavramlarının etkisi görülmektedir.

*“Sanherib, büyük kral, kudretli kral,
evrenin kralı, Asur kralı, dört cihanın kralı,
büyük tanrıların desteklediği bilge hükümdar,
doğruların koruyucusu, adaletin sevgilisi,
fakirlere, acizlere yardım eden destek olan,
asilleri şiddetli ateşi ile yakıp yok eden,
günahkârları yıldırım ile çarpan,
bütün prenslerin arasında en başta olan,
dindar, kusursuz kahraman, güçlü adam;
Dağ gibi büyük Tanrı Asur, bana rakipsiz
bir krallık emanet etti ve saraylarda,
yaşayan herkesi güçlü silahım yaptı;
güneşin battığı yukarı denizden
güneşin doğduğu aşayı denize kadar
bütün insanoğlunu ayaklarımın altına boyun eğdirdi.
Benim savaşçılığımın korkan güçlü krallar
oturdukları yerlerden ayrıldılar ve erişilmez
uçurumlardaki mağaralarda yaşayan
sudinnu kuşu gibi tek başlarına uçtular.”*

(Gökçek, 2015: 179 ; Luckenbill, 1968/ 2: 115-116)

II. Sargon'un oğlu ve veliahtı Sanherib'in henüz babası hayatta iken, devlet yönetiminde yer aldığını görüyoruz. Sanherib'in Asur tahtına çıkar çıkmaz, babası Sargon'un günahları hakkında kahinlerden bilgi aldığı ve babasının kötü kaderini kendi üzerine çekmemek için hiçbir yazıtında Sargon'un adına yer vermediği görölmektedir. (Roaf, 1996: 182) Bu durum şüphesiz Sargon'un cenazesine ulaşılammış olmasından kaynaklanmaktadır. Zira o dönemde kralın cenazesinin bulunamaması kral için tanrılar tarafından kesilen ceza olarak görülürken, toplum için de kötü olayların habercisi olduğuna inanılırdı. Söz konusu inanın temelinde, dönemin dini inanç sisteminin gereği olarak ölen kişinin ve özellikle de kralın dini törenler ile defnedilememesi yatmaktadır. Asur toplumunun dini inançlarında, ölü bedeninin ritüellere uygun şekilde defni gerçekleşmediği takdirde, ölüler diyarına kabul edilmediği ve adakların sunulamayacağı inancı hakimdi. Bu durumda ölüer diyarına kabul edilmeyen ruhun huzursuz bir şekilde, yaşayan diğer insanları rahatsız ederek kötölüklerde bulunacağı düşünölmekteydi. (Kirschbaum, 2004: 98) Sargon'un yaptırdığı yeni başkent olan Dur-Şarrukin'i terk edip, Ninive şehrini başkent yapması, kötü kaderden ne denli korktuğunu göstermektedir. Tüm bu bilgiler ışığında Sanherib döneminde de, din kavramının etkilerinin devam ettiğini söyleyebiliriz. Sanherib, babası Sargon'dan güçlü bir imparatorluk devralmış olsa da, geniş topraklar üzerinde hakimiyet kurmak kolay değildi. Tahta çıkar çıkmaz bir yandan Asur topraklarında ortaya çıkan isyanları bastırmak ve otoritesini güçlü tutmakla uğraşan Sanherib diğer yandan imparatorluğun sınırlarını daha da genişletmeye yönelik politikalar izlemiştir. (Gökçek, 2015: 180 ; Chavalas, 2006: 342) Sargon'un ölüümü ile Sanherib'in tahta çıkışı arasındaki zamandan faydalanan, Doğu Akdeniz, Suriye ve Filistin topraklarında hüküm süren şehir devletleri, Mısır Devleti'nin desteği ile isyan etmişlerdi. Sanherib'in MÖ 701 yılında Sidon şehri üzerine çıktığı sefer sonrasında, Biblos, Asdod, Moab ve Edom gibi bir çok beylik üzerinde hakimiyet kurmuştur. Bunun yanı sıra Yuda Krallığı'nın başkenti olan Kudüs'ü ele geçirerek vergiye bağladığı bilinmektedir.

Asur'un bölgede sahip olduğu hakimiyeti ortadan kaldırmak için her fırsatta Babil ile ittifak kuran Elam Devleti, aynı zamanda Asur için de uzun zamandır hedef konumundaydı. Bu duruma son vermek isteyen Sanherib'in Elam üzerine çıktığı sefer oldukça dikkat çekicidir. Söz konusu sefer gemilerin kara üzerinde yaklaşık 50

km sürüklenerek Fırat Nehri'ne inidrilmesi ile denizden gerçekleşmiştir. Bu sırada Su Tanrısı olarak bilinen Ea'ya adaklar sunmayı ihmal etmeyen Sanherib, kötü bir haber ile sarsılmıştır. Zira bu sefer sırasında Sippar şehrinde bulunan Sanherib'in oğlu Asur-nadin-şumi, Babil'in ileri gelenleri tarafından ittifak halinde oldukları Elamlılar'a teslim edilmiş ve öldürülmüştü. (Gökçek, 2015: 182) Bu duruma sinirlenen Sanherib'in Babil üzerine şiddetle saldırmış ve Elam destekli ordular yenilgiye uğratılmıştır. Ancak Sanherib'in bu seferden sonra Babil'i acımasızca işgal ettiği görülmektedir. Öteden beri en önemli kült merkezlerinden olan Babil, dönemin en şiddetli yıkım ve yağma hareketine maruz kalmıştı. Öyle ki şehrin baştanrısı Marduk'un heykeli başta olmak üzere pek çok tapınakta yer alan heykeller Asur'a taşınarak, şehir yerle bir edilmişti. Sanherib'in Babil üzerine yapmış olduğu bu sefer, oğlunun intikamını alma amacıyla gerçekleşmişse de, toplum tarafından dönemin dini inanç sisteminin en önemli unsurlarından olan tanrılara saygısızlık olarak değerlendirilmiştir.

Sanherib'in öldürülen oğlunun intikamını almak üzere Babil'i yakıp yıkmasından sonra, Asur sarayında yaşanan ve nedeni tam olarak bilinmeyen bir entrika sonucu öldürülmüş olması, onun tanrıların gazabını üzerine çektiği ve onlara yaptığı saygısızlığın bedeli olarak algılandığı görülmektedir. Öyle ki söz konusu suikast, Sanherib'in oğulları Şaraser ve Adramelek tarafından tapınakta dua eden Sanherib'in kılıç ile acımadan öldürüp, Ararat Dağı'na kaçmaları şeklinde Tevrat'ta yer almaktadır. (Gökçek, 2015: 186) Sanherib'in tanrıların kötü gazabı olarak görülen suikast sonucu ölümü Asur toplumunda büyük yankı uyandırmıştır. Her ne kadar kesin olmasa da Sanherib'in cinayette adı geçen oğulları yerine küçük oğlu Asarhaddon'u veliaht göstermiş olması, onun bu şekilde öldürülmesinin altında yatan nedenlerden birini oluşturabilir. (Cancik, 2004: 105)

Sanherib'in veliaht tayin ettiği oğlu Asarhaddon'un, Babil ve Ninive'de krallığını ilan eden kardeşlerini geride bırakarak tahta geçmiştir. Babil kökenli bir anneden olan Asarhaddon'un, kendinden büyük iki kardeşe sahip olması tahta çıkış sürecinde pek çok muhalif kazanmasına neden olsa da, Asur tahtına geçtikten sonra sahip olduğu tahtın meşru bir zemin kazanmasını sağlayabilmiştir. Elbette bu meşrulaştırma tanrıların gücünü ve desteğini vurgulamakla mümkün olmuştur.

Asarhaddon'un kendini tanıttığı yazıtlarında yer alan ifadeler, din kavramının etkisini bir kez daha ortaya koymaktadır.

*“[Asarhaddon], büyük [kral, Asur kralı], Babil'in valisi,
[Akad ve Sumer kralı], [dört], cihanın kralı, onun beyleri
Büyük tanrıların gözdesi. [... ..Erbil'in İştar'ı
ve Ninive'nin İştar'ı Marduk]
Ve Nabu [...] ve [Onlar krallık için onun ismini söylediler.]
Ben daha genç iken Erbil'in [İştar'ı, Ninive'nin İştar'ı], Nabu'yu,
Bel'i, Şamaş'ı komuta eden Asur bana baba oldu. [...]
büyük bir gururla [başımı] kaldırdı ve iktidarın
benim hakkım olduğunu söyledi.
O kahinlerin başı Şamaş ve Adad'a sordu:
Onlar Asur'a olumlu bir cevap verdi
ve şöyle söylediler: Halef O'dur...”*

(Gökçek, 2015: 189 ; Luckenbill, 1968/ II: 199-200)

Asarhaddon'un kendini tanımlayan sözlerinden de anlaşıldığı gibi, sahip olduğu tahtı meşru bir zemine kavuşturduğu görülmektedir. Dönemin dini inanç sistemi çerçevesinde tanrıların gücünü, desteğini ve onayını almış olması, Asarhaddon'un siyasi anlamda güçlü bir şekilde Asur tahtına oturmasını sağlayan en büyük etken olmuştur. Yaşanan entrikalar, taht mücadeleleri ve bir dizi itirazlar ile Asur'a kral olmayı başaran Asarhaddon'un, tüm bu olumsuzlukları ve olası isyanları ortadan kaldırmak için tanrılara sığınması kaçınılmazdı. Böylece dönemin belirleyici gücü olan dini inanç sistemini etkin bir şekilde kullanmış ve hedeflediği güce kavuşmuştur.

Asarhaddon'un “Prizma S” olarak adlandırılan yazıtının ilk satırlarında, kendini tanıttığı ifadeler baktığımızda tahtını meşrulaştırırken tanrıların gücünü kullandığını açıkça görüyoruz. (Gökçek, 2015: 190)

“Tanrı Aşur, tanruların babası, Asur topraklarını genişletmek ve tamamen harabeye dönmüş şehirleri bayındır hale getirmek için bana güç verdi. Tanrı Sin, hükümdarların beyi, kahramanlara özgü güç ve kudretli kaderim olarak belirledi. Tanrı Şamaş, tanruların ışığı, benim ismimi en yüksek yere taşıdı. Tanrı Marduk, tanruların kralı, krallığımın korkusunu kalın bir sis gibi dağlık diyarlara yaydı. Tanrı Nergal, tanruların en güçlüsü, bana sertlik, ihtişamlık ve kudret hediye etti. Ve Tanrıça İştar, savaşların ve mücadelelerin kraliçesi, bana kudretli bir yay ve ateşli bir ok takdim etti.”

(Gökçek, 2015: 190 ; Leichty, 2011: 15)

Asarhaddon’un sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Asur krallarının özellikle tahtlarını meşru bir zemine oturtmak için tanruların sahip olduğu güçten yararlandıkları görülmektedir. Dönemin dini inançları toplumun yaşam tarzını etkilediği gibi siyasi yöneticilerin davranışlarını şekillendirmiş ve hakimiyetlerini sağlamada da oldukça etkili olmuştur. Dini inançların ve tanrı kavramının, kralın otoritesini sağlam temellere kavuşturma yolunda büyük öneme sahip olmasına ek olarak, kralların başta siyasi ve askeri politikalarını diledikleri şekilde gerçekleştirmesine de katkı sağlamıştır.

Asarhaddon’un devraldığı imparatorluk geniş sınırlara sahip ve Ön Asya’nın en güçlü devleti konumundaydı. Asur’un batı da Fenike ve Kıbrıs’a dek uzanan pek çok şehir üzerinde hakimiyet kurup, krallarından yıllık haraç ve vergiler aldığını görüyoruz. (Chavalas, 2006: 354) Diğer yandan Mısır ve Mısır’dan Anadolu topraklarına bağlanan önemli ticaret rotaları kontrol altına alınmış durumdaydı. Ancak Anadolu içlerine akınlarda bulunan İskit kavimleri Asur’un Anadolu politikaları için bir tehdit konumundaydı.

Asur’un dış siyasetini belirlemeden önce Asarhaddon’un, tahta çıkışı sırasında kendisine karşı çıkanların cezalandırdığı ve babası Sanherib tarafından yıkıma

uğrayan önemli kült merkezi Babil'in yeniden inşa ettiğini görüyoruz. (Gökçek, 2015: 192) Diğer bir ifadeyle Asarhaddon'un Babil ile iyi ilişkiler kurduğunu söyleyebiliriz. Kendini tanıtan ifadelerde, Babil şehrinin baştanrısı Marduk'a yer vermesi ve şehri yeniden inşa etmesi bu durumu kanıtlamaktadır. Asarhaddon'un bu uygulamaları, dini yönden Babil'in ve baştanrısı Marduk'un desteğini kazanma amacı taşımaktaydı. Asur'un Babil'e karşı izlediği barışçıl politikalar, Asarhaddon'un tahtta kaldığı süre boyunca devam etmiştir. (Porter, 1996: 166)

Asur İmparatorluğu'nun öteden beri izlediği emperyal politikalar, Asahaddon döneminde de devam etmiştir. Doğu Akdeniz'in önemli şehirlerinden Sidon ve Tir'in büyük liman şehirleri haline gelerek öneminin artması, Mısır'ın dikkatini çekmekteydi. (Oppenheim, 1977: 415) Asur'un emperyal politikaları doğrultusunda hakimiyet kurmak istediği bu şehirler, sık sık Mısır Devleti tarafından Asur'a karşı isyana teşvik ediliyordu. Mısır'ın söz konusu teşvikleri zamanla Asur İmparatorluğu'na karşı kurulan ittifaklar haline gelmişti. (İnan, 1992: 156) Bu duruma son vermek isteyen Asarhaddon'un Mısır üzerine sefer hazırlıklarına başlamıştır. Tir şehri kralı ile yapmış olduğu anlaşma, kralın Mısır tarafına geçmesiyle bozulmuştur. (Gökçek, 2015: 193 ; Matitiahu, 1959: 199)

Asarhaddon, Tir kralının taraf değiştirmesine rağmen Mısır üzerine çıktığı seferi zaferle sonuçlandırmış ve Yukarı Mısır ile kutsal Amon şehri üzerinde hakimiyet sağlanmıştır. MÖ 670 yılında gerçekleşen bu zaferi anlatan metinlerde yer alan ifadeler, Asarhaddon'un kazandığı zafer ile ne denli gurur duyduğunu görülmektedir. Mısır'ı ele geçiren Asarhaddon, değerli ganimetlere ve en önemlisi büyük saygınlığa sahip olmuştur. Öyle ki Asarhaddon artık "*Aşağı ve Yukarı Mısır'ın Fatih*" olarak anılmaktaydı. (Tadmor, 1966: 99) Mısır'ı fethederek büyük bir güç ve saygınlık kazanan Asarhaddon'un kendine ait yıllıklarında yer alan ifadelerde, tanrılardan aldığı güç ve kullandığı unvanlar ile bir kez daha vurgulandığı görülmektedir.

*"Ben Asarhaddon, yetenekli kral, evrenin kralı, Asur kralı,
Babil'in valisi, Sumer ve Akad kralı, Musur (Aşağı Mısır),
Paturisu (Yukarı Mısır) ve Kûsi (Habeşistan) krallarının kralı,
Ki onların tanrılarını bile korkutan kral, Asur'un, Şamaş'ın,*

Nabu'nun ve Marduk'un ulu despotu."

(Gökçek, 2015: 195 ; Luckenbill, 1968/II: 224)

Asarhaddon'un Mısır'ı ele geçirip elde ettiği ganimetler ile Asur'a dönmüştür. Bu durumdan yararlanan Mısır kralı zaman kaybetmeden iktidarı yeniden ele almaya çalışmış ve bunu öğrenen Asarhaddon tekrar yola koyulmuş ancak Mısır'a varamadan hayatını kaybetmiştir. Asarhaddon'un saltanatı boyunca çıktığı seferler genel olarak Asur'a karşı kurulan ittifakları dağıtmak ve çıkarılan isyanları bastırmak amacı taşıdığı görülmektedir. Anadolu topraklarında hüküm süren İskit kavimlerinin lideri Bartatua'ya kızını vererek evlilik yoluyla kurmuş olduğu iyi ilişkiler olası isyanları önlemekle kalmamış aynı zamanda Asur'un doğu sınırlarını emniyet altına alma imkanı sağlamıştır.

Asarhaddon'un evlilik yoluyla sağladığı barışçıl ilişkilerden sonra Kimmer ve Hilakku üzerine seferler düzenlediği anlaşılmaktadır. (Durmuş, 1993: 63) Ancak bu seferlerden kesin bir sonuç alınmadığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Kimmerlerin Anadolu'da Asur'un başlıca düşmanlarından olan Urartu Devleti ile ittifak kurma ihtimali Asarhaddon'u oldukça rahatsız etmiştir. Olası bir ittifakın önüne geçmek için çıktığı seferde, dönemin stratejik bakımdan önemli bir konuma sahip olan Şupria şehrini ele geçirmiş olmasına rağmen Asarhaddon'un tam olarak tatmin olmadığı görülmektedir. Asarhaddon tarafından tanrı Aşur'a yazılan mektupta yer alan ifadeler bu durumu kanıtlamaktadır. Ayrıca Asarhaddon'un tanrıların gücüne ve bilgisine sığındığı anlaşılan ifadelerden, din kavramının sahip olduğu önemi koruduğu görülmektedir.

"Efendim Asur'un yardımıyla Şupria şehrini ele geçirdikten

sonra buranın yoldan çıkmış halkını teker teker saydım.

Tanrılar benim dürüstlüğüme, doğruluğumu ve

sözümde durabileceğimi gördüler.

Bu halkla ilgili araştırmalar yaptım, inceledim,

soruşturdum, bir tek Urartuluyu bile kaçırmadım.

Onları ülkelerine gönderdim. Sığırlarını, koyunlarını

*tanrularıma ve Asur'daki kraliyet askerlerim için
kurban olarak alıkoydum ve onları bunu adil bir şekilde bölüştürdüm.”*

(Gökçek, 2015: 199 ; Luckenbill, 1968/ II: 236)

Asarhaddon'un tanrılardan aldığı gücü vurguladığı ifadelerin yanı sıra, söz konusu tehlikenin devam ettiğini gösteren ve kralı oldukça endişelendirdiği, diğer satırlarda geçen ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır.

“.....her şeyi öldürecek, yağmalayacaklar mı?

Şupria'nın kalelerine saldıracaklar mı?

Şupria'yı kendi şehirleri yapacaklar mı?

Senin ilahiliğın bunu biliyor mu?”

“....büyük efendim Şamaş, sana soruyorum...

Urartu kralı Rusa, ordusuyla beraber

Şupria'ya girecek mi?”

“Büyük efendim Şamaş, sana soruyorum....

Urartu kralı Rusa ya da Kimmerler veya

Medler ya da İskitler veya....lar ya da

başka düşmanlar uğraşıp, plan kurup,

haberciyi yakalayıp, saldırıp öldürecekler mi?”

(Gökçek, 2015: 199 ; Frankel, 1979: 16)

Asur kralları içinde en dindar kral olarak bilinen Asarhaddon'un, pek çok tapınak inşa ettirmesi bu durumu kanıtlar niteliktedir. Öyle ki Asur şehrinde Eşarra ve Babil şehrinde Esengila adında iki tapınak yaptıran Asarhaddon'un dini inançlara hoşgörü ile yaklaştığı bilinmektedir. (Sevin, 2005: 52)

Babil şehrinin surlarını onaran ve tapınaklar inşa ederek şehri yenileyen Asarhaddon aynı zamanda Asur'da da tapınaklar inşa etmiş, yıprananları onarmış ve bu faaliyetlerine yazıtlarında övgüyle yer vermiştir.

*“Ben Asarhaddon, evrenin kralı, Asur kralı, kudretli savaşçı,
tüm krallar içinde başta olan, Asur kralı Sanherib’in oğlu
Asur’un ve evrenin kralı Sargon’un torunu.
Ninlil ve Asur’un yarattığı, Şamaş ve Sin’in sevgilisi,
Marduk ve Nabu’nun gözdesi, Tanrıça İştâr’ın ilgisine mahzar olan,
büyük tanrıların kalplerinin arzusu, kudretli, akıllı, düşünceli
ve bilgili, ki onu büyük tanrılar, kendi imajlarını düzeltmesi ve
bütün büyük kentlerdeki kutsal mekanları yeniden yapılması
ve tamamlanması için krallığa davet ettiler.
Asur tapınağını yapan, Babil ve Esengila’yı restore eden,
tanrı ve tanrıçaların görünümelerini düzelten Asur saraylarından
ve memleketlerinden alınan ve tutsak edilen tanrıları
kendi yerlerine geri getirip barışçı yerlerine oturtan ve
bütün tapınakları tamamen restore edene, bütün tanrıları
kendi kutsal mekanlarına yerleştirene ve orada ebediyen
oturtuncaya kadar güneşin doğuşundan batışına onların
kudretine güvenerek zaferle yürüyen, rakibi olmayan,
dünyanın dört bir tarafındaki kralları ayaklarının
dibinde itaate getiren benim. Asur’a karşı isyan eden
(günah işleyen) bütün topraklara karşı, beni gönderdiler, ben..”*

(Gökçek, 2015: 201 ; Luckenbill, 1968/II: 203 ; Leichty, 2011: 14)

Asarhaddon dönemine ait tapınak inşa ve onarım faaliyetlerini konu alan yazıtlarda geçen ifadeler, kralın ne denli dindar olduğunu göstermektedir. Bunun yanı sıra Asarhaddon’un takıntı boyutuna ulaşan inanışları olduğu bilinmektedir. Öyle ki günlük gerçekleşen her olayı etrafında bulunan alimlere, kötü bir iz taşıyıp taşımadığını konusunda yorumlattığı ve her davranışı bu yorumlara göre şekillendirdiği oldukça dikkat çekicidir. Kötü olayların en büyük işaretçisi olarak kabul edilen güneş tutulması, adalet ve düzenin son bulması anlamına gelmekteydi. Böyle bir durumda kralın korunmak için tahta başka birini geçirip, yüz gün kadar ıssız bir yerde yaşadığı bilinmektedir. (Gökçek, 2015: 202 ; Cancik, 2004: 112-113) Böylece olası kötü akıbet önlenmiş olmaktadır. Bu durum dini inançların tıpkı

toplumu etkilediği gibi, kralların siyasi ve özel hayatını da etkilediğini kanıtlamaktadır. Din ve tanrı kavramının sahip olduğu önemin ve etkilerinin, söz konusu metinlerde yer alan ifadelerden açıkça anlaşılmaktadır. Asarhaddon'un yapacağı her davranışta tanrılara danıştığı ve onayını beklediği pek çok metinde geçen ifadelerden anlaşılmaktadır. Öyle ki tanrıların, veliahtın kim olduğunu belirlediğine, askeri faaliyetler ve olası ayaklanmalar hakkında uyarılarda bulunduğu inanılırdı. Tanrı Şamaş'ın etkilerinin açıkça görüldüğü bir metinde yer alan ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

*“Veliaht Sarayı'nın [veliaht prensi Asurbanipal]
senin yüce [tan]rısıl varlığının [huzuruna]konan
[bu ilacı içecek]olursa,[bu ilacı içince] iyileşir
ve kurtulur mu? (Onu) terk edecek mi?
Yüce tanrısıl varlık bunu bilir mi?
Veli [aht Sarayı'nın küçük veliaht prensi Asurbanipal'in]
bu ilacı içecek [kurtul]ması, sağ kalması [senin yüce
tanrısıl varlığının buyruğuyla karalaştırılmış ve
onaylanmış bir durum mu] dur büyük efendi,
Şamaş? [O da bunu görsün mü? O da bunu]
işitsin mi? (Arkasından olası insan hatalarına
ve kirlenmelerine karşı işlemi korumayı amaçlayan,
aktarmaya değer standart sözler gelir:)
Tanrının [onun] üstüne yem [in...kısını yok say].
[Bugünle ilgili olanları iyi de olsa]kötü de
[yok say]. [Temiz ya da pis birinin kutsal koyuna
dokunmasını veya] kutsal bir koyunun yolunu kesmesini
[yok say]. [Pis birinin bu yerde] bağırsak kehaneti yapmasını
[yok say]. [bağırsak kehaneti için yüce tanrısıl
varlığına (adak) koçun]noksan veya kusurlu olmasını
[yok say]. [Koyunun altına dokunan kimsenin] giyisilerinin
[alelade kirli urbalar] olmasını (veya) pis bir şey
yemesini yok say.
[Ben, kulunuz kâhinin]kendi [ağzımda] kehanet sözlerini*

*[kariştirmasını] veya değiştirmesini veya kuralları
değiştirmesini yok say.
Onları ıkart ve kenara koy!
(Standart koruyucu yakarışın sonu)
[Büyük efendim Şamaş, sana soruyorum]şimdi
[yüce tanrısal varlığının huzuruna koyduğum ve]
Veliaht Sarayı'nın veliaht prensi [Asurbanip]al'in
içeceği [bu ilaç]- [o bu ilacı içmekle...]
[ve beladan sıyrılacak]mı? [Bu kota doğru
kesin bir cevap...]
hazır ol.*

(Kuhrt, 2013, 2: 162)

Asur İmparatorluğu'nda tahta geçen kralların, tanrıların isteği ile çıktıklarını ileri sürdükleri seferler ve bu seferler sonucunda hakimiyet bölgesine katmış oldukları toplumların tanrılarına karşı da saygı ve hürmet gösterdikleri bilinmektedir. Söz konusu durumun siyasi otoritelerini güçlü tutma da etkili olmuştur. Bu durumu gösteren metinlerden birinde, Asur kralı Asarhaddon'un, bir Arap tanrısına duymuş olduğu saygı ve onun ilahi gücünü nasıl ardına aldığı açıkça görülmektedir.

*“Tabua'ya gelince o (yani Esarhaddon
Şamaş kâhinine danıştı: Kadın [...]
Sonra ona (yani Hazael'e) tanrıçasıyla
birlikte [Tabua'yı] geri verdi.
“ Kırmızı altundan yapılmış bir yıldız vardı,
üstüne değerli taşlar gömülüydü,
sağlıklı ve uzun ömürlü bir hayat,
ocuklarının bereketi, hükümdarlığının
sağlamlığı ve düşmanlarının defedilmesi için
[...onu sundu]. Bütün ülkelerden zapt edilmiş,
tapınakları ayaklar altına alınmış tanrılara
kibarlık [gösterdi], (böylece tanrılar)
ona uzun ömür lütfedebilir ve soyundan geleceklerin*

insanlığa [hükmetmesine] izin [verebilirdi].”

(Kuhrt, 2013, 2: 178)

Asarhaddon'un sağlığında Asurlu anneden olma oğlu Asurbanipal'i imparatorluğa veliaht olarak gösterirken, Asurbanipal'den yaşça büyük olan Babilli eşinden olan oğlu Şamaş-şuma-ukin'i ise imparatorluğun bir parçası olan Babil şehrine kral yapmıştır. Asarhaddon'un ölümünden sonra Asur tahtına geçen Asurbanipal'in (MÖ 668-626) babasının bu davranışından hareketle kendisini, Asur tahtının en büyük veliahtı olarak gösterdiği görülmektedir. (Gökçek, 2015: 203) Tahtın meşru veliahtının kim olduğundan ziyade burada asıl dikkat çeken durum, Asur İmparatorluğu'nun Asur ve Babil olarak iki ayrı kral tarafından yönetilecek olmasıdır. Öyle ki Asarhaddon ölmeden önce, Asur'a bağlı krallara ve eyalet yöneticilerine, her iki kralı tanıdıkları ve Asarhaddon'un ölümü durumunda her ikisinin de eşit haklara sahip olacağını kabul eden ve tahta çıkışları için yardım edecekleri hususunda yemin ettirilmiştir. (Parpola, 1987: 165) Söz konusu uygulamanın Babil'i olası yağmalanmadan korumak ve Asur'dan ayrı bir krallık olduğunu göstermek amacı taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca Asurbanipal gibi Asur tahtının meşru kralı olduğunu göstermeye ve kendine olan muhalefeti ortadan kaldırmaya ihtiyacı olan kralların, tanrıların desteğine ihtiyaç duyması kaçınılmazdı. Bu sebeple oluşturulan metinlerde, tanrılara ve onların kralı destekleyen sözlerine özellikle yer verilmiştir. Asur kralı Asurbanipal'in taç giyme törenini anlatan bir ilahide yer alan ifadeler, tanrıların desteğini almanın kralın tahtı için ne denli önemli olduğunu göstermektedir.

*“Göğün ve yerin kralı Şamaş seni dört bir yanda[bölgede]
önderliğe yükseltsin! Sa[na ruh] vermiş Asur ömrünü ve
yıllarını uzatsın! Ayaklarının altındaki toprakları genişletsin!
Şerua [adını] tanrı katında övsün! Nasıl ki tahıl ve gümüş, yağ,
Şakkan'ın [sığı]rı ve Bariku'nun tuzu iyiyse, Asur kralı,
Asurbanipal de [kendi]ülkesinin tanrılarına hoş görünsün!
Ona belagat, anlayış, doğruluk ve adalet bahşedilsin!
Asur [halkı] bir şekel gümüşe 30 kor tahıl alabilsin!*

*Asur [hal]kı bir şekel gümüşe 3 Seah yağ alabilsin!
Asur [hal]kı bir şekel gümüşe 30 mina yün alabilsin!
Az konuşan [çok] dinlesin! Çok konuşan [az] dinlesin!
[Asu]r'dan uyum ve barış eksik olmasın!
Asur kraldır- gerçek kral Asur'dur!
Asurbanipal, Asur'un kendi eliyle yarattığı [temsilcisi]dir.
Büyük tanrılar krallığını bahtiyar etsin,
Asur kralı [Asurba]nipal'in hayatını korusun!
Ülkesini ve halkını büyütmesi için ona doğru ruh versin!
Onu (her) gün, ay ve yıl kutsasın, krallığını kollasın
Onun devrinde göklerden yağmur [mütema]diyen yağsın,
(Yer altı) kaynaklarından su fışkırsın! Efendimiz Asurbanipal'e
uzun [ömürler], bereketli yıllar, güçlü [si]lahlar, uzun bir krallık,
zengin [yıl] [lar], iyi bir nam, [şöhret], mutluluk ve neşe, hayırlı
kehanetler ve (diğer bütün) kralların üstüne liderlik ver!
Hayır duasından sonra döner ve Şamaş'ın huzuruna
(yerleştirilmiş) buhurdanlığı açarak (aşağıdaki) duayı okur:
Anu tacını verdi, İllil tahtını verdi: Ninurta silahını verdi;
Nergal aydınlık saltanatını verdi. Nusku danışmanlar gönderdi ve
huzuruna çıkardı. Her kim krallara saygısızca veya haince konuşursa-
eğer saygın biriye, şiddetli ölümle can verir;
zengin biriye, fakirleşir. Her kimin kalbinde
krala karşı fesatlık varsa -Erra başına veba hastalığı
salarak onu hesap vermeye çağırır.
Her kim krala karşı uygunsuz sözler ederse -fırtınaya tutulur,
etekleri çamura bulanır. Gök ve yerin bütün tanrıları toplansın
sağduyulu adam kral Asurbanipal'i kutsasın!
Eline savaş silahını verin, ona kara kafalı insanlar
verin ki çobanları olarak onları gütsün!"*

(Kuhrt, 2013, 2: 163)

Asurbanipal'in kendini tanıttığı yazıtlarında yer alan ifadelere baktığımızda ise, Babil kralı olarak atanan abisini gündeme getirmeden, kendisini en büyük veliaht olarak nitelendirdiği ve tanrılardan aldığı gücü vurguladığı görülmektedir. Tanrılarında gücü ve onayı ile tahta çıktığını ifade ederek tahtını, meşru bir zemine kavuşturmuş ve olası muhalefetleri engellemiştir.

*“Ben Asurbanipal, Belit ve Asur'un yarattığı,
sarayın en büyük veliahdı,
Asur ve Sin, en eski günlerden itibaren
o daha annesinin karnındayken
Asur hükümdarlığı için onun ismini çağırdılar.
Şamaş, Adad ve İştar'ın değiştirilmesi imkansız
kararıyla onun hakimiyetini emrettiler.”*

(Gökçek, 2015: 203 ; Luckenbill, 1968/II: 291)

Asurbanipal'in Asur tahtına çıkışını meşru ve güçlü bir temele dayandırdıktan sonra babası Asarhaddon'un Mısır'da çıkan isyanı bastırmak üzere çıktığı sefer sırasında hastalanıp ölmesinden dolayı, yarım kalan seferi gerçekleştirmek için harekete geçtiğini görüyoruz. Mısır firavunu Taharka'nın başını çektiği isyan Asurbanipal'i uzun süre meşgul etse de MÖ 664'te büyük ölçüde bastırıldı. Asurbanipal'in Mısır üzerine yapmış olduğu seferi anlatan metinde tanrılara ve onlardan alınan güce atıf yapıldığı görülmektedir. Böylece sefer meşru bir zemin kazanmış olup, Asurbanipal'de manevi yönden desteklediği askeri politikasına dini bir boyut kazandırmıştır. Söz konusu metnin tanrıların geçtiği bölümlerde ki ifadeler oldukça dikkat çekicidir.

*“Tanrısız Taharka Mısır'ı ve [...] almaya geldi.
Efendim Asur'un gücünü unuttu ve kendi kuvvetine
güvendi.....Mısır'daki benim kullarım olan
ve babam Asur kralı Asarhaddon'un orada krallığı
emanet etmiş olduğu Asur halkına karşı öldüren, yıkan
ve yağmalayan bir ordu gönderdi.....*

*Başkomutanı ve kendilerine bağlı adamlarıyla
valileri çağırdım ve acele edip kullarım olan krallara
ve valilere yardıma koşmalarını söyledim.....
Asur'un, Sin'in yardımıyla, efendilerimin
korumasıyla onları yendiler.....”*

(Gökçek, 2015: 205 ; Mieroop, 2006: 294)

Asurbanipal'in tanrılardan aldığı güç ve yardımla, Asur halkı üzerine yapılan kötü davranışları ileri sürerek gerçekleştirdiği seferin böylelikle sağlam temellere kavuşturulduğunu görüyoruz. Elbette Asur için tek sorun Mısır'ın isyanı değildi. Suriye ve Filistin'de zaman zaman çıkan isyanlar, Anadolu'da devam eden Kimmer'in ilerleyişi devam etmekteydi. Kimmerler'in Lidya topraklarına girmesinden rahatsız olan Lidya kralı Gyges'in Asurbanipal'e gönderdiği yardım talebinin karşılık bulup bulmadığı kesin olmamakla birlikte, söz konusu yardım çağrısının yapılmış olması Asur'un ne denli güçlü olduğunu göstermektedir. (Lloyd, 1989: 90) Bunun yanı sıra Anadolu 'da hüküm süren şehir krallıkları için büyük bir tehlike oluşturan Kimmer istilaları oldukça rahatsız edici bir hal almıştı. Tabal ve Hilakku krallarının büyük bir çeyiz beraberinde kızını Asurbanipal'e göndermesi ve Asur İmparatorluğu'na bağlılığını bildirmesi böylece Asur'dan destek beklemesi bu durumu kanıtlayan en iyi örneklerden biridir. Elbette Asur'dan destek bekleyen bu krallıklar zaman zaman değişen güç dengelerine göre Kimmerler ile de ittifak kurmuşlardı. (Kalaç, 1941: 996)

Dönemin sürekli değişen güç dengeleri, düşmanları dost edecek kadar çalkantılı bir nitelikteydi. Öyle ki Asur'dan yardım isteyen Tabal ve Hilakku kralları Kimmerler ile ittifak kurup Asur'a isyan etmişti. Asurbanipal'in bu ittifakı ortadan kaldırmak için öncelikle Kimmer sorununu ortadan kaldırması gerektiğini düşünerek bir sefer düzenledi. Söz konusu seferin sonucu hakkında kesin bilgiler bulunmamasına rağmen Kimmerlerin geri çekildiği anlaşılmaktadır. Metinde yer alan ifadeler, Kimmerlerin Tugdamme önderliğinde Asur sınırlarına yaptığı akınların, tanrılara karşı saygısızlık olarak kabul edildiği görülmektedir. Ayrıca Asur ile Kimmer arasında gerçekleşen bir anlaşmanın, Kimmer kralı tarafından bozulmasının ardından

kralın ölümü, yine tanrılara bağlandığı ve söz konusu ölümün tanrıların gazabı olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durumu anlatan ifadeler, dönemin dini inançlarının toplum üzerindeki etkilerini ve din kavramına bakış açılarını bir kez daha ortaya koymaktadır.

*“.....mağrur ve [tanrı] korkusu olmayan.....Kralı Tugdamme
kendi kuvvetine güvenip harp ve mücadele etmek için
askerlerini topladı ve Asur memleketi hududuna karargahını kurdu.
Tanrı Asur, Ninlil, Bel, Nabu, Arbail’li İştar [...] küstahlığına kızıp,
(bu hal) hoşlarına gitmedi. Onların yüksek uluhiyetlerinin emri ile
Gökten ateş düştü ve kendisini, askerlerini, karargahını kızarttı.
Tugdamme korkup telaşlandı, ordusunu, karargahını
toplayıp, geriye memleketine döndü.”*

*“Beyim Asur’un [korkusu]onu sarıp, delirdi, aklını kaybedince
bileklerini ısıırıyordu. Vücutunun yarısına felç indi.
Hastalık [geldi] uzuvlarını yırtarcasına kaşıyordu
ve erkeklik uzvu düştü. Ahu feryatla ve çürüyerek hayatı söndü.”*

(Gökçek, 2015: 207 ; Tansuğ, 1949: 543)

Asurbanipal’i hakimiyeti boyunca uğraştıran Kimmer tehlikesinin, Anadolu’da hüküm süren ve Asur’un öteden beri çatışma halinde olduğu Urartu Devleti için de büyük bir sorun olduğu görülmektedir. Değişen dengelerin, öteden beri çıkarları çatışan Asur ve Urartu’yu yakınlaştırarak, bölgede büyüyen Kimmer tehlikesine karşı birlikte hareket etmeye zorlamıştır. Urartu kralı II. Rusa’nın Asur kralı Asurbanipal’e gönderdiği heyet ve taleplerini konu alan yıllıkta geçen ifadeler bu durumu kanıtlamaktadır.

*“O zaman Urartu kralı Rusa tanrılarımın gücünü duydu
ve benim karşı koyulmaz haşmetimden korktu.
Asillerin beni selamlamaları ve Arbela’da
(barış yapmak) için gönderdi.”*

(Gökçek, 2015: 208 ; Çilingiroğlu, 1997: 46)

Asurbanipal'in yıllıklarında yer alan ifadeler, söz konusu talebin altında yatan nedenin tanrıların gücü olduğunu göstermektedir. Tıpkı II. Rusa'nın yaptığı gibi ondan sonra Urartu tahtına geçen III. Sarduri'nin de Asur ile iyi ilişkiler kurmaya çabaladığı ve Asur'un hakimiyetini kabul ettiği bilinmektedir. (Belli, 1982: 177) Asurbanipal'in tahtta kaldığı süre boyunca bir dizi ittifaklar ve seferlerle imparatorluğun gücünü korumaya çalıştığı görülmektedir. Asurbanipal'in siyasi ve askeri başarılarına imza atmasının yanı sıra, kültürel açıdan oldukça büyük bir değere sahip olan Ninive'de kurduğu kütüphanesi ayrı bir önem arz etmektedir. Dönemin başta din, edebiyat, astronomi, tıp, dil, felsefe, matematik ve astroloji alanlarında ele alınan her türlü eserin toplandığı kütüphane sistemli bir şekilde oluşturulmuştur. (Yıldız, 2003: 8) Söz konusu kütüphanede yer alan eserler, dönemin sosyal, siyasi ve dini hayatı hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır.

Asurbanipal'in siyasi politikalarında güç geçtikçe bir gerileme yaşandığı görülmektedir. Mısır'ı yeniden Asur hakimiyetine katan Asurbanipal, Asur'a karşı sık sık ittifaklarda yer alan Elam Devleti'ni ele geçirip kendine bağlı bir eyalet haline getirmiş olsa da, imparatorluğun gücü eskisi kadar yüksek değildi. Zira Asur'un emperyal politikalarının devamı için önemli bir yere sahip olan, Tabal, Que ve Hilakku ülkeleri ile kurmuş olduğu bağlantı, Anadolu içlerinde hüküm süren Kimmerler tarafından zayıflatılmış durumdaydı. Diğer yandan ele geçirdiği ülkelerden topladığı askerlerin Asur ordusunda görev alması, orduyu milli kimliğinden uzaklaştırırken, savaş zamanı sağlanan paralı askerler ve maliyeti yüksek seferler Asur ekonomisi üzerinde olumsuz etkilere yol açmıştır. Tüm bunlara ek olarak göçebe kavimlerin bitmek bilmeyen akınları, devleti yıpratmıştır. Söz konusu atlı göçebe kavimlerden olan Medler, Asur'un doğu sınırlarında yer alan İran'da büyük bir devlet kurmayı başarmıştı. (Gökçek, 2015: 222)

Siyasi dengelerin değiştiği bu dönemde, Asur'un giderek güç kaybettiği görülmektedir. Asurbanipal, MÖ 627 yılında öldüğünde, imparatorluk da oldukça zor dönemlerden geçiyordu. Hemen her alanda yaşanan istikrarsızlık, Asurbanipal'den sonra tahta geçen Asur-etillu-ilani zamanında daha da artmış ve artık güçlü Asur

İmparatorluğu sona yaklaşmıştı. Bu olumsuzluklara taht kavgalarının eklenmesiyle merkezi otorite zayıflamış ve başta Babil olmak üzere Asur'a bağlı krallıklar isyan ederek bağımsızlıklarını kazanmışlardır. Eski bir Asur valisi olan Nabupolassar önderliğinde Yeni Babil Devleti'nin temelleri atılırken, Med kralı Kyaksares ile Asur'a karşı kurulan ittifak oldukça güçlenmişti.

Asur başkenti Ninive büyük bir yıkımla karşılaşarak, korkunç şekilde yağmalanmış, Nimrud, Asur ve Korsabad şehirleri yok edilerek, Tanrı Asur'un heykeli Babil'e taşınmıştır. Asur İmparatorluğu'nun sonunu getiren bu işgaller, Asur egemenliği altında bulunan kavimler için son derece büyük bir coşkuyla karşılanmıştır. Ninive şehrinin işgali sırasında Asur tahtında bulunan Sin-şar-işkun öldürülerek aile üyelerinin esir alındığı bilinmektedir. (Aksoy-Çelik, 2013: 128) Ninive'nin yıkımı sırasında orada bulunan Asur prensi II.Asur-uballit geride kalan ordusu ile Harran'a çekilip krallığını ilan etmişse de, Babil ve Med orduları bu direnişi kırmış ve Asur İmparatorluğu MÖ 612 yılında son bulmuştur. (Gökçek, 2015: 224 ; Memiş, 2012: 273)

Asur Devleti kuruluşundan beri pek çok siyasi aşamadan geçip, Mezopotamya coğrafyasının en güçlü imparatorluğu haline gelmişti. Ancak dönemin değişen dengeleri, hegemonya mücadeleleri, çıkarlar doğrultusunda devletler arasında kurulan ittifaklar ve emperyalist politikalar hayatın her alanında etkisini göstermiş olup, medeniyetlerin tarihini şekillendirmiştir. Dönemin diğer medeniyetleri gibi Asur'da yaşanan güç mücadelelerinde yerini almıştır. Ancak Asur'u diğer medeniyetlerden farklı kılan, dönemin dini inanç sistemini siyasi politikaları ve hakimiyetlerini meşru bir zeminde desteklemek için bir araç olarak kullanmış olmasıdır. Diğer bir deyişle Asur krallarının emperyal politikalarının en büyük destekçisi, siyasallaşma sürecine giren din kavramıdır. Elbette her imparatorluk gibi Asur'un da gücünün sonu gelmiş ve tarih sahnesinde yerini almıştır.

3.3. Tanrı Asur'un Asur Siyasetindeki Önemi

Asur toplumunun dini inanç sistemi, dönemin diğer toplumlarında olduğu gibi çok tanrılı bir yapıya sahipti. Mezopotamya coğrafyasında güçlü Babil İmparatoru Hammurabi ile Sumer kültürü ve dini inanç sistemleri büyük bir hızla Samileşmeye

başlamıştır. Bu durum Akadca'nın Mezopotamya genelinde hakim dil olması ile Sumer dilinin ve kültürünün büyük ölçüde gölgelendiğini göstermektedir. Asurluların dini inanç sisteminde Babil etkisinin olması bu durumu kanıtlar niteliktedir. Ancak, Asur'un Mezopotamya coğrafyasında siyasi anlamda güç kazanmasıyla birlikte, Babil ile etkisi azalan Sumer din ve kültür unsurları, Asur Devleti içinde yeniden ortaya çıkmıştır. Asur'un MÖ I. Bin yıldan sonra kazandığı siyasi güç dini inanç sistemine de yansımış olup, Babil'in baştanrısı olan Marduk'un yerini, Tanrı Asur'un aldığını görüyoruz. Tanrı Asur'a yüklenen güçler ve onu diğer tanrılardan ayıran özellikleri, Asur'un kazandığı siyasi gücün dini inanç sisteminde yer alan karşılığı niteliğinde olduğunu söylemek mümkündür.

Asur Devleti'de, dini inanç sisteminin en önemli unsurlarından olan tanrı kavramının, özellikle devletin siyasi politikaları üzerinde kayda değer bir etkiye sahip olduğunu görüyoruz. Asur panteonunun en büyük ve güçlü tanrısı olan Tanrı Asur aynı zamanda evrenin, cennet ve cehennem yaratıcısı olarak görülmüştür. Bu durum Tanrı Asur'a yüklenmiş olan gücü ve gösterilen saygıyı kanıtlar niteliktedir. Tanrı Asur'u diğer önemli tanrılardan ayıran en dikkat çekici yönü, tıpkı ona inanan Asur toplumu gibi savaşçı bir karaktere sahip olmasıdır. Tanrı Asur'un genelde sakallı ve sivri başlıklı olarak, kanatlı bir disk üzerinde yayını çekerken tasvir edilmiş olması, kendisine yüklenen savaşçı özelliğini kanıtlamaktadır. Asur toplumu için savaş, ülkede huzuru ve devletin düzenli işleyişini sağlamak amacıyla tanrılar tarafından gönderilen bir emir olarak görülmüştür. (Gökçek, 2015: 242) Devlete ve başkente adını veren Tanrı Asur, tahta geçen kralların hakimiyetlerini ve izledikleri emperyal politikalarını meşru bir zemine kavuşturmada oldukça büyük bir yere sahipti. Öyle ki Asur tahtına geçen her kralın Tanrı Asur'un onayı ile kral olduğunu, yine Tanrı Asur'dan aldığı emir ile seferlere çıktığını ve isyan eden halkları cezalandırma amacıyla akınlar düzenlediğini ifade eden sözleri, din kavramının siyasi politikalar üzerindeki şekillendirici etkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Asur Devleti'nin siyasi olarak güçlendiği dönemlerde, din kavramının da güç kazandığı ve politikalarda daha belirgin bir şekilde rol oynadığı görülmektedir. Bu durum Asur'un sömürgeye dayalı seferlerinin artmasıyla bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür. Tanrı Asur'un emri ile stratejik öneme sahip şehirlere, isyan

ettikleri gerekçesiyle pek çok seferler düzenlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra gasp yoluyla tahta geçen kralların, hakimiyetlerinin sorgulanmasının önüne geçmek ve tahtlarını meşrulaştırmak için ilk başvurdukları Tanrı Asur'un gücü olmuştur. Bu güç sayesinde kralların, tartışmasız bir saygınlık kazandığı ve sahip oldukları siyasi gücü dini açıdan da desteklediği bilinmektedir. Asur panteonunda yer alan tanrıların içinde en güçlü olan Tanrı Asur'un, devletin başında bulunan kralların yapacak oldukları her türlü faaliyette yer alması, devletin politikalarının garantörü konumunda bulunduğunu söyleyebiliriz. Dönemin pek çok metinde yer alan ifadeler, Tanrı Asur'un sahip olduğu güç ve saygınlığı ortaya koymaktadır.

Asur Devleti'nin başta Mezopotamya, Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında yer alan şehir devletleri ile yapmış olduğu mücadelelerin temelinde yatan emperyal politikalar, devletin siyasi bir güç olarak ortaya çıkışından yıkılışına kadar geçen zamanda en büyük amaç olarak kendini göstermiştir. Elbette söz konusu seferlerin meşru zemini Tanrı Asur'un emir ve onayı olmuştur. Böylece istedikleri coğrafyada; halkın isyan ettiği, tanrıya saygısızlıkta bulunduğu ya da tanrının emrini yerine getirme / cezalandırma gibi nedenler ile seferler düzenledikleri görülmektedir. Metinlerde adı geçen Tanrı Asur ve diğer tanrıların krallara, yardım ve destekte bulduklarını ifade eden söylemler, şüphesiz kendini Tanrı'nın Vekili / Rahibi / Hizmetçisi olarak gören kralların işini kolaylaştırmış ve söz konusu faaliyetlerin sorgulanmasını engellenmiştir. Asur Devleti'nin politikalarının temel dayanağı olarak görülen dini inanç sistemleri ve sistemin en önemli unsuru olan tanrıların, başta Tanrı Asur olmak üzere, devlet ve toplum için ne denli önemli olduğunu II.Sargon dönemine ait ünlü mektupta açıkça görüyoruz.

Sargon'un MÖ 714 yılında gerçekleştirdiği ünlü 8. Seferi ve dönemin Batı İran bölgesi ile Urartu Devleti hakkında oldukça önemli bilgiler veren Tanrı Asur'a yazılmış mektup niteliğinde ki metin, Asur tarihi için oldukça önemli bir yere sahiptir. Sargon'un başkatibi olan Harmakki'nin oğlu Nabu-şallum-şunu tarafından yazılan metin, D.D. Luckenbill'in (Ancient Records of Assyria and Babylonia, I-II, New York, 1968, 140-178) çevirisinden, Altan Çilingiroğlu tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Söz konusu mektup başta Asur siyasi tarihinin dönemin dini inanç sistemi ile ne denli iç içe geçtiğini ortaya koyarken, diğer yandan Batı İran ve Urartu

coğrafyaları hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır. Sargon'un Urartu üzerine yapmış olduğu seferin detaylı bir şekilde konu edildiği metin, Tanrı Asur'a sefer hakkında bilgiler verilerek oluşturulmuş olup, dini inanç sisteminin en önemli unsuru olan tanrı kavramının ve özellikle Asur toplumu için en yüksek konumda olan Tanrı Asur'un gücünü ve etkilerini açıkça ortaya koymaktadır.

Tanrı Asur'a Bir Mektup

Nabu-şallim-şunu (1), Harmakki'nin ilk evladı, kralı Sargon adına << tanrılarının babası Asur'a>> sunduğu mektupta şöyle yazmaktadır.

Asur, tanrılarının babası senin olan yüce tapınağın Eharsagkurkurra'da oturan yüce tanrı, selam... Büyük tapınağın Eharsagkurkurra'da oturan kader tanrıları ve tanrıçalarına, selam, hepinize selam Asur kentinde büyük tapınağında oturan kader tanrılarında ve tanrıçalarına selam, hepinize selam. Kente ve oranın halkına, merhaba, kentin ortasındaki saraya, merhaba

Senin yüce tanrı gücünden korkan kulun, kutsal rahip, Sargon'a ve onun ordularında barış, bol barış

Du'ûzu ayında (2), emirlerin insanlara duyurulduğu zaman, tanrılarında en güçlüsü Enlil'in önde gelen kudretli oğlu Urta'nın ayı, akıl tanrısı Ninigikugun eski bir tablette, ordumu toplama ve karargahında hazırlamamın (o zaman olduğunu) yazdığı (ay) krâli kentim Kalah'tan ayrıldım ve Yukarı Zap'ı taşkın anında geçtim.

Üçüncü gün Enlil ve Ninlil'e mağrurun dudaklarında gem vuracağıma ve hainin ayaklarını total edeceğime dair kutsal söz verdim. Bunun üzerine Şamaş ve Marduk'un ordularında aşılması güç olan, sanki bir hendek gibi Aşağı Zap'ı karşıya geçmek için hazırladım.

Onlar tarafından Zamua (3) ülkesi olarak da adlandırılan Lullumi ülkesinin yüksek bir dağ sırası olan Kullar Dağları'nun (4) geçitlerine girdim. Sumbi ülkesinde ordumu denetledim.

Atların ve arabaların sayımında yaptım; Şamaş, Nabu ve Marduk'un güçlü desteği ile

yürüyüş doğrultumu' üçüncü kez dağ'ara doğru yönelttim. Sembolleri benim önümde giden Nergal ve Adad'ın boyunduruğunu (arabasını) Zikirtu (5) ve Andia (6) ülkelerine doğru yönelttim. Üzerleri her çeşit ağaçla kaplı sık ormanların, sedir ormanlarındaki gibi koyu gölgeler uzanan ürkütücü geçitlerin yer aldığı patikalardan geçen yolcunun asla güneş ışığı görmediği yüksek dağlar olan Nikipa ve Upa Dağları arasında yürüdüm.

Bu dağların arasından akan Buia (7) Nehrini ordum yüksek sel sularından korkmaksızın 26 kez geçtim. Zirvesi bir mızrak ucu gibi uzanan ulu Simirria Dağı başını tanrıça Belit-Îlâni'nin oturduğu dağların tepesine doğru kaldırarak, kökleri aşağıya doğru Arallu'nun (aşağı dünya) ortasına iner; orada bir balığın sırtında olduğu gibi yan yana gidiş yoktur ve çıkışı güçtür; iki yanında dipsiz uçurumlar olan buradan (insan) ileri ya da geri giderse buralara bakmak için içine korku düşer; bu yol arabalara binilmeyecek kadar engebeli idi, atlar için kötü ve yaya askerlerin yürümeleri için oldukça dikti.

Ea ve Belit-Îlâni'nin sunduğu çabukluk ve anlayışla kolumu kanadımı serbest bırakan bu tanrıların yardımıyla düşman ülkesini yıkmak için (adamlarıma) yanlarında kazma taşıttım ve onlar yüksek dağın yamacını iyi bir yol yapmak için parça parça ettiler, aynen yapı taş bloklarını (kırarken yapar) gibi ben cesur kartallar gibi ordumun başında kalarak arabalarımı, süvarilerimi, piyadelerimi bu dağın zirvesinden uçurttum. İşçilerim ve onların peşi sıra gelen istihkâmcılarım vardı. Develer ve eşekler bu dağ yamaçlarına özgü keçiler gibi tepenin zirvesine tırmandılar. Asur'un ordularının büyük bölümünü dik çıkışın tepesine selâmetle getirdim ve o dağın tepesinde kampımı düzenli olarak kurdum.

Sinahulzi ve Biruatti- bitkileri tatlı (hoş) kokan karşu (kiraz) ve sumlalu'dan oluşan yüce dağlar, (...) ve Turtani, Sinabir, Aşura ve Suia bu yedi dağı büyük zorlukla geçtim.

Rappâ ve Arattâ, yataklarını takip ederek akan bu nehrin sulama kanalı olarak düşünerek sularının taşıdığı sırada geçtim. Karalla (8) ve Allabria (9) ülkeleriyle sınırları olan Mannea (10) ülkesinin bir bölgesi olan Surikaş'a (11) doğru aşağıya

indim. Benim intikam alma planımın bütün bu yıllar boyunca dinmediğini bilen Mannealı Ullusunu seferimin yaklaştığını duydu. O, kendisi asilleri, yaşlıları, konsülleri, babaevinin tohumu (ailesi) ülkesini yöneten vali ve yöneticileri ile birlikte neşeli kalp ve gülen bir çehre ile ülkesinden acele çıktı; krali kenti İzurtu'dan (12) rehinesiz olarak ülkenin bir sınır kalesi olan Sınıhinu'ya doğru yola çıkarak huzuruma geldi. Sürücülerini ile birlikte ehlileştirilmiş atlar, sığır ve koyundan oluşan vergisiyle huzuruma geldi ve ayaklarımı öptü.

Allabria'nın bir bölgesi olan Lar'uate topraklarının nehri üzerinde yer alan Lataşe (13) kalesine doğru yola çıktım. Allabria'lı Bel-apal-iddina'dan vergi olarak atlar koyunlar ve sığırlar aldım.

Parsua'ya (14) doğru indim. Namri ülkesinin Sangibutu (15), Bit-Abdadani ve kuvvetli Med ordusunun valileri yaklaştığını duydula, önceki yılda ülkelerini yakıp-yıkışım kulaklarında idi ve üzerlerine korku düştü. Koyduğum ağır vergileri ülkelerinden getirdiler ve bana Parsuaş'ta teslim ettiler.

Elippi'li Talta'dan nehir ülkelerinin liderleri, Uksatar, Durusi, Satareşu'dan; Halhubarra'lı Anzi, Kilambate'li Paiaukka, Mali'li Uzi, Nappi'li Uakirtu, Bit-Sakbat'lı Makirtu, Bit-Kapsi'li Paukka, Uriangi'li Kitakki, Kirgarakulu'lu Maşdaiakku, Kantau'lu Uzitar, Bit-Zualzaş'lı Hambe, Kisilaha'lı Uzumanda, Bit-İştar'lı Burburazi, Zatrute'li Bagbabarna, Şaparda'lı Dari, Kanzabakani'li Uşra, Karzinu'lu Şarruti, Andirpatianu'lu Maşdakku, Usi'li Akkussu, Sibura'lı Birtatu, Harzianu'lu Zardukku, Aradpadi'li Maşdakku, Barikanu'lu Satarpanu, Urakaia'lı Karakku'dan oynak atlar ülkelerine özgü sığır ve koyun aldım.

Parşuaş'tan ayrıldım. Mannea ülkesinin bir bölgesi olan Missi'nin (16) yakınında vardım. Ulusunu, ülkesini halkı ile birlikte kalpleri hizmet etmeye razı olarak ordumu Sirdakku (17) kalesinde bekledi. Sanki onlar benim memurlarım, Asur'un valileri imişler gibi ordumu beslemek için un ve şaraptan yığınlar yaptılar. Barış sunusuyla birlikte en yaşlı oğlunu bana teslim etti ve oğlunun tahta geçip saltanat sürmesini güvence altına almak için bunu stel yazıtında belirtti. Ondandır vergi olarak büyük yük beygileri sığır ve koyun aldım.

Önümde ayaklarım kapandı çünkü ondan intikam alabilirdim. Kakmi ülkesinin insanların ayaklarına engel olmak için, Ursa'yı açık savaşta yenerek geri çevirmek için ve dağılmış Mannea'luları önceden oturdukları saraya yeniden toplamak için, düşmanın boynu üzerinde zaferle durmak için, her kalbin arzusuna katılmak için, bizzat kendisi ve asilleri ülkenin yöneticileri bu duayı bana yönelttiler, köpekler gibi dört ayakları üzerinde emekleyerek.

Onlara acıdım ve dileklerini kabul ettim, yakarışlarını dinledim ve bağışlanmalarını söyledim. Geniş dünyanın tüm prensleri üzerine kollarımı alabildiğine germeme neden olan Asur ve Marduk'un bana bağışladığı herkesten üstün gücüne şükürler olsun. Onlara Urartu'yu yıkmak için, sınırları eski haline getirmek için Mannea ülkesinin ızdırap çekmiş halkını yatıştırmak için söz verebildim ve onların kalpleri şimdi dinlenmekteydi.

Onların kralı Ullusunu'nun önünde büyük bir ziyafet sofrası donattım ve tahtını O'nu yaratan babası İranzu'nunkinden daha yükseltilere çaktırdım. Ülkesinin insanlarını Asur halkı ile birlikte neşeli bir ziyafet sofrasına oturttum.

Asur ve ülkelerinin tanrıları önünde benim krallığıma sadakat yemini ettiler. Appatar'lı Zizi, Kitpai'li Zalaia, Gizilbuda (18) ülkesinin kent yöneticileri -bu ülke uzakta ve çok uzak dağların arasında yer alan bir bölgedir- ve Mannea ve Med (19) ülkesini bir sürü gibi boydan boya kapatır- bu kentlerde oturan halk kendi güçlerine güvendiler; hiçbir hükümeti tanımadılar benden önceki kralların hiçbirisi onların oturduğu sarayı görmemişti, ne isimlerini işitmişti ne de vergilerini almıştı.

Tanrım Asur'un kudretli sözünde bana dağ prenslerinin itaatini ve hediyelerini bir armağan gibi bağışlayan tanrı, ordumun yaklaştığını duydular; heybetli saltanatımın korkusu üzerlerine düştü (kendi) ülkelerinde, üzerlerine dehşet geldi, bana vergi gönderdiler:.....sayısız oynak atlar, Aptatar ve Kitpat (20) kentlerinden sığır ve koyun, Mannea ülkesinin Ziridiakka kentinde O'nu huzuruma getirdiler; hayatlarını bağışlamam için bana yalvardılar ve (kent) duvarlarını yıkmamam için ayaklarımı öptüler ve ben ülkelerinin güvenliği için başlarına adamlarımı koydum ve onları

Parsuaş'ın valileri olan memurlarımın ellerine teslim ettim. Mannea'lıların ülkesinin kalesi Zirdiakka'dan ayrıldım.

Mannea'lıların ülkesi Bit-Kapsi ve güçlü Medlerin ülkesi arasında 30 beruluk zorlu yolu aldım. Zikurtu ve Andia ülkelerine karşı yer alan kuvvetli kale Panziş'in (21) yakınına vardım. Hiçbir kaçağın kurtulamayacağı hiçbir düşmanın giremeyeceği bu kent korunmak için Zikurtu ve Andea ülkelerine karşı kurulmuştu. Ben bu kalenin sur duvarlarını kuvvetlendirdim, yiyecek, yağ, şarap ve savaş malzemesini buraya depo ettim.

Panziş'ten ayrıldım. İstarauâ nehrini geçtim ve Zikurtu'nun bir bölgesi Aukane'ye vardım (Asur'un) boyunduruğunu atan kralları, efendileri Ullusunu'yu terk eden, görevini ihmal eden ve kendisi gibi yargıdan yoksun, kendini kurtaramayacak bir müttefik olan Urartu'lu Ursa'ya güvenen Zikurtu'lu Metatti: dehşet içinde dik bir dağ olan Uaşdirikka Dağına çıktı ve ordumun uzaklardan gelişini gördü. Adamları felce uğradı.

Ülkesinin tüm halkını bir araya topladı, onları büyük güçlüklerle uzak dağların içine götürdü ve bir daha görünmediler ve O'nun gözünde krali kenti Parda bile önemli değildi. Sarayının zenginliklerini terketti ve kedere gömüldü. Atlarını ve savaşçılarını müttefiki Ursa'nun yardımına göndererek serbest bıraktı. Cesur savaşçıları (onları) korumak için Uaşdirikka Dağı'nın geçitlerine mevzilendiler, onları katlettim ve İštaippa, Saktatuş, Nanzu, Aukane, Kabani, Gurrusupa, Raksi, Gimdakrikka, Barunakka, Ubabara, Sitera, Taştami, Tesammia -kuvvetli ve duvarla çevrili 12 kenti ve onların komşusu 84 kenti zaptettim. Duvarlarını yıktım içlerindeki evleri ateşe verdim, sel misali yakıp yıktım, yıkıntı tepeleri haline getirdim.

Aukane'den ayrıldım, Mannea ülkesinin bir bölgesi olan ve Ursa'nın ele geçirdiği Uışdiş'e (22) vardım. Asur ve Marduk'un sözüne saygı duymayan, tanrıların tanrısının lanetinden korkmayan, Urartu'lu Ursa-bir dağlı, katil tohumlu, yargıdan yoksun, söylevi fesat, dudakları edepsizce bağırdı durdu. O tanrıların en yüksek hakimi Şamaş'ın adına saygı duymazdı ve daima sınırları insafsızca çiğniyordu: tüm bu önceki suçlarından (günahlarından) sonra bu ülkeyi yakıp yıkmak ve halkını

ezmek gibi (büyük) bir suç işledi.

Tepesi göğün ortasındaki bulutların içine giren büyük Uauş Dağı, burayı zamanın başlangıcından beri insan nesli tohumundan hiç kimse gelmemişti, hiçbir.....gelmemişti., tepesine göklere doğru kanat çırpan hiçbir kuş uçmamıştı, bir kamanın ucu gibi yükselen dağ zirvesi; ve martılar ve dağ uçurumları.....üzerinde.....onun.....şiddetli ağırlığında.....ve kışın acı soğuklarında tahribat.....su akıntıları, üzerinde gece ve gündüz karın tepelendiği ve onun.....buzlu ve sulu sepkenle kaplanır. Vücudu.....iken.....eti yanar.

Burada büyük ordusunu müttefikleri ile birlikte topladı ve.....ordusunun dayanağı savaşta güçlü savaşçılarını birleştirdi, onların cesaretlerini kuvvetlendirdi, koşarak giden atlarına bindirdi ve onlara silahlarını verdi. O eski günlerde O'na destek veren, dağlardaki tüm komşu kralları yardıma çağıran ve yardımlarını kabul eden, onların birliklerine ve desteğine güvenen ve onları (Asur belasını) ortadan kaldırmak için kandıran Zikurtu'lu Metatti; O'nun kalbi benimle kesin bir savaş vermeyi ve Asur ve Enlil'in ordusunu yok etmeyi planladı. Dağın arasındaki uzun bir geçitte savaş hattını hazırladı ve bana yaklaşmakta olan savaş için yaptığı hazırlıkları iletmesi için bir haberci yolladı.

Ben, Sargon (dünyanın) dört bir bölgesinin kralı, Asur'u yöneticisi Asur neslinin öğrenme kenti Bel- Marduk'un sammanisi'nin koruyucusu, Şamaş'ın kanunlarını özenle gözeten, büyük tanrıların sözlerini saygıyla bekleyen, onların yasalarına baş kaldırmayan doğru kral. Sözleri değerli, nefreti sahte, ağzından zarar ve kötülük getiren kelimeler çıkmayan, akıllı ve anlayışlı yaratılan yeryüzünün en akıllı prensi tanrılara ve tanrıçalara tapmanın doğruluğunu kabul eder.

Bütün tanrıların kralı, ülkenin ilahı, kehanetlerin yaratıcısı, büyük tanrıların tümünün kralı, yeryüzünün tüm bölgelerinin aydınlatıcısı, Asur'un her zaman kudretli olan ilahı dünyanın tüm prensleri O'nun hiddetinden korkarak alçakgönüllü oldular; şerefli, yiğit Asur, senin ağzından hiçbir günahkârlar kaçamaz-lanetinden korkmayanın kökü parçalanır, adından korkmayı, kendi gücüne güveneni, tanrısallığının yüceliğini küçümseyeni, kendi ile övüneni yargılar ve onları savaşta

cezalandırır, silahlarını paramparça eder, kuvvetlerini ve malzemelerini rüzgar gibi dağıtır. Ancak tanrıların yarasını benimseyerek

O'nun yanında yürümeyi başaran, Şamaş'ın kutsal yargısına güveneni ve Asur ve Enlil'in tanrısallığından korkanı, zayıfı hor görmeyen insanı, düşman ve hasımları karşısında muzaffer kılar.; çünkü ben Urartu'lu Ursa'nın yanına hiç gelmemiştim. O'nun geniş ülkesinin sınırı ve savaşçılarının kanını savaş alanına dökmemişim. Ellerimi yukarı kaldırdım ve savaş alanında onu yenmem için, küstahça sözlerini kendisine çevirmesi ve günahlarını kendisine çektirmesi için dua ettim.

Tanrı Asur benim içten yakarışlarımı işitti bu yakarışlar O'nu hoşnut etti ve benim duamı duyabilmek için kulak kabarttı. Dileğimi kabul etti. Benim tarafıma dehşet verici silahlarını gönderdi; onların gündoğumundan günbatımına ilerlemeleri ile asiler yağma edilir. Bu uzun mesafeyi gelmiş olan, uşanmış, bezgin ve yorgun çıkışı ve inişi çok zor olan sayısız büyük dağları aşan Asur'un gücünü yitirmiş ordularının görünüşleri değişti. Onların yorgunluklarını hafifletemedim, ne susuzluklarını giderecek su verebildim ne de kamplarının duvarlarını kuvvetlendirebildim; savaşçıları ileri gönderemedim, ordumu bir araya toplayamadım, ne sağ ne de sol benim tarafıma getirilemezdi, arkayı göremezdim.

O'nun birliklerinden korkmadım, atlarını küçümsedim, zırhlı savaşçılarının çokluğunu önemsemedim. Beni dost ya da düşman bölgelerinde asla yalnız bırakmayan, daima yanımda olan süvarilerim ve savaş arabam ile Sin-ahi-usur'un askerlerinin aralarına dehşetli bir mızrak gibi daldım. O'nu bozguna uğrattım, ilerlemesini engelledim, birliklerine ait çok sayıda insanı öldürdüm, savaşçılarının vücutlarını akdarı gibi kesip devirdim ve dağların vadilerini onlarla doldurdum. Kanlarını kırları ve yaylaları krali bir giysi gibi kırmızıya boyayarak derin dere ve uçurumlardan aşağıya nehir gibi akıttım.

Ordusunun dayanağı olan savaşçıları, yay ve mızrak taşıyıcılarını ayaklarının dibinde koyun gibi kılıçtan geçirdim, başlarını gövdelerinden ayırdım. Önünde duran asillerinin ve konsüllerinin kollarını meydan savaşında kopardım. Onları ve atlarını ele geçirdim. Memurları, yöneticileri ve süvarileri olan akrabalarından 260'ını ele

geçirdim ve dayanma güçlerini yok ettim. O'nu kalabalık kampının içine kapattım, altındaki oynak atlarını ok ve mızrakla öldürdüm. Canını kurtarmak için savaş arabasını terketti, ordusunun önünden kaçtı.

Çevresindeki krallarla birlikte Zikurtu'lu Metatti'nin ordusunu kesip yere devirdim ve savaş düzenlerini dağıttım. Uauş Dağı'nın ortasında mola vermiş olan hain düşman Urartu'nun ve yandaşlarının ordularını bozguna uğrattım.

Tehlikedeki karıncalar gibi, dar ve yürünmesi güç yollarda geçit ararlarken, ben onların atlarıyla hendek ve boğazları doldurdum. Dehşet verici silahlarımın şiddeti ile onların peşinden gittim ve iniş ve çıkışları savaşçıların cesetleri ile doldurdum. Uauş Dağı'ndan yeşim taşı dağı Zimur Dağı'na kadar olan 6 beru (23) boyunca O'nu mızrağımın ucunda kovaladım. Hayatlarını kurtarmak için kaçan, O'nun terkettiği diğer insanlar tanrım Asur'un gücünü büyütebilirdi. Zorlu Anu'nun güçlü oğlu Adad patlayan bulut ve yıldırım ile şiddetli fırtınasını onların üzerine saldı ve onları tümüyle yok etti.

Şamaş ve Marduk'a karşı günah işleyen ve tanrıların kralı Asur tarafından ettirilen kutsal andı bozan prensleri Ursa benim güçlü silahlarımın kükremesiyle, kalbi bir kartalın önünden kaçan yarasa gibi atarak paniğe kapıldı. Vücudundan kanı fişkıran bir adam gibi krali kent, Turuşpa'yı (24) terk etti, avcının önünden kaçan bir hayvan gibi dağ yamaçlarında gezindi, doğum sancısı çeken bir kadın gibi yatağında sancılar içinde uzandı, yiyecek ve içeceği reddederek, çaresi olmayan bir hastalığın içinde düştü. Gelecek günler için asla unutulmayacak korkusunu orada bırakarak, tanrım Asur'un yüceliğini Urartu'nun üzerinde tesis ettim. Yüceliğimin üstün kuvvetini ve dünyanın dört bölgesinde rakipsiz ve geri çevrilemez silahlarımın şiddetini acı bir savaşta Urartu üzerine saldı. Zikurtu ve Andia'nın halkını ölüm zehiriyle lekeledim.

Düşmanın hain ayaklarını Mannealıların ülkesinden temizledim ve efendileri Ullusunu kalbini hoşnut ettim. O'nun talihsiz halkı için ileride parlayan bir ışık bıraktım.

Ben Sargon, adaletin koruyucusu, Marduk ve Şamaş'a karşı günah işlemeyen alçakgönüllü insan, Nabu ve Marduk'a sürekli tapan, onların değişmez tanrısal yargısı yoluyla kalbimin dileğine kavuştum; kibirli düşmana karşı zaferle ayakta durdum. Tüm dağlarında ve her insanı üzerinde dehşet saçtım, düşman halkları üzerine ağlama ve feryat yaydım. Neşeli kalp ve sevinçle arp ve zilli-tef çalan çalgıcılar eşliğinde kampa girdim. Savaş ilahları Adad, İştâr ve Nergal'e, yerde ve gökte oturan tanrılara, Asur'da oturan tanrılara çok sayıda kurbanlık hayvan sundum, onların huzuruna ayaklarına kapanarak ve dua ederek geldim, tanrısallıklarına methiyeler dizdim.

Askeri yürüyüşümü önümde uzanan Andia ve Zikurtu'da durdurdum ve yüzümü Urartu'ya çevirdim. Mannea ülkesinin bir bölgesi olan Uışdiş'i yıldızlar kadar çok olan bir çok kentle birlikte burasını Ursa ele geçirmiş ve kendisinin sanmıştı, bu ülkeyi bütünüyle ele geçirdim. Sağlam sur duvarlarını bir çömlek gibi ezdim, ta en alt temellerine kadar yerle bir ettim. Meyve bahçelerine girdim ve ordumu istediği kadar yemesi için serbest bıraktım.

Uışdiş'ten ayrıldım. Urartu'nun hudut başında yer alan büyük kale Uşkaia'ya (25) vardım. Zaranda bölgesine giden geçidi bir kapı gibi kapatan ve habercilerimin içeri girmesine izin vermeyen bu (kale) Subi (26) ülkesinin ovası üzerinde parlaklığa bürünen bir sınır taşı gibi Selvi Dağı Mallau'nun üzerinde yükselir. Oradaki insanların ata binme konusundaki bilgileri tüm Urartu (halkından) üstündür. Yıllardan beri geniş ülkelerine özgü (vahşi) atların taylarını yakalamakta ve onları krali ordusu için üretmekteydi. Ancak bu atlar Urartu halkının Mannea olarak adlandırdığı Subi'nin ötesinde yakalanmaktaydı ve çobanları oralarda görünmekteydi.

Onları eyerlemezler, fakat ileri giderken, bir tarafa dönerken veya çevresinde dönerken savaşın gerektirdiği taktikleri yaparken (asla) dizginleri kaçırdıkları görülmemiştir. Bu insanlar, bu kalenin ve bu bölgenin insanları, efendileri Ursa'nın bozguna uğradığını gördüler ve nehir kıyısına dikilen bir ağacın kökleri gibi bacaklarının kuvveti kesildi. Benim ölüm zehriyle kaplı silahlarımın önünden kaçan, savaşta başarılı önderlerinin yanlarına kadar gittim ve onlara hiçbir savaşçısının

kaçmasına izin vermeyecek ve onları ölü adamlar haline getiren tanrım Asur'a boyun eğmelerini söyledim.

Uşkaia kenti, ülkesinin ana yerleşim yeri, çevresindeki kentlerle bitlikte harabeye döndüler: mal ve mülklerini terkettiler ve dönüşü olmayan bir yola gittiler. Güçlü ordumun ilerleyişi ile o kaleye çıktım, taşan zenginliklerini dışarı taşıdım ve kampıma getirdim. Kalınlığı 8 cubit (27) ölçüsündeki ve temeli kaya yatakları üzerine kurulmuş anıtsal duvarları üst duvarlarından yüksek temel duvarına kadar tamamen yıktım ve yerle bir ettim. İçindeki evleri ateşe verdim ve büyük kalasları alevlere terkettim. Ona komşu 115 kenti fırça (?) gibi yıktım ve gökyüzünü bir kasırga gibi onların dumanlarıyla kapladım. Tarlalarını su baskınına uğramış gibi tahrip ettim ve kentlerini yağma ettim. Uşkaia ve Tarmakisa kentleri arasında Sangibute sınırı üzerinde yer alan çobanlarının (kullarının) kenti Aniaştanai kentini çevresindeki 17 kentle birlikte yakıp yıktım, yerle bir ettim; çatılarının büyük kirişlerini ateşe verdim, ekinlerini ve ahırlarını yaktım, ağızlarına kadar yiyecek dolu depolarını açtım ve ordumu sınırsız hububatı yiyip bitirmesi için serbest bıraktım. Kampımdaki hayvanlarımı çekirge sürüsü gibi otlaklarına sürdüm; kentlerinin ihtiyacı olan sebzeleri mahvettiler, ovalarını harap ettiler.

Uşkaia'dan ayrıldım, Sangibutu olarak da adlandırdıkları ve hayvancılıkla geçinen Taru ülkesine vardım. Hububat ihtiyacını karşıladığı Dalaia (28) ülkesinin ovasında yer alan kuvvetli duvarlı kentler olan Tarui ve Tarmakisa (29) (bunların) duvarları çok güçlü idi, etraflarında çevre duvarları inşa edilmişti, hendekleri çok derindi ve bu kentlerin etrafını bütünüyle çeviriyordu. (Kentlerin) ortasındaki ahırlara her yıl biraz daha semiren ve krali ordusu için ayrılmış atlar konur: - bu bölgede yaşayan insanlar komşu ülkelere karşı başarılı olan cesaretimi gördüler ve dehşete kapıldılar. Kentlerini bıraktılar ve çöl gibi kuru ve susamışlar ülkesi bir bölgeye doğru kaçtılar ve böylece hayatlarını kurtarmaya çalıştılar. O bölgeyi bir ağ gibi sardım. Savaşı büyük kentleri arasında başlattım. Güçlü sur duvarlarını üst duvarlarından başlayarak temel platformuna kadar yakıp yıktım ve toprak seviyesi ile bir duruma getirdim. Verimli ekinlerin tümünü yaktım, ağızlarına kadar dolu erzak depolarını açtım ve ordumu sınırsız hububatı yiyip bitirmesi için serbest bıraktım. Çevresindeki 30 kenti süpürge gibi yaktım ve gökyüzünü bir hortum gibi onların dumanlarıyla

kapladım.

Tarmakisa'dan ayrıldım.....yanına vardım. Kişpal Dağı eteğinde bir kale olan Ulhu kenti.....ve halkı balık gibi.....içmediler.....açlıklarını gideremediler. Kralları Ursa kalbinin sesini izleyerek.....(onlara) suların nereden fişkırdığını gösterdi. Bu akan suları taşıyan bir hendek kazdı ve.....çok getirdi, aynen Fırat Nehri gibi. Onun yatağından çıkan sayısız kanal yaptı.....ve meyve bahçelerini suladı. Boş arazide.....ve yağmur kadar bol meyve ve üzüm üretti. Son derece yüksek çınar ağaçları.....sarayının zenginliklerinin.....orman gibi gölgelerini ovanın üzerine düşürdü ve ziraat yapılmamış tarlalarında.....tanrı gibi, bölgenin halkına yüksek sesle mutlu şarkılar söyledi. Tohum ülkesinden 300 homer (30) tohum eki.....hasat sırasında ekin çok bol ürün verdi. Ekili olmayan alanları mera olarak kullandı. Bu alanları baharda bol bol sulayarak yaz ve kış çayır bitmesini sağladı; buraları atların ve çobanların sık sık gittikleri bir ağıla çevirdi. Su ile dolu ile bu ülkedeki develeri eğiterek suyu hendekler içine dökmesini sağladı.

Krali ikametgahı olan bir sarayı zevki için nehrin kıyısına inşa ettirdi. Çatısını selvi ağacından kirişlerle inşa etti ve böylece (içerisinin) hoş kokmasını sağladı. Bir kale olan Şardurihurda.....savunması için Kişte Dağı'nda. Ülkesinin koyucusunu oraya yerleştirdi. O eyaletin halkı Ursa'ya vermiş olduğum kötülüğü duydular ve 'eyvah' diye bağırdılar ve bacakları titremeye başladı. Tahkimli yerleri Ulhu'yu (31) ve kaleleri Şardurihurda'yı gece vakti telaş içinde terkettiler ve dağların yamaçlarına kaçtılar. Kalbimdeki kızgınlıkla eyaleti boydan boya, fırtına misali, harabeye çevirdim. Korku salarak önümü ve yanımı aralıksız saldırılarla yerle bir ettim.

Ursa'nın hububat ambarı alan (bolluk kenti) Ulhu'ya zaferle girdim, krali ikametgahı olan saraya muzaffer bir şekilde yürüdüm. Görkemli dağların taşlarından yapılmış sur duvarlarını demir çekiç ve baltalarla bir çömlek gibi ezdim ve yerle bir ettim. Kıymetli sarayının çatısından büyük selvi kirişlerini söktüm ve Asur'a taşıdım. Ağzına kadar dolu depolarını açtım ve ordumu sınırsız miktardaki hububatı yemesi için serbest bıraktım. Şarap depolarına girdim ve Asur askerleri tulumlar içindeki güzel şarabı nehir suyu gibi içtiler. Onu koruyan kanal akışına set

çektim ve suları.....bataklık bir araziye doğru çevirdim. Ben.....ve.....güneş ışığı altında bıraktım. Adad gibi ateşli askerlerim, kentini süsleyen göğün sınırsız yağmuru gibi bol meyve ve şarap veren güzel bahçelerine saldırdılar ve demir baltalarla gürültü yaptılar ve sayılmayacak kadar bol olan meyveleri aşağı düşürdüler. Hiçbir titreyen (?) kalp bu savaştan kaçmadı, ebedi arzularını anladılar. Onun sarayının süsü olan ulu ağaçlarını darı gibi kesip devirdim, görkemli kentini yakıp yıktım ve eyaletini harap ettim. Kesmiş olduğum tüm ağaçların gövdelerini bir araya topladım ve küme haline getirdim ve onları ateşle yaktım. Ölçülmeyecek kadar bol olan ekinlerini köklerinden söktüm ve bu tahribatı anımsamayacak hiçbir kulak bırakmadım. Lapis Lazuliye (maviye) boyanmış geniş bir tabak gibi uzanan güzel tarlalarını, çevresindeki ot ve haburru dikili ovalarını at ve savaş arabalarının yıkım getiren yürüyüşleri ile Adad gibi ve Adad'ın atlarının yardımı ile sabanla sürülmüş olan tarlaya döndürdüm. Görkemli kaleleri Şardurihurda'yı ve Sangibutu'nun çevresindeki 57 kentle birlikte yakıp yıktım, yerle bir ettim. Çatılarının kirişlerini ateşe verdim ve yaktım.

Ulhu'dan ayrıldım ve Sangibutu eyaletinin önemli kalesi yanına vardım. (Bu) eyalet onun O'nun tapınağının yurdu idi: (burada) ondan önce yaşayan krallar ilk günlerden kalan zenginlikleri ülkesinin gücünü arttırmak amacıyla alabildiğine kullanmışlardı.

Hurnuku, Hardania, Gizuarzu, Şahzissa, Yukarı Hurduna.....Uadnaunza, Arazu, Şadişsinia, Aşağı Hurduna,.....El.....,Sittuarzu, Zirna, Suizi, Eliadinia, Dag....., Surzialdiu, Armuna, Kinaştania kentleri, 21 güçlü kent.....dağ yamaçlarında yetişen yabani asmalar gibi Arzabia Dağı'nın zirvelerinde yükseliyordu. Kuvvetli kalelerin etrafını çeviren kerpiç duvarların yüksekliği 120 tipku (32) idi. Üzerinde askerlerin ayakta durabilmesi için.....yapılmıştı. Meydan savaşı için ürkütücü inşa edilmişti, korumak için derin hendekler.....kapılarına giden girişte kuleler inşa edilmişti. Bol su taşıyan dereler.....ovalarında hiç sonu yoktu. Halkı çokluk ve bolluk.....her çeşidi, bolca etrafa yayılıyordu. Büyük sarayları.....modelleri.....kraliyet simgeleri gibi yayıldı. Hoş kokan selvi ağacından kirişler.....sedir gibi, içeri girenlerin.....kalplerine doldu.

Sangibutu eyaletinin halkı, eyaletin yerlileri ve tüm o kentlerin ahalisi ordumun yaklaştığını gördü, 1 beru mesafedeki.....en uzak sınırına dek tüm Urartu üzerine şaşkınlık yayıldı.....yörelere gözetleme yerleri ve kuleleri dağ tepelerinin üzerine kurulmuştu.....çalı ateşi yardımıyla düşmanın yaklaştığını gündüz ve gece çok uzaklardan gördüler ve bildirdiler. Başedilmeyecek şiddetli saldırıdan önce korktular ve dehşet içine düştüler ve ölü adamlar durumuna geldiler. Zengin mallarına gözlerini kaldırıp bakmadılar, sağlam kulelerini bıraktılar ve dağların yamaçlarına tırmandılar. Eyaletinin ve tüm büyük kentlerinin üzerini gecenin yoğun bulutları gibi örttüm. Ben.....çekirge sürülerinin saldırısı gibi yalçın Anzabia ve İrtia Dağları arasında 12 berudan fazla yol aldım ve (kampımı) kurdum.

Cesur savaşçıları kalplerine sığınacak yer arar gibi sürüden ayrılan koyunlar misali kendilerini dağ yamaçlarına attılar ve emirlerime aldırmadılar. Asur'un geniş alanlara yayılan ordusu ile onların tüm kentlerini çekirgeler gibi istila ettim ve yağmacı ordum.....mülk, eşya, hazine.....dışarı taşıdılar ve tıka basa dolu depoları.....işçiler, istihkâmcılar ve taşıyıcılar.....Duvarları üzerine çıktım ve balta ile.....saraylarının çatılarından çam ağacından kirişlerini yere devirdim. Mannea ve Nairi ülkelerinin halklarını.....dağ gibi sağlam şekilde inşa edilen görkemli kalelerini temel yataklarına kadar aşağıya.....ben.....kum gibi. Güzel konutlarını ateşe verdim ve yükselen dumanla gökyüzünü bir kasırga gibi örttüm. Halkının ve ülkesinin geçimi için depolarına günlerce uğraşarak depoladıkları büyük arpa ve buğday tepelerini askerlerime atlara, katırlara, develere, eşeklere yüklettim ve ordugahımın ortasına bir tepe gibi yığıdım. Bol miktardaki yiyeceği yemeleri için halkımı serbest bıraktım.

Asur'a dönüş için gerekli ihtiyaçları sevinç içinde karşıladılar. Güzel meyve bahçelerini ve çok miktardaki bağlarını kestim, onların içimine son verdim. Bir kamışlık kadar sık olan geniş ormanlardaki ağaçları kesip yere devirdim, ovaya serdim. Bir boranın yıkıntıları gibi kesilmiş ağaç gövdelerini bir araya topladım ve tümünü ateşe verdim. Çevrelerindeki 146 kenti, süpürge misali ateşe verdim ve bunların dumanları gökyüzünü kasırga gibi kapladı.

Sangibutu ülkesinin kuvvetli kalelerinden ayrıldım ve Armarili (33) yakınına vardım.

Çift sur duvarı ile çevrili ve her kulesinin önünde hendek içinde tubalu inşa edilmiş Bubuzi kalesi; Hundur, Ale, Şinişpala, Şihiunak, Arna, Şarni, 7 güçlü kenti civarındaki Ubianda Dağı'nın eteklerinde yer alan 30 kentle birlikte tümüyle tahrip ettim ve yerle bir ettim. Çatılarının kirişlerini ateşe verdim, alev haine getirdim. Ağzına kadar dolu erzak depolarını açtım ve sonsuz arpalarının büyük bölümünü yemeleri için ordumu serbest bıraktım. Halkının geçim kaynağı olan hasadı, sığırlarının hayat kaynağı olan samanı süpürge misali yaktım ve orayı çıplak, boş bir arazi durumuna getirdim. Meyve bahçelerini kestim ve ormanlarını yere devirdim. Tüm ağaç gövdelerini tepeler şeklinde topladım ve ateşe verdim. İlerleyişim sırasında Ursa'nın baba yurdu olan Arbu'ya ve İştardun'inin kenti Riar'a geldim. (Bu kentlerin) çevresindeki, krali soydan gelen kardeşlerinin oturduğu tahkimli 7 kenti yıktım ve yerle bir ettim. Tanrıları Haldi'nin tapınağını süpürge misali ateşe verdim ve kutsal alanını tahrip ettim.

Armarili'den ayrıldım. Çam örtülü ve özü Breş (34) olan Uizuku dağına geçtim ve Aiadi ülkesi yakınına vardım. Anzalia, Kuaiaian, Kallania, Bita, Aluarza, Kiuna, Alli, Arguzu, Şikkanu, Ardiunak, Daiazuna, Geta, Baniu, Birhiluza, Dezizu Dilizia, Abaindi, Duain, Hasrana, Parra, Aiasun, Aniaştinia, Balduarza, Şaruardi, Şumattar, Şalzi, Alburu, Sikkara ve eski Uaiais (35) ; korkunç denizin kıyılarında, sınır taşları gibi yer alan o yörenin 30 güçlü kenti: Mahümma ve Arsidusu Dağları'nın üzerinde yıldızlar gibi parlayan güçlü kentler Argiştuna ve Kallania, - bu kentlerin temel duvarları 240 cubit yüksekliğe dek görünebilmekteydi; savaşçıları kalkan ve mızrak taşıyan ve ülkesinin savunucusu olan seçkin birlikleri, meydan savaşında güçlü askerleri orada mevzilenmişti; onlar komşu eyalet Armarili'nin yakılıp yıkıldığını gördüler ve ayakları titremeye başladı. Kentlerini ve mallarını bıraktılar ve kuşlar gibi kalelerin içlerine kaçtılar. Kentleri üzerine büyük sayıda asker gönderdim ve mal ve mülklerini dışarı taşıdım. Güçlü duvarlarını çevresindeki 87 kent ile birlikte yaktım, yıktım ve yerle bir ettim. İçlerindeki evlerini ateşe verdim, çatılarından kirişleri alev haline getirdim. Ağzına kadar dolu erzak depolarını açtım ve sınırsız ölçüdeki arpayı yemesi için ordumu serbest bıraktım. Meyve bahçelerini kestim, ormanlarını yere serdim, yüm ağaçları bir araya topladım ve ateşe verdim.

Aiadi (36) ülkesinden ayrıldım, Alluria, Kallania ve İnnai nehirlerini geçtim. Urartu'nun sınırı ve Nairi hududu üzerinde yer alan, O'nun (Rusa'nun) ana dayanağı Uaiais bölgesine. Diğer kalelerden daha güçlü surları ve son derece güzel işçiliği olan O'nun güçlü kalesi Uaiais-güçlü savaşıları, çevredeki ülkelerden haber getiren casusları orada oturuyordu. O, maiyetiyle birlikte bölge valilerini oraya getirtti ve savaşılarını güçlü duvarlar arkasında emniyete aldı. Kaleyi arkadan saldırarak ele geçirdim, savaşılarını kale kapılarının önünde koyun gibi kestim, Meyve bahçelerini, ormanlarını yere serdim, tüm ağaç gövdelerini bir araya topladım ve ateşe verdim. Kuvvetli sur duvarları 5 kenti ve çevredeki 40 kent ile birlikte ateşe verdim.

Uaiais'ten ayrıldım, Nairi ülkesi kralı İanzu'nun bölgesine vardım. Nairi karalı İanzu 4 beru mesafedeki krali kenti Hubuşkia'dan (37) gelerek benimle buluştu ve ayaklarımı öptü. O'ndan boyunduruğa vurulmuş atlar, sığır ve koyunları Hubuşkiada ganimet olarak aldım.

Dönüşüm sırasında ordumun işleyişini durdurdum. Günah ve kötülük işçisi, tanrılara verilen yemini bozan ve hiçbir kural tanımayan; Asur, Şamaş ve Marduk tarafından ettirilen yemine karşı günah işleyen ve bana karşı isyan eden Musasir'li Urzana ne bana armağanlar getirdi ne de ayaklarımı öptü. Haracını, vcergisini ve armağanlarını vermedi, beni selamlamak için bir elçisini bile göndermedi. Kalbimdeki acıyla tüm arabalarımı, atlarımın büyük bölümünü ve tüm ordugahımı Asur'a gönderdim.

Tanrılarının babası, ülkelerin ilahı, yerin ve göğün kralı, her şeyin yaratıcısı, ilahlar ilahı, tanrılar ilahı Enlil ve Marduk'un ve O'nu şerefleştirmek için dünyanın dört bölgesindeki dağların ve ülkelerinin tanrılarını hiçbiri kaçmadan yığılı erzakları ile birlikte Ehar saggalkuma'ya götürmek görevi verilen tanrı Asur'un desteğine güvenerek; kuvvetlerimin ilerleyişini işaret eden yıldızlar arasında yer alan Nabi ve Marduk'un ve güç kazanmaya iyi bir işaret olan Gutium'un tahribatını belirten "gözlem" sırasında hazır bulunan gök cisimlerinin seyri ilahı Magur'un dirayetli komutasıyla; kurbanlık hayvanların bağırsakları üzerine yazılan kehanetlerde benim yanımda olacağı belirtilen savaşçı tanrı Şamaş'ın çok değerli işareti ile bir savaş

arabası, savaş için yetiştirilmiş mızrak, kalkan ve yay taşıyan bin cesur süvarim ile yola çıktım ve Musasir'e giden zorlu yolu tuttum ve ordumu çıkışı bir zirveye tırmanır gibi imkansız olan ulu dağ Arziu Dağı'na çıkardım. Nairi ve Kirhi halklarının Elamuia olarak adlandırdıkları Yukarı Zap (nehri) karşıya geçtim. İçinde yaya askerlerimin geçebileceği hiçbir izin olmadığı tanımı imkansız dik zirvelerin, Adad gibi gürültüleri bir beruluk mesafeden duyulan coşkun şelalelerin yol bulduğu kamışlık gibi her çeşit ağaçlarla kaplı ulu dağlar Şeiak, Ardikşi, Ulaiau ve Ullunu dağları arasından geçtim, en seçkin meyve ağaçlarıyla ve başlarla örtülü, geçitlerine saldıranlara dehşet veren, hiçbir kralın asla geçmediği, benden önce hiçbir kralın görmediği bu ülkedeki dik zirveler boyunca uzanan yabani ağaçları tunç baltalar ile söküp attım. Yaya askerlerimin yan yollardan vardıkları yerde dar bir geçidi ordumun geçmesi için hazırladım. Birkaç süvarim ile ordumun başında giderken savaş arabam iplere bağlı olarak geldi. Yanımda giden savaşçılarımla ve onların atları tek sıraya kadar düştüler ve yorucu bir yolculuk yaptılar.

Kaçmasın diye memurlarıma, valilerime ve onların maiyetindekilere emir gönderdim. Onu (emri) acı ile postaladım.....Onlar kuvvetlendiler.....koyaladım vetanrısı Haldi'nin krali meskenini...en uzak sınırına dek Urartu'yu. O'nun için yerde ve gökte ne vardı, hiç kimse bilmiyordu.....ondan önce simge olarak asa ve taç taşımamıştı.....Urartu halkının çobanı prensO'nu (ya da O'na) getiri ve oğulları arasından birinin tahtının varisi olarak altın, gümüş, saraydan getirilen her çeşit kıymetli hazineyle birlikte Musasir kentindeki tanrı Haldi'nin huzuruna getirdiler ve O'nun armağanları olarak sundular. Sayısız sığır ve semiz koyunları O'nun huzurunda kurban ettiler. Tüm kent için bir ziyafet sofrası açtılar. Tanrı Haldi'nin O'na krali taç giydirdiler ve Urartu'nun krali esasını verdiler. Sonra O'nun halkı..... O'na kentin üzerinde Adad gibi gürledim ve halkı yaşlı erkek ve kadınları evlerinin çatısına çıktılar ve acıyla ağladılar. Kendilerini kurtarmak için (önümde) dört ayakları üzerinde emeklediler, ellerini oğuştudular.

Çünkü kralları, presleri Urzana Asur'un isminden korkmamıştı ve egemenliğimin boyunduruğunu atmıştı ve bana hizmet etmeyi unutmuştu. Kentin halkını nakletmeye karar verdim, Urartu'nun koruyucusu tanrı Haldi'nin dışarı çıkarılmasını emretti.

Zaferin sahibi O'nu kentin kapısı önünde oturttum. Karısını, oğullarını, kızlarını halkını baba ocağının (evinin) soyunu dışarı sürdüm. 6110 Kişi, 12 katır, 380 eşek, 525 sığır, 1235 koyunu saydım ve kampımın duvarları içime getirdim. Haldi'nin ikametgahı Musasir'e haşmetle girdim, Urzana'nın konutu olan sarayı kendi konutum haline getirdim. Dolup taşan depolarıyla hazine (binalarını) ve hazindelerin mühürlerini kırarak açtım. 34 Talent (38), 18 mina (39) altın, 167 talent 2,5 mina gümüş, beyaz tunç, kurşun, akik, lapislazuli, UD-AŞ taşı, büyük ölçüde kıymetli taş, fildişi asa, sert kereste, şimşir ağacı, altın ve gümüş kakmalı topuzları ile birlikte büyük.....fildişi kereste ve şimşir, altın ve gümüş kakmalı krali nişanlar altın vazo qangani, GAB-KAL, sandalyeler fildişinden içki kapları, altın ve gümüş kakmalı şimşir (eşyalar) altı altın kaplama kama, altın kaplama.....altın kaplama hançerler, altın sineklikler, alabaster bir bursit, altın ve taşlı takım, Ursa'ya ait kapakları ile birlikte 11 gümüş kap, Tabal ülkesinden altın kulaklı (kulplu) gümüş gursubu, üzeri altın kakmalı gümüş bir mızrak, 34 gümüş kap, ağır hafif küçük zar, altın lutti ve susani, 54 gümüş kakmalı kap, siprate, gümüş hilaller ve yükükler, 5 gümüş azanat, kabuate, mukarris nabli Tabal ülkesinden buhurdanlık ve gümüş tütsü tavaları, 13 gümüş leğen, tunçtan taphani, tunç yıkanma leğenleri, tunç asallate, tunç kaplar, tunç tavalar, 24 tunç vazo, tunç leğenler, tunç hurupate, tunç kurkuri, tunç kulli, tunç masri, tunç kandiller, 120 büyük ve küçük eşya (udi), adleri yazmak kolay olmayan ülkelerden eşyalar, demir fırınlar, demir nisibi, demir nasri, demir aruthi, demir lambalar, 130 parlak renkli (yün) giysiler, mor ipek giysi, Urartu ve Kirhi'nin kırmızı giysileri için (kullanılan) yün bütün bunları sarayın eşyaları ile birlikte taşıdım. Eşyalarını yığın yaptım.

Memurlarımı ve subaylarımı Haldi tapınağına gönderdim, tanrısı Haldi ve tanrıçası Bagbartu (40), büyük zenginlikleriyle birlikte $-X+4$ talent 3 mina altın, 162 talent 20 mina 6/36'dan az gümüş, 3600 talent ham bakır, evinin içinde sağda ve solda asılı olan ve merkezlerinden (kalplerinden) ileriye doğru çıkıntı yaparak fırlayan köpek başlarıyla göz kamaştırırcasına parlayan 5 talent ve 11 mina parlayan kırmızı altın içeren 6 altın kalkan, ben boynuzları 2 talent iyi cins altından dökülmüş kapılarının aştartisini, insan parmağı şeklinde, tepesinde çömelmiş kanatlı (uçan) bir ejder olan kapı kanatlarını bağlayan bir altın sürgü; yığılı hazine malını korumak için kapının kol demirini kuvvetlendiren ve kilidi emniyet altına alan altından bir

çubuk, ayakları hırlayan bir köpek üzerine basan tiara giymiş topuz ve yüzük taşıyan tanrıçalar gibi biçimlendirilmiş altından iki anahtar, bunlardan 4 adeti kapının kilidini oluşturuyordu.

2 adet ve 12 mina ağırlığında, tapınağın süsleri olan ve kapı kanatlarının emniyet altına alan altın anahtarlar, kişisel kılıcı olan 26 3/36 ağırlığında büyük altın bir kama, 96 gümüş mızrak, gümüş gurpusi oyma ve süslemeleri altından olan gümüş yay ve mızraklar, etrafı yabani öküz, aslan ve ejder başı ile süslenen 12 gümüş kazan, 67 gümüş vazo, gümüş fırınlar, oyma ve süslemeleriyle altından olan gümüş meyve sepetleri, 62 gümüş musarirte, gümüş lukulte, oyma ve süslemeleri altından türlü gümüş eşya; 33 gümüş araba, gümüş yaylar, gümüş okdanlıklar, gümüş topuzlar, sirpat, purdi ve gümüş standartlar, Asur, Uraltu ve Kirhi işçiliğinde (41) 393 gümüş tava ve nikkasusu altın olan ve kakmaların etrafını tamamen çeviren altın bantlara sahip 2 büyük yabani öküz boynuzu Haldi'nin zevcesi Bagbartu'nun emrinin geçerliliğini göstermek için kullanılan tamamıyla kıymetli taşlarla kaplı altın bir yüzük-mühür; yüksek majestelerinin giysisi olan kenarları ve iar'ı altında şiptuşu murdu ile tutturulan 9 ayın giysisi; üzeri yıldızlarla kaplı niqsud-ağacından 7 susuda kibli ve kakması altından gümüş kamçı; 1 fildişi kanepesi, ilahi majestelerinin dinlenmesi için gümüşten, altın ve mücevherler ile kaplı bir yatak 139 fildişi çubuk, fildişi masalar, fildişi sebze sepetleri, fildişi kaplamalar, takmaları altından fildişi ve akçaağaçtan kamalar, ve hançerler; 10 şimşir masa, şimşir mahlisi kakmaları altın ve gümüşten şimşir ve akçaağaçtan ev sandelyeleri, 2 sunak, 14 kıymetli taş, ilahi majestelerinin süsleri Haldi ve zevcesi Bagbartu'nun mücevherleri, 25212 küçük ve büyük tunç kalkan, tunç siprat tunç gurpisi ve tunç gulgulat; büyük ve küçük 1514 tunç mızrak, büyük tunç mızrak uçları, tunç purdi, tunç kaideleri ile birlikte tunç kutahi, 305 412 ağır ve hafif tunç kama, tunç yaylar, tunç yıkanma leğeni, tunç asallate, tunç kavanozlar, tunç tavalara, tunç kapakları ile birlikte içi 50 ölçek su alabilen büyük kazan, Urartu kerallarına ait olan, Haldi'nin önünde kurban sunmak için (kullanılan) ve kurban törenine ait şarap ile dolu olan, içi 80 ölçek su alabilen büyük kapağı ile birlikte tunçtan kazan kutsal yerleri gibi kaideleri de tunçtan dökme olan ve kapılarını koruyan dört büyük heykel, kutsal alanı tunç dökme olan Urartu kralı İşpueni'nin oğlu İştarduri'nin kralı yüceliğini simgeleyen bir adet dua eden heykeli, üzerinde İşpueni'nin oğlu İştarduri'nin dönüp veiçin döktüğü

buzağısıyla birlikte bir inek ve bir boğa; Haldi'nin tapınağının tunçu; sol eli kutsama pozunda olan tanrı.....diademi giyen kutsal alanı ile birlikte 60 talent tunç ağırlıktaki Urartu kralı Arğişti'nin heykeli; üzerinde kendi mağrur yazıtı "2 atım ve bir arabacım ile ellerim Urartu krallığını kazandı" kazanmış olan, kutsal çerçevesi ile birlikte tunçtan dökme Rusa ve iki süvarisi ve arabacının heykeli; sayısız zenginlikleri ile birlikte bunların tümünü alıp götürdü.

Bunlar Asur ve Marduk'un halkının saray ve tapınaktan aldığı altın, gümü, kurşun, bakır, demir, fildişi, akçaağaç, şimşir ve tüm diğer ağaç çeşitlerinden yapılan eşyaların dışında idi.

Musasir kentinden aldığım Urzana'nın ve tanrı Haldi'nin sarayına ait eşyaları ve diğer zenginlikleri kalabalık ordumun sırtına yükledim ve Asura taşıttım. Musasir eyaletinin halkını Asur halkı ile bir tuttum. Asurlular gibi onlarada görev ve vergi yükledim. Ursa (bunları) duydu ve yere çöktü, elbiselerini yırttı, kollarını açtı, başbandını çekip çıkardı, saçlarını yoldu, iki eliyle göğsünü (kalbini) dövdü, kendini arkaüstü yere attı, kalbi durdu, ciğerleri yandı, ağzı acı çığlıklarla doldu, Urartuyu en uzak sınırına kadar yasa boğdu, Nairi üzerine sonsuza dek ağıt saldı.

Tanrım Asur'un yüce gücüyle, yardımcılarım Bel ve Nabu'nun kudret ve kuvveti ile ordumun üzerine koruyucu gölgesini yayan ve yol açan tanrıların ulu hakimi Şamaş'ı işareti ile kampımı koruyarak yanımda giden tanrılar arasında her zaman güçlü olan Nergal'in yüceliği ile Sumbi ülkesinden yalçın dağlar Nikipa ile Upa arasına girdim. Urartu, Zikirtu ve Mannea ülkelerini, Nairi ve Musasir'e doğru hiçbir fetihle karşılaşmadan deli bir köpek gibi şiddet saçarak zaferle yürüdüm. Urartulu Ursa ve Metattili Zikirtu'nun yüce ordularını meydan savaşında yendim. Urartulu Ursa'nın 7 eyaletini ve 430 kentini tamamen ele geçirdim ve ülkesini harap ettim. Tanrısı Haldi tanrıçası Bagbartu olan Musasirli Urzana'nın tapınağındaki büyük zenginliklerle birlikte 6110 kişiyi, 12 katırı, 380 eşeği, 1285 koyunu, karısını, oğullarını ve kızlarını alıp götürdüm. Yalçın Andarutta dağı geçidinden Hiparna kentine gittim ve emniyet içinde ülkeme döndüm.

1 Arabacım, 2 süvarim, 3 istihkamcım öldü: bu kahramanlar ulu Abarakku, Tab-Şar-sur, tanrım Asur'un önünde yönettiler.

Kralın baş katibi, baş alimi, Asur kralı Sargon'un veziri, Harmakki'nin ilk evladı, kralın Asurlu katibi Nabu-şallim-şunu'nun tableti.

Arapha valisi İştarduri'nin yılında.

Açıklamalar:

- 1) Nabu-şallim-şunu; II. Sargon'un tabletini kaleme alan baş katiptir. 8. Seferin tüm aşamaları hakkında detaylı bilgiler edindiğimiz bu kıymetli mektubun yazıcısıdır.
- 2) Du'uzu ayı; Geç Haziran olarak tanımlayabileceğimiz Du'uzu ayı için çeşitli öneriler vardır. Fazla bilgi için bak. A. Çilingiroğlu, "Sargon'un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler", Anadolu Araştırmaları IV-V, 1976/7, 237.
- 3) Zamua Ülkesi; Genellikle Batı İran'daki Süleymaniye yöresi olduğu benimsenmektedir. (Çilingiroğlu, 1977, 238, not.17; L. D. Levine, "Sargon's Eighth Campaign", Bibliotheca Mesopotamica 7, 1977, 137.)
- 4) Kullar Dağları; Kirkuk Yöresi ile Süleymaniye Bölgesini ayıran Bazian Dağları olarak kabul edilmiştir. (L. D. Levine, "Geographical Studies in the Neo-Assyrian Zagros", İran 11, 1973, 17.)
- 5) Zikurtu; Andia ile birlikte Mannea toprakları içinde yer almalıdır. Asur yazılı kaynaklarında sık sık rastlanan bu bölgenin Uışdiş ile Panziş arasında yer aldığı bilinmektedir. Olasılıkla Urmiye Gölü'nün güney kıyıları ve Mianduab'ın doğusu olmalıdır. (Çilingiroğlu 1977, 242, not.39 ; Levine, 1977, 141).
- 6) Andia; Zikurtu'ya komşu bir ülkedir.
- 7) Buia; Yukarı Zap'ın bir kolu olan Varna Su ile tanımlanabilir. (E. M. Wright, "The Eighth Campaign of Sargon II of Assyria", JNES 2, 1943, 176)
- 8) Karalla; II. Sargon'un yazıtlarında sık olarak rastlanan Karalla Yöresi Zeribor civarı olabilir. (Levine 1977, 137).
- 9) Allabria; İzirtu'nun güney ve güneybatısında yer alır. (Çilingiroğlu 1977, 239 not.28).
- 10) Mannea; Genellikle Urmiye Gölü'nün güney kıyıları olarak kabul edilir.
- 11) Surikaş; Mektupta Mannea ülkesinin bir bölgesi olarak gösterilmiştir. Sadece bu

yazıtta geçen Şurikaş Sardaş ile Baneh arasında yer alabilir.

12) İzurtu; Mannea ülkesinin başkenti olarak gösterilen İzurtu Sakkız civarında olmalıdır. (Wright, 178 ; C.A. Burney, The Peoples of the Hills, 154-5, Londra, 1971).

13) Lateşe; Prizma B yazıtında (D. D. Luckenbill, Ancient Records of Assyria and Babylonia I, II, New York, 1968, para). Lateşe İzurtu'dan 7 beru mesfede gösterilmiştir. Muhtemelen Taştepe'nin güneybatısındaki Fakrikah ile tanımlanabilir.

14) Parsua; Urartu yazılı kaynaklarında ilk kez Karagündüz Yazıtı'nda UKN 24 Barsua olarak geçen bu ülke ile ilgili farklı görüşler vardır. Genellikle Urmiye Gölü'nün güneyi olarak benimsenmektedir.

15) Sangibutu; Sangibutu adı Asur krallarından III. Tiglat-Pileser ve II. Sargon'un saltanatları döneminde geçer. Bazı durumlarda Sangibutu adının başında "bit" ön eki yer alır. Mannea ile Urartu toprakları arasında Urmiye Gölü'nün güneybatısındadır. (Levine, 1974, 142).

16) Missi; Urartu kayıtlarında Meista olarak geçen Missi'nin Urartu kralı Menua tarafından bir yazıt diktirilen Taştepe ile aynı yer olduğu kabul edilmiştir. (Wright, 179; H.A. Rigg, "Sargon's Eighth Military Campaign").

17) Sirdakku; Sakkız'ın güneyi olabilir.

18) Gizilbunda; Kitpatai'nin içinde yer aldığı ülkedir.

19) Med; Med ülkesi Urmiye Gölü'nün doğusu ile Hazar Denizi arasında kalan topraklardır.

20) Kitpatai; Gizilbunda'nın bir bölgesidir. Med ülkesi ile Mannea arasında olduğu önerilir. (Levine 1977, 141).

21) Panziş; Asur kayıtlarında sekizinci sefer dışında söz edilmeyen Panziş'in konumu şüphelidir. Ziridiakka ile arasında 30 beruluk mesafe olduğu dikkate alınırsa Zikirtu yöresinde olduğu söylenebilir.

22) Uışdiş; Mannea ülkesinin bir bölgesidir. Asur ordusunun bu ülkeye düzenlediği ilk sefer Sargon'un sekizinci seferidir.

23) Beru; 1 Beru 2 saatlik yürüyüşle alınan mesafedir.

24) Turuşpa; Urartu Krallığı'nın başkenti Tuşpa'nın Asur metinlerindeki şeklidir. Asur kralı III. Salmanassar'ın Sultantepe tabletinde MÖ 856 yılında Turuşpa'dan vergi aldığı bilinmektedir. (Lambert, "The Sultantepe Tablets: Salmanassar in Ararat", AS 11, 1961, 143).

- 25) Uşkaia; Sahend Dağı'nın kuzeybatı eteklerinde yer almalıdır. (Rigg, 134-5).
- 26) Subi; Bir sınır bölgesi olduğu düşünülen ve sadece Sargon'un sekizinci seferi kayıtlarında geçen, Asurlulara göre Urartu toprakları olarak kabul edilen bölgedir.
- 27) Cubit; Dirsekten parmak ucuna kadar olan uzunluk ölçüsüdür. Yaklaşık olarak 40-50cm olduğu düşünülmektedir.
- 28) Dalaia Ülkesi; Tebriz ovası olabilir.
- 29) Tarmakisa ve Tarui; Bu iki kent özellikleri bakımından birer Urartu kalesi olup Tebriz ovasını denetlediği düşünülmektedir.
- 30) Homer; Mezopotamya'da yaygın olarak kullanılan yaklaşık 370 litre olan bir tahıl ölçüsüdür.
- 31) Ulhu; Genellikle Marand ile tanımlanan Ulhu için Burney Haftavan Tepe önerisini getirmiştir. (Burney, "Urartian Irrigation Works", AS 22, 1972, 182).
- 32) Tipku; Bir kerpiç kalınlığı yüksekliğidir.
- 33) Armari; Van Gölü'nün kuzeydoğusu olduğu kabul edilir. (Burney 1971, 153 ; Rigg 135, not.43 ; Çilingiroğlu 1977, 245).
- 34) Breş; Tortul kayalar grubundan bir kaya cinsidir. (J.F. Kirkaldy, Minerals and Rocks, 148).
- 35) Uaiais; Bugünkü Bitlis veya Hakkari yörelerinin bulunduğu konumunda olması muhtemeldir. (Levine 1977, 143).
- 36) Aiadi; Sadece Sargon'un sekizinci seferinde yer alan bu bölge Van Gölü'nün kuzey kıyılarında yer aldığı kabul edilmektedir. Ancak Levine Urmiye Gölü'nün batısını önermiştir. (Levine 1977, 143).
- 37) Hubuşkia; Asur'un kuzey sınırlarında yer alan bir bölgedir. (M. Salvini, Nairi e Ur (u) atri, Roma, 1967; Levine 1977, 143; Çilingiroğlu 1977, 249).
- 38) Talent; Eski Yakın Doğu devletleri tarafından kullanılan bir ağırlık ölçüsüdür. Mina'nın 60 katıdır: 58, 941 gram
- 39) Mina; 60 Şekel 1 minadır: yaklaşık 0.5 kg'dır. (Saggs, The Greatnes that was Babylon 448, Londra, 1966).
- 40) Bagbartu; Meherkapı Yazıtı dahil olmak üzere hiçbir Urartu metninde geçmemesine rağmen Sargon'un kayıtlarında yer almaktadır. Bu tanrı Urartu'nun Ardini'yi ele geçirmesinden önce Musasir kentinin baş tanrısı olduğu bilinmektedir. Fakat kentin Urartu hakimiyetine girmesiyle baş tanrı Haldi olmuş, muhtemelen Bagbartu da tanrıça şekline dönüşerek Haldi'nin konsortu durumuna getirilmiştir.

41) Kirhi İşçiliğinde Gümüş; Musasir kenti eski Yakın Doğu ülkelerinin kutsal saydığı bir kent olmalıdır. Tapınakta ele geçirilen çeşitli ülkelerden geldiği belirtilen bu eşyalar tapınağa aramağan olarak sunulmuştur.

SONUÇ

Mezopotamya coğrafyasının önemli şehirlerinden olan Asur'da MÖ II.bin yıl başlarında ortaya çıkan Asurlular, dönemin en önemli devletlerinden biri olmayı başarmıştır. Başlangıçta sıradan bir şehir devleti olarak kurulup, Anadolu ile ticari faaliyetlerde bulunan Asurlular kral I.Şamşı-Adad'ın tahta çıkması ve Mari kralını yenilgiye uğratarak, siyasi anlamda güç kazanmaya başladıkları görülmektedir. Ancak Şamşı-Adad'ın ölümünden sonra Babil ve Mitanni egemenliği altına giren Asurlular, yaklaşık dört asır sonra yeniden siyasi bir güç olarak tarih sahnesine çıkabilmiştir. Asur tarihinin Eski Asur Dönem'i olarak adlandırılan bu dönemde kral listeleri ve ticari metinler dışında Asur kaynaklarının bulunmamasından dolayı, siyasi ve dini hayat hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Asurluların dini inanç sistemine baktığımızda, dini inanç ve geleneklerin Babil kültüründen etkilendiğini açıkça görüyoruz. Bunun nedeni, Sumerlilerin elinde bulunan siyasi gücün Sami kökenli kavimlere geçmesiyle, Sumer kültürü de Samileşmeye başlamasıdır. Diğer yandan Hammurabi'nin etkisiyle Akadca tüm Mezopotamya coğrafyasında hakim dil haline gelmiş ve Sumerce etkisini kaybetmiştir.

Asur Devleti'nin Mezopotamya topraklarında güç kazanması ve diğer devletler arasında siyasi anlamda yer almaya başlamasıyla, dini inanç sisteminde yeniden Sumer kültürü ve unsurlarının canlandığı görülmektedir. Siyasi anlamda güçlenen Asur Devleti'de dini inanç sisteminin en önemli unsuru olan tanrı, Babil şehri baştanrısı Marduk yerine, artık Tanrı Asur olmuştur. Asurlular, devlete ve başkente adını veren Tanrı Asur'u, Mezopotamya'nın en güçlü ve en büyük tanrısı olarak kabul etmişlerdir. Öyle ki Tanrı Asur, tahta çıkan her kralının izlediği emperyalist politikalara ve hakimiyetlerine meşru bir zemin kazandıran en büyük destekçi konumundaydı. Dönemin pek çok metninde karşılaştığımız Tanrı Asur, hem evrenin hem de cennet ve cehennem yaratıcısı olarak görülmüş ve aynı zamanda savaşçı

özelliği ile ön plana çıkmıştır.

Tanrı Asur'un genelde sakallı ve sivri başlıklı olarak, kanatlı bir disk üzerinde yayını çekerken tasvir edilmiş olması bu durumu kanıtlamaktadır. Tanrı Asur'a yüklenen savaşçı özelliğin nedeni şüphesiz savaş kavramının Asurlular için sahip olduğu anlamdan kaynaklanmaktadır. Asur toplumunun savaşçı özelliği ile ön plana çıkmış olması, gerçekleşen savaşların, devletin sistemli bir şekilde düzen içinde işlemesi amacıyla tanrı tarafından emredildiğine inanılmasından kaynaklanmaktadır. Bu düşünce doğrultusunda çıkılan seferlerde ele geçirilen ülkelerin tanrılarına da saygı göstermeyi ihmal etmeyen Asurlular, böylece dini inanç sisteminden siyasi politikalarını gerçekleştirmede etkin bir şekilde yararlanmayı başarmıştır.

Asur tahtına geçen kralların faaliyetlerini anlatan yıllıklarda, kralın Tanrı Asur'un temsilcisi olarak kabul edildiği anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, kralların seferlerini tanrının emri ile yerine getirdiği ve hakimiyetlerine isyan eden halkların tanrıya isyan ettiklerini ileri sürerek cezalandırdıklarını anlatan ifadeler yer almaktadır. Tüm bu bilgiler ışığında, din faktörünün Asur Devleti için oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür. Tanrı Asur dışında Asur panteonunda yer alan diğer önemli tanrılara baktığımızda ise, Sami ve Sumer tanrılarının özelliklerini taşıdıkları görülmektedir. Önemli Sumer şehirlerinden olan Uruk'un baştanrıçası olan İştar'ın bereket, çoğalma, güzellik, şefkat, hırs ve kurnazlığın simgesi olarak görülürken, Sami kavimlerinden Babil ve Asur'da savaşlara yön veren, ordunun zafer kazanmasına yardım eden ve hastalara şifa dağıtan özellikler yüklenerek saygı görmeye devam etmiştir. Asur panteonunun önemli tanrılarında olan Güneş Tanrısı Şamaş, Sumerlilerde Utu olarak bilinmekte ve yasa koyan yapısıyla adaleti temsil ederken, Ay tanrısı Nanna'nın Asur'da Tanrı Sin olarak adlandırıldığı ve tanrıların en büyüğü olarak kaderi belirlediğine inanılırdı. Bu tanrıların yanı sıra Babil'in baştanrısı Marduk ile karşılaştırılan Tanrı Bel, Sumerlilerde İşkur olarak anılan Fırtına Tanrısı Adad, savaşçı özelliği ile Asur ve Sumer toplumlarında saygı gören Ninurta, tanrılar panteonunda yer alan önemli tanrılar olarak metinlerde geçmektedir.

Asur Devleti'nde tanrılara büyük saygı gösterildiği, tahta geçen her kralın tanrılar adına yaptırmış oldukları tapınaklardan ve tapınakların kitabelerinde yer alan

metinlerden anlaşılmaktadır. Mezopotamya coğrafyasında hüküm süren her medeniyetin dini inanç sistemi doğrultusunda inşaa etmiş olduğu tapınaklar, tanrının içinde ikamet ettiği yer olarak, toplum için büyük bir öneme sahipti. Asur'un siyasi olarak güç kazanmasıyla siyasallaşma sürecine giren din kavramı ve etkileri, tanrı sembollerinin yer aldığı tapınaklar ile somut bir şekilde kendini göstermiştir. Başta büyük tanrılar olmak üzere hemen her tanrı için inşa edilen tapınaklar, şehirlerin merkezinde kurulmuş olup, sosyal hayat bu tapınaklar etrafında şekillenmiştir. Tanrı Asur'un en büyük din adamı olarak görülen Asur kralları, tapınakların inşası ve onarımı başta olmak üzere, görev yapan din adamlarının belirlenmesinden ve dini ritüellerin gerçekleşmesinden sorumluydu. Kralların bu sorumlulukları üstlenmesi, din kavramına verilen önemi bir kez daha göstermektedir.

Tapınaklar, Tanrı'nın Evi olarak görüldüğü gibi, burada bulunan heykellerin de tanrıların en değerli simgesi olduğuna inanılmıştır. Tanrı'nın vücut bulduğuna inanılan heykelin, herhangi bir şekilde tapınaktan götürülmesi durumunda tanrının şehri terkettiği düşünülür ve geri getirilmedikçe huzurun sağlanamayacağına inanılırdı. Bu inancı, işgal edilen şehrin tapınağında bulunan heykelin zafer kazananlar tarafından götürülmesi kanıtlamaktadır. Tapınakların en önemli parçası olan Tanrı heykelleri, tanrıya yakışır şekilde değerli ahşap malzemeler ve altın işlemeli kumaşlar ile süslenerek hazırlanırdı. Tıpkı insan gibi, göğsü ve boynu değerli madenlerden yapılan takılarla süslenir, başında yine değerli bir taç bulunurdu. Tanrı'nın tapınakta aile üyeleri ile birlikte yaşadığına, kral ve halkın kendisine tapınılmasından hoşnut olduğuna inanılırdı. Heykellerin, şehrin bayram ve şenliklerinde sergilendiği bilinmektedir.

Asur'un dini inanç sisteminde görülen, Sumer geleneklerinden biri olan ve “*Kutsal Evlilik*” olarak adlandırılan Akitu Bayramı, dini niteliklere sahip oldukça önemli bir kutlama idi. Söz konusu bayram, Mezopotamya takviminde ilk ay olarak anılan Nisan ayında on bir gün süre ile kutlanırdı. Sumer toplumundan farklı olarak Asur geleneği ile birleştirilen bayramda, tanrının heykeli şehrin dış sınırlarından dolaştırılarak tapınağa getirilir ve Kutsal Evlilik adı verilen bölüm başlardı. Sumer toplumunda Dumuzi'yi karşılayan Tammuz ile, İnanna'ı karşılayan İştar'ın birleşmesi, kral ve din kadınlarının başında bulunan bir kadın tarafından temsil edilirdi.

Sonrasında tapınak bahçesinde verilen ziyafet ve tanrıya sunulan kurbanlar ile son bulan bayram, her yıl baharın gelişi ile evrenin ve insanoğlunun yeniden yaratıldığına inanılmıştır. Ancak asıl dikkat çeken nokta Akitu Bayramı'nın, Yeni Asur ve Yeni Babil Devletleri döneminde siyasi bir niteliğe bürünmesidir. Başta dini duyguları canlı tutmak amacıyla gerçekleşen bayram, giderek siyasi bir kimlik kazanarak propaganda haline dönüştüğü görülmektedir. Asur'un tarihi boyunca siyasette önemli bir yer sahip olan din faktörü, Yeni Asur Dönemi devlet politikalarında kendini daha belirgin bir şekilde göstermiştir. Ancak devletin kurulduğu ilk yıllara ait yeterli kaynak olmaması, din ve siyaset kavramlarının o zamanki durumu hakkında bilgi sahibi olmamızı engellemektedir. Yine de devletin kuruluş zamanında Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında yaşanan güç mücadeleleri ve değişen dengelere baktığımızda, dini inanç sisteminin siyasette henüz yer almamış olabileceğini söyleyebiliriz. Zira siyasi anlamda varlıklarını sürdürmeye, diğer devletler üzerinde hakimiyet kurmaya veya hakimiyetten kurtulmaya çalışan devletlerin, böylesine karışık bir ortamda yeteri kadar belge bırakmaması oldukça doğaldır. Asur'un siyasi bir güç olarak Mezopotamya coğrafyasında yer almaya başladığı ve Eski Asur Dönemi olarak adlandırılan süreçte daha çok barışçıl ilişkiler içinde olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu ile ticari ilişkilerin yürütüldüğü, Kültepe Tabletleri'nde yer alan ifadeler ve tüccarlara ait mektuplardan anlaşılmaktadır. Daha sonra sessiz kalan Asur kaynakları Amarna Çağı ile birlikte yeniden siyasi anlamda ortaya çıkmıştır.

Asur tarihinin Orta Asur Dönemi olarak adlandırılan ve Amarna Çağı ile yükselişe geçen Asur'un, kral Asur-uballit ile Babil'e üstünlük sağlayacak kadar güç kazandığı görülmektedir. Asur'un kazandığı bu güç I. Salmanassar ile sömürgeye dayalı siyasi politikaların başlamasına zemin hazırlamıştır. Asur Devleti'nin emperyal politikaları Salmanassar'dan sonra tahta çıkan I. Tukulti-Ninurta ile daha yüksek boyutlara ulaşmıştır. Askeri başarılar ile Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasında ün kazanan Tukulti-Ninurta, Babil'i fethederek dönemin Sumer-Akad topraklarını kapsayan Aşağı Deniz'den Yukarı Deniz'e kadar olan bölgeye hakim oldu. Başarılı kralın taht entrikası sonucu ölümü, başta Anadolu ve Mezopotamya'yı etkileyen Ege Göçleri, İç Anadolu'da ortaya çıkan Geç Hitit Şehir Devletleri ve en önemlisi tarihte üçüncü büyük Sami göç dalgası olarak bilinen Arami istilaları sonucunda MÖ 12-10.yy

boyunca Kuzey Suriye, Güney ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Arami şehir devletleri, Asur Devleti'ni derinden sarsmıştı. MÖ 11.yy'da I.Tiglat-pileser ile yeniden güç kazanan Asur Devleti, Nairi ve Uruatri gibi Anadolu'nun Doğu ve Güneydoğu bölgelerinde dağınık şekilde yaşayan toplumlar üzerine emperyal amaçlı seferler düzenleyerek zengin hammadde kaynaklarına ulaşmayı başarmıştı.

Yeni Asur Dönemi'ne baktığımızda ise, siyasi anlamda güç kazanmaya başlayan Asur'un emperyal politikaları aynı zamanda yayılmacı bir karakter kazanarak daha da güçlü şekilde kendini göstermiştir. Söz konusu dönemde din ve devlet arasındaki bağlar kuvvetlenmiş ve her politikanın ardında yatan din faktörü büyük ölçüde belirginleşmişti. Asur tarihinin en acımasız kralı olarak bilinen II.Asur-nasirpal ve oğlu III. Salmannassar'ın hakimiyetleri boyunca gerçekleştirdikleri devlet politikaları ve askeri seferler, din kavramı ile meşrulaştırılmış olup, krallara büyük avantajlar sağlamıştır. Asur kralları için tanrı emri olan savaşlar, bu dönemde tanrılara isyan ettikleri ileri sürülerek yapılmış olan seferler şeklinde kendini göstermiştir. Metinlerinde gerçekleştirilen askeri seferlerin, tanrıya yapılan isyanı cezalandırmak amaçlı olduğu belirtilse de, Asur'un emperyal politikaları doğrultusunda dönemin en önemli hammadde kaynağı olan demir, kıymetli madenler, orman ürünleri, insan ve hayvan gücü gibi kaynakların ele geçirilmesinin gerçek neden olduğu anlaşılmaktadır. İsyancıları neden göstererek çıkılan askeri seferler, Asur Devleti'ni ekonomik ve siyasi anlamda güçlendirdikçe tekrar gelmiştir. Söz konusu seferlere dini bir boyut kazandırarak olası bir direnişi engelleyen krallar, kaynaklar azaldıkça aynı nedeni ileri sürerek yeniden yola koyulmuşlardır. Asur tahtına geçen III.Tiglat-pileser'in ordu ve yönetim üzerinde gerçekleştirdiği düzenlemeler ile büyük bir yükselişe geçen devlet, tahta geçen yetenekli krallar ve başarılı askeri seferler ile en parlak dönemi yaşamıştır. Asur Devleti artık imparatorluk olma yolunda hızla ilerlerken, tahta geçen II.Sargon ile yeni bir dönem başlamıştır.

II.Sargon'un MÖ 722 yılında tahta çıkışı ile başlayan ve devletin yıkılışına dek devam eden Sargonidler Devri'nde, II.Sargon, Sanherib, Asarhaddon ve Asurbanipal gibi güçlü krallar ile Asur, büyük bir imparatorluk haline gelmiş ve tüm Demir Çağı medeniyeleri arasında rakipsiz bir hal almıştır. Tüm bu kralların en güçlü destekçisi şüphesiz Tanrı Asur olmuştur. Gerçekleşen her başarılı sefer, imparatorluğa olduğu

gibi Tanrı Asur'un da gücüne güç katmıştır. Tanrı Asur'un Mezopotamya panteonunda, Eski Ortadoğu'nun en büyük tanrısı olarak yer alması bu durumu kanıtlamaktadır. Diğer bir deyişle, Asur İmparatorluğu'nun siyasi anlamda kazandığı güç, Tanrı Asur'un da dini anlamda kazandığı güce temel oluşturmuştur.

Eski Mezopotamya toplumlarının dini inanç sistemlerinde, krallar Tanrı'nın Vekili olarak görülürken, Asur'un bölgede kurduğu hakimiyet ile Asur krallarının, Tanrı Asur'un vekili ve Dünya Hakimi Kral olarak daha güçlü bir pozisyona kavuştuğunu görüyoruz. Sahip oldukları tanrı desteği ve güçlü orduları ile, tahta geçen kralların ilk iş olarak kendilerini kutsal kral ilan ederek meşru bir hakimiyeti sağlam temellere dayandırdıkları görülmektedir. Elbette kralların kendilerini kutsal kral olarak ilan etmeleri tapınaklarda görev alan ruhban sınıfını güçlü bir konuma yükseltmiştir.

Devleti tanrı adına yönetme görevi üstlenen kral, hakimiyetine dini bir destek sağlayan Tanrı Asur'un Rahibi unvanı ile siyasi ve dini gücünü birleştirmiştir. Kralları dini açıdan daha saygın kılan bu unvan ile, tapınakların inşa ve onarımı başta olmak üzere, hediye ve adaklar sunmak, tapınak görevlilerinin güvenliğini sağlamak gibi sorumluluklar üstlenerek sahip olduğu unvanı somut olarak göstermiştir. Tanrıların tıpkı sefer emri verdiği gibi tapınak ya da şehir kurma emri verdiğini bilinmektedir. Bu durumu, II.Sargon döneminde, tanrının isteği doğrultusunda inşa edildiği belirtilen Dur-Şarrukin şehri kanıtlamaktadır.

Asur Devleti'nin en büyük tanrısı olan Tanrı Asur'un panteonda en yüksek konuma sahipti. Ancak Asur kralları yıllıklarında ve yazıtlarda, diğer tüm tanrılara karşı hoşgörü ve saygı gösterdiklerini önemle vurguladıkları görülmektedir. Bu durum kralların, siyasi emellerine hizmet eden dini inanç sistemine verilen önemi kanıtlamaktadır. Siyasi emelleri başta ele geçirdikleri topraklarda olası isyan ve direnişleri engellemek, böylece otoritelerini güçlü kılmaktı. Bu emeller tıpkı tahta geçtikleri sırada tahtlarını meşru bir zemine dayandırmak kadar önemli olmuştur. Tahtın veliahtı olarak gösterilse de gasp yoluyla tahtı ele geçirse de her kralın, kendini tanrı tarafından seçilmiş ve tanrının onayı /desteği ile tahta geçmiş olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Hakimiyetlerini güçlendirmede ilk adım olan bu söylemleri, emperyal politikaları doğrultusunda çıktığı seferleri tanrıların isteği ile

gerçekleştirdiği veya tanrılardan aldığı güç ile zafer kazandığını ifade eden söylemler takip etmektedir.

Asur Devleti'nde tahta çıkan kralların yıllıklarında, tahtlarını meşrulaştırmak ve hakimiyetlerini vurgulamak amacıyla, başta Tanrı Asur olmak üzere Asur panteonunun en önemli tanrılarında İştar, Enlil, Sin, Nergal ve Ninurta tarafından krallığın, kendilerine bahşedildiğini ifade ettiklerini görüyoruz. Bunun yanı sıra Asur topraklarında huzur ve düzen getirmek için, tanrılar tarafından verilen sefer emrini gerçekleştiren kralın, kazandığı zaferi övgüyle anlattığı metinlerde söz konusu zaferin tanrının sağladığı destekle mümkün olduğunu belirttikleri görülmektedir. Kralların bu ifadeleri kullanmasının nedeni, uzak topraklarda gerçekleştirdikleri seferleri meşru kılmaktan başka bir şey değildi.

Asur İmparatorluğu, kazandığı siyasi ve askeri gücün en büyük kaynağı olan Tanrı Asur'u politikalarına dayanak olarak göstererek, rakipsiz bir imparatorluk olmayı başardığını görüyoruz. Asur İmparatorluğu; askeri anlamda güçlü ve iyi donanımlı orduya, ekonomik olarak zengin hammaddelere, dini anlamda en büyük güç unsuru olarak görülen Tanrı Asur ve diğer tanrıların desteğine sahipti. Tüm bunlar tahta geçen kralların başarılı politikaları ile birleştğinde, Asur'un yükselişini kaçınılmaz olmuştur. Kralların, devletin yükselişini ile birlikte, "Güçlü Kralı", "Evrenin Kralı", "Dört Cihan'ın Kralı", "Büyük Kral", "Asur Ülkesinin Kralı", "Yukarı Deniz'den Aşağı Deniz'e Kadar Olan Bölgenin Hakimi" gibi yüksek saygınlık taşıyan unvanlar kullandıkları görülmektedir. Kullanılan unvanlara baktığımızda ise kralların hem güçlü bir savaşçı olarak ordu komutanı, hem de tanrılara hizmet eden en büyük rahip olarak görüldüğü anlaşılmaktadır.

Asur Devleti'nin Sargonidler Devri olarak adlandırılan ve II.Sargon ile başlayıp yıkılışına dek devam eden süreçte Eski Ortadoğu'nun en güçlü imparatorluğu haline gelmesi, dini inanç sistemi ile desteklenen siyasi ve askeri politikaların başarılı bir şekilde yürütülmüş olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemin rakipsiz imparatorluğu haline gelen Asur'da, tanrının yeryüzündeki en büyük temsilcisi olan krallar, devletin tek yöneticisi ve sahibi olarak halk tarafından saygı görmüşlerdir. Dini inanç sisteminin toplum üzerinde bu denli önemli bir yere sahip olması, ondan yararlanmayı bilen Asur kralları için vazgeçilmez bir dayanak olarak hizmet etmiştir.

Tanrıların sembolleri ile tasvir edilen kabartmalarda, kralların sahip olduğu güç ve ihtişam açıkça görülmektedir.

Asur krallarının sınırsız yetkiyle donanmış olmaları, zengin hammadde kaynakları ve önemli ticaret yolları üzerinde bulunan ülkelere rahatça seferler düzenlemesini kolaylaştırmıştır. Asur'un sömürgeci politikaları, devletin güçlü ekonomisinin temel kaynağı olmuştur. Asur ekonomisinin sahip olduğu güç, devletin imar faaliyetlerinde yansıtılan görkemden anlaşılmaktadır. Yaptıkları seferlerden ele geçirilen değerli ganimetler ihtişamlı saray ve tapınaklarda sergilenirken, tanrılara isyan ettikleri gerekçesi ile köle olarak alınan insan gücü ise söz konusu imar faaliyetlerinde görevlendirilmiştir. Bu durum Asur'un seferlerden, dönemin en değerli madeni demir, diğer değerli madenler, orman ürünleri, büyük ve küçükbaş hayvanların yanı sıra insan gücünü de ele geçirerek kullandığını göstermektedir. Başta Kuzey Suriye ve Anadolu olmak üzere pek çok şehir üzerinde gerçekleşen kazançlı seferler, tanrıya isyan gerekçesi ile aynı yıl içinde sık sık tekrarlanması bu durumu kanıtlamaktadır. Kendilerine her fırsatta kutsallık yükleyen kralların, ordusuna ve ordunun sahip olduğu güce de kutsal bir nitelik kazandırdığı bilinmektedir. Böyle bir durum orduya karşı gösterilebilecek olası bir direnişi kırma konusunda büyük yarar sağlamıştır. Tahta çıkışıyla Sargonidler Devri'ni başlatan II.Sargon'un, ordusunun sahibi olarak Tanrı Şamaş ve Marduk'u göstermesi, ordu mensubu askerlerin dini duygularını üst seviyede tutmak ve tanrı için savaştıkları fikrini yerleştirme amacı taşımaktaydı. Böylece din ile desteklenen ordu ve kazandığı zafer kralın, siyasi gücünü arttırırken aynı zamanda Asur ekonomisini de desteklemiştir. Devletin sınırları giderek genişlemiş ve Asur, dönemin rakipsiz gücü haline gelmiştir. Ancak her geçen gün genişleyen sınırlar ve uzak sınırlarda yaşanan otorite boşluğu, Asur'un sömürgeci politikalarına karşı isyanların artmasına neden olmuştur. Sürekli isyanlarla uğraşan imparatorluğun taht kavgaları, uzak sınırlarında yaşanan toprak kayıpları, düşmanları tarafından kurulan ittifaklar, ekonominin zayıflaması, atlı göçebe kavimlerin akınları pek çok nedene bağlı olarak güç kaybettiği görülmektedir. MÖ 612 yılında yıkılışına kadar devam eden güç kayıpları, Med ve Babil ordularının başkent Ninive'yi işgali üzerine son bulmuş ve Asur İmparatorluğu tarih sahnesinde yerini almıştır.

Asurlular, Mezopotamya'nın en önemli şehirlerinden olan Asur, Ninive, Korsabad ve

Nimrud gibi başkentlerde, devletin görkemini yansıtan tapınaklar, saraylar, yazıtlar, anıtlar, rölyefler, su kanalları, şehir surları ve kapıları gibi pek çok sanatsal değere sahip eserler oluşturmuşlardır. Dönemin her eserinde göze çarpan görkem ve dini inanç sistemlerini yansıtan simgeler, Asur'un vazgeçilmez duvar kabartmalarında da görülmektedir. Bunun yanı sıra Asur tarihi ve askeri seferleri hakkında en değerli bilgileri edindiğimiz kral yıllıkları, duvar yazıtları, prizmalar, yazılı stel ve silindir kitabeler, siyasi ve ticari içerikli mektuplar, Asurbanipal'in oluşturduğu kütüphanede bulunan çivi yazılı tabletler, Eski Çağ'ın ilk büyük imparatorluğunu kurmayı başaran Asurlular hakkında eşsiz bilgiler sunmaktadır.

Asurlular ile yoğun olarak örneklerine rastladığımız, din faktörünün siyasallaşması, tarih boyunca farklı coğrafyalarda hüküm süren pek çok toplumda görülmektedir. Yöneticilerin gerek hakimiyetlerini sağlam temellere oturtmak, gerek ülkede huzuru sağlamak için başvurulan en etkili yol, dini inanç sistemi olmuştur. Dini inanç sistemleri, toplum üzerinde büyük bir manevi yaptırım gücüne sahip olup, devlet politikalarını yürütmede oldukça etkili olmuştur. Asurlular ile en erken dönemlerden itibaren siyasi hayatta önemli bir yere sahip olduğu görülen dini inançlar, geçmişten günümüze kadar uzanan süreçte sayısız devlet ve toplumu doğrudan veya dolaylı olarak etkilemiştir. Farklı coğrafyalarda farklı yaşayış ve inanış biçimleri ile varlığını sürdüren dini inanç sistemleri, toplumun sosyal hayatında olduğu gibi siyasi hayatında da oldukça derin izler bırakmıştır.

İnsanların sahip oldukları inançlara ve inançların temel unsuru olan yaratıcıya sığınarak, manevi yönden kendilerini güvende hissettikleri ve ölümün bilinmezliğinden duyulan korkuyu hafiflettikleri görülmektedir. İnsanları bir arada tutan ve sosyal hayatı şekillendiren dini inançlar, aynı coğrafyada hüküm süren farklı devletlerin iç ve dış politikalarını da büyük ölçüde şekillendirmiştir. Asurluların emperyal politikalarını meşrulaştırmanın en büyük destekçisi olan din kavramı, yöneticilere kazandırdığı sorgulanamazlık ile hakimiyetlerini olası direnişlere karşı güçlü kılmıştır. Eski Ortadoğu'nun en güçlü imparatorluğunu kuran Asurluların, tanrı destekli faaliyetleri ile din kavramının siyasallaştığı açıkça görülmektedir. Asurlular ile başlayan dinin siyasallaşması, tarihte hüküm sürmüş pek çok devletin dayanak noktası olmuştur. Dini inançlar ile beslenen devletlerin, gerçekleştirdikleri her

faaliyette büyük bir kolaylık sağladıkları görülmektedir. Söz konusu faaliyetler, devletin kaderini belirleyen ve şekillendiren nitelikte olup, yöneticiler için vazgeçilmez kaçış noktası olmuştur. En eski çağlardan beri hayatın her alanında farklı şekillerde kendini gösteren din kavramı, Eski Çağ'ın en güçlü imparatorluklarından birini kurmayı başaran Asurlular için, devletin temellerini sağlamlaştıran en kuvvetli meşrulaştırma aracı olarak, kendinden sonra hüküm sürecek devletlere de yol gösterici olmuştur. Dini inançların sahip olduğu yaptırım gücü bu denli yüksek boyuttayken, devlet yöneticilerinin bu gücü kendi istekleri doğrultusunda kullanmaktan kaçmamaları oldukça doğaldır. Çalışmamızın konusunu oluşturan ve Asurlular'da en yoğun örneğini gördüğümüz din faktörünün siyasallaşması, şüphesiz geçmişten günümüze kadar devam eden etkisiyle sahip olduğu değeri ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- Abush T (1986) "Ishtar Proposal and Gilgamesh's Refusal: An Interpretation of "The Gilgamesh Epic", Tablet 6, Lines 1-79", *History of Religions*, Vol.: 26, No.:2, ss.143-187.
- Akkuş Mutlu S (2014) "Eski Mezopotamya'da Beddua ve Felaketlerde Korunma Ritüelleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, S. 9, Gümüşhane, ss. 278-293.
- Aksoy S, Çelik T (2013) *Mezopotamya Uygarlığında Süryani Tarihi*, Ankara.
- Albenda P (2003) "Dur-Sharrukin, the Royal City of Sargon II, King of Assyria", The Canadian Society for Mesopotamian Study, *Bulletin*, Vol.: 38, ss.-5-13.
- Altuncu A (2014a) "Sümerlerde Tanrı Anlayışı ve Tanrılar Panteonu", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi İlahiyat Sayısı*, C.:4, S.:7, Kilis ss.118-142.
- Ay Ş (2013) "Mis pi- Pit pi Ritüelleri ve Eski Mezopotamya'da İnsan Tanrı İlişkisi", *Tarih Okulu Dergisi*, S. XV., ss. 1-21.
- Bauer S.W (2015) *Dünya Tarihi*, Cilt: 1, Çev: Mihriban Doğan, İstanbul, Say Yayınları, 287s.
- Beaulieu P. A (2007). "Mesopotamia", *Ancient Religions*, Ed. Sarah Iles Johnston, The Belknap Press of Harvard University Press. Massachusetts, ss.165-172.
- Black J, George A, Postgate, N.(Ed.) (2000) *A Concise Dictionary of Akkadian*, WS Druckerei Werner Schaubruch GmbH Press, Wiesbaden, 450s.
- Bordreuil P, Briquel-Chatonnet F, Michel C (2015) *Tarihin Başlangıçları, Eski Yakındoğu Kültür ve Uygarlıkları*, Çev. Levent Başaran, Alfa Basın Yayın Dağıtım, İstanbul 534s.
- Bottéro J (2001a) *Religion in Ancient Mesopotamia*, The University on Chicago Press, Chicago, 246s.
- Bottéro J (2001b) *Everday Life in Ancient Mesopotamia*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore, 276s.
- Bottéro J (2005) *Eski Yakındoğu-Sümer'den Kutsal Kitap'a*, Dost Yayınları, Ankara, 293s.
- Bottéro J (2012) *Mezopotamya: Yazı, Akıl ve Tanrılar*, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara, 340s.
- Cancik E. K (2004) *Asurlular (Tarih, Toplum, Kültür)*, İzmir

- Cassin E (1966) *Fischer Weltgeschichte 3, Die Altorientalischen Reiche II.*, Frankfurt.
- Chavalas M. V (2006) *The Ancient Near East (Historical Sources in Translation)*, UK, Blackwell Publishing.
- Cooper J.S (2012) “Divine Kingship in Mesopotamia” , Ed. Nicole Brisch, Religion and Power – Divine Kingship in the Ancient World and Beyond, Oriental Institute Seminars, No: 4, The Oriental Institute of the University of Chicago Press, Chicago, ss.261-265.
- Çığ M. İ (2012). *Sumerli Ludingirra: Geçmişe Dönük Bilim Kurgu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 152s.
- Çığ M. İ (2014) *Uygarlığın Kökeni Sümerler -1, Tarihteki İlk Edebi Eserlerden Seçmeler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 292s.
- Çilingiroğlu A (1984) “Tanrı Assur’a Bir Mektup” , *Tarih İncelemeleri Dergisi II*, İzmir Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, ss.1-26.
- Çilingiroğlu A (1997) *Urartu Krallığı*, Tarihi ve Sanatı, İzmir.
- Çilingiroğlu A (1977) “Sargon’un Sekizinci Seferi ve Bazı Öneriler”, *Anadolu Araştırmaları*, IV-V, 1976-1977, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 235-271s.
- Delaporte L (1996) *Mesopotamia: The Babylonian and Assyrian Civilization*, Routledge Taylor & Francis Group Press, New York, 371s.
- Demirci K (2013) *Eski Mezopotamya Dinlerine Giriş Tanrılar, Ritüel, Tapınak, Ayışığı* Kitapları, İstanbul, 107s.
- Diakov V, Kovalev S (2008) *İlkçağ Tarihi*, Çev. Özdemir İnce, Yordam ve Basım Yayınları, Ankara.
- Durmuş İ (1993). *İskitler (Sakalar)*, Ankara.
- Eder C (2009) *Asur Zaman Aralığı ve Önasya'nın Kesin Kronolojisi*, Çev.
- Eliade M (2003) *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, C.1, İstanbul, 462s.
- Erzen A (1984) *Doğu Anadolu ve Urartular*, Ankara.
- Fish T (1939) “War and Religion in Ancient Mesopotamia”, *Bulletin of the John Rylands (BJRL)*, Vol. 23, Issue: 2, ss.387-402.
- Foster B.R (2016) *Age of Agade: Inventing Empire in Ancient Mesopotamia* Routledge Taylor & Francis Group Press, London and New York, 437s.
- Frankel D (1979) *The Ancient World*, London.
- Frankfort H, Lloyd S, Jacobsen T (Ed.) (1940) *The Gimilsin Temple and The Palace*

- of The Rulers at Tell Asmar*, The University of Chicago Press, Chicago, 271s.
- Frankfort H (1978) *Kingship and the Gods*, The University of Chicago Press, Chicago, 444s.
- Friedell E (2006) *Mısır ve Antik Yakındoğu'nun Kültür Tarihi*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara 429s.
- Gökçek L.G (2015) *Asurlular*, Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 336s.
- Gökçek L.G, İnce G (2016) *Asur Ticaret Kolonileri Çağı'nda Anadolu'da İnanç Sistemi*, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, C. XII. Sa.1-2, Elazığ.
- Günbattı C (1997) *Kültepe'den Akadlı Sargon'a ait bir Tablet*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.
- Grayson A K (1976) *Assyrian Royal Inscriptions*, Vol.: 2, Wiesbaden Harrassowitz, Wiesbaden.
- Grayson A K (1987) *Assyrian Rulers of The Third and Second Millenia BC (to 1115 BC)*, University of Toronto Press, Toronto.
- Grayson A K (1991) *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC I (1114-859)*, University of Toronto Press, Toronto.
- Grayson A K (1995) *The Resurrection of Ashur: A History of Assyrian Studies, Assyria 1995 Proceedings of the Neo-Assyrian Text Corpus Project*, Helsinki, September, 105-114s.
- Grayson A K (1996) *Assyrian Rulers Early 1(st) Millennium BC.*, Vol.: 2, University of Toronto Press, Toronto.
- Grayson A K (1997) *Assyrian Expansion into Anatolia in the Sargonid Age (c. 744-650 B.C.) XXXIV International Assyriology Congress (6-10/ VII/ 1987 İstanbul)*, Ankara, TTK, 1997, 131-135s.
- Grayson A K 2002a. *The Assyrian Rulers of the Third and Second Millennia BC (To 1115 BC) (RIM, Assyrian Periods Vol.: 1)*, University of Toronto Press, Toronto / Kanada, 355s.
- Grayson A K (2002b) *The Assyrian Rulers of the First Millennium BC I (1114-859 BC) (RIM, Assyrian Periods Vol.:2)*, University of Toronto Press, Toronto / Kanada, 425s.
- Grayson A K (2008a) *Assyria: Ashur-dan II to Ashur- Nirari V (934-745 BC)*, *CAH, Vol.: III*, Part 1, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge.

- Grayson A K (2008b) *Assyria: Sennachreib and Esarhaddon (704-669 BC)*, CAH, Vol.: III, Part 2, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge.
- Grayson A K (2008c) *Assyria: 668-635 B.C. : The Reign of Ashurbanipal*, CAH, (ed.) J. Boardman, I.E.S. Edwards, N.G.L. Hammond, E. Sollberger, C.B.F. Walker, Vol.: III Part 2, Cambridge University Press, Second Edition, Cambridge.
- Hamblin W.J (2006) *Welfare in the Ancient Near East To 1600 BC*, Routledge Taylor & Francis Group Press, Oxford, 517s.
- Harper R.F (1904) *The Code of Hammurabi King of Babylon About 2250 B.C.*, The University of Chicago Press, London, 192s.
- Hildegard L (2006) "Assyria, c.2600-1816 BC.", CAH, Vol: 1, Part: 2, ss.729-770.
- Hout J. L, Thalmann J P, Valdabelle D (2000) *Kentleri Doğuşu*, Çev.: Ali Bektaş Girgin, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 474s.
- İnan A (1992) *Eski Mısır Tarihi ve Medeniyeti*, Ankara.
- İplikçioğlu B (1990) *Eskiçağ Tarihinin Ana Hatları*, Marmara Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 147s.
- Jacobsen T (1973) *The Sumerian King List*, Cushing-Malloy Inc., Michigan, 216s.
- Kalaç M (1941) "MÖ 745-620 Yükseliş Çağı'nda Büyük Asur İmparatorluğu'nun Anadolu'ya Yayılışı", *Sumeroloji Araştırmaları Dergisi I/I*, I, İstanbul, 982-1019s.
- Kılıç Y (2009) Eski Ön Asya Toplulukları Arasında Yazı ve Dil Etkileşimi, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Temmuz 2009, Sa.4, 122-151s.
- Kılıç Y, Duymuş H (2009) "Eski Mezopotamya'da Din Kadınları (Rahibeler)", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi (TSA)*, Yıl:13, Sayı: 1,ss.159-178, Ankara.
- Kılıç Y, Uncu E (2011) "Eski Mezopotamya İnanç Sisteminin Yunanlılara Etkisi" (İstar-Aphrodite Örneği). *History Studies*, C.:3, S.:1,ss.183-201, Samsun.
- Kılıç Y, Ay Ş (2013) "Eski Mezopotamya'da Siyasi Örgütlenmede Din Olgusu", *Turkish Studies*, Vol. 8/5, Ankara, ss: 387-403.
- Kınal F (1983) *Eski Mezopotamya Tarihi*, Ankara.
- Kınal F (1978) Khorsabad Kral Listesi ve Kranolojisi, *Belleten*, C.XIII, Nisan 1978, 171-200s.
- Kınal F (1991) *Eski Anadolu Tarihi*, Ankara.
- Kitab-ı Mukaddes (Kutsal Kitap), 2010. Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2098s.

- Köroğlu K (2013) *Eski Mezopotamya Tarihi- Başlangıcından Perslere Kadar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 229s.
- Köroğlu K (2006) *Eski Mezopotamya Tarihi*, İstanbul.
- Kuhrt A (2009) *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330)*, C.I, İstanbul
- Kuhrt A (2009) *Eski Çağ'da Yakındoğu (MÖ 3000-330)*, C. II, İstanbul
- Kurt M (2006)“M.Ö. I. Bin Yıl Asur-Anadolu İlişkilerinde Kilikya Bölgesi”, *Belleten*, IXX/ 257, 1-25s.
- Kurt M (2009b)“Yeni Asur Devleti'nin Kuzey Yayılımı ve Doğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası”, *Fırat Üniversitesi Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi*, C.29, Sa. 48, 69-88.
- Kurt M (2009a) Kilikya'da Yeni Asur Egemenliği ve Yerel Güçler”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 21, Konya, 327-337.
- Kurt M (2010) “II. Sargon Devri Kaynakları Işığında Güney Anadolu ve Toros Dağları Bölgesi”, *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*,C. 29, Sa. 48, 69-88
- Kurt M (2007) *MÖ. I. Binde Mezopotamya Anadolu İlişkileri*, Ankara
- Kramer S N (1969) “Sumerian Hymns”, *Ancient Near Eastern Texts: Relating to the Old Testament*, Ed.: J.B. Pritchard, Princeton University Press, New Jersey, ss:573-586.
- Kramer S N (1988a) *In the World of Summer*, Wayne State University Press, Detroit, 257s.
- Kramer S N (1988b) “The Temple in Sumerian Literature”, *Temple in Society*, Ed: M.V. Fox, Eisenbrauns Press, Winona Lake, ss.1-16.
- Kramer S N (2001) *Sümer Mitolojisi*, Çev. Hamide Koyukan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 220s.
- Kramer S N (2002) *Sümerler*, Çev. Özcan Buze, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 460s.
- Kramer S N (2014) *Tarih Sümer'de Başlar*, Kabalcı Yayınları, Ankara, 488s.
- Landsberger B (1943) “Sümerler”, *AÜDTCF Dergisi*, C.2, S.5, ss. 90-102, Ankara.
- Landsberger B (1944a) “Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu”, *AÜDTCF Dergisi*, C.2, S.3, ss.419-437, Ankara.
- Landsberger B (1944b) “Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları”, *AÜDTCF Dergisi*, C.3, S.2, ss.137-158, Ankara.
- Leichty E (2011) *The Royal Inscriptions of Esarhaddon, King of Assyria (680-669*

- BC), *The Royal Inscriptions of the Neo-Assyrian Period, Vol.: IV*. Winona Lake, Indiana, Eisenbrauns, 10-59.
- Leick G (2002) *Mesopotamia: The Invention of the City*, Penguin Books, London, 360s.
- Luckenbill D. D (1927) *Ancient Records of Assyria and Babylonia*, Vol.: II, Chicago, The University of Chicago Press, 504s.
- Luckenbill D. D (1968) *Ancient Records of Assyria and Babylonia I*, New York.
- Luckenbill D. D (1968) *Ancient Records of Assyria and Babylonia II*, New York.
- Mackenzie D.A (1915) *Myths of Babilonia and Assyria*, London, The Gresham Publishing Company, 537s.
- Matitiahu T (1959) "The Neo-Assyrian and Neo-Babylonian Vasal Oaths and Prohet Ezekiel", *JBL*. Vol.: 78, No.3, 199-204.
- Memiş E (2006) *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ankara.
- Memiş E (2007) *Eski Çağda Mezopotamya*, Bursa.
- Memiş E (2012a) *Eskiçağ Medeniyetleri Tarihi*, Ekin Yayınevi Yayınları, Bursa, 380s.
- Memiş E (2012b) *Tarihi Coğrafyaya Giriş*, Bursa.
- Memiş E (2012c) *İstiktlerin Tarihi*, Ankara.
- Mieroop M V D (2004) *The Ancient Mesopotamian City*, Oxford University Press, New York, 269s.
- Mieroop M V D (2006) *Antik Yakındoğu'nun Tarihi İ.Ö. 3000-323*, Çev. Sinem Gül, Ankara.
- Mieroop M V D (2012) *Hammurabi*, Çev. Bülent O. Doğan, İstanbul.
- McAffreyk (2013) "The Sumerian Sacred Marriage: Texts And Images", *The Sumerian World*, Ed. H. Crawford, Routledge Taylor & Francis Group Press, New York, ss.227-245.
- McIntosh J R (2005) *Ancient Mesopotamia (Understanding Ancient Civilizations)*, ABC-CLIO Inc., California/ USA, 395s.
- McLaughlin J L (2012) *The Ancient Near East- An Essantial Guide*, Abingdon Press, Nashville, 150s.
- Narçın A (2007) *A'dan Z'ye Sümer*, İstanbul.
- Narçın A (2008) *A'dan Z'ye Asur*. İstanbul.
- Nissen H J (2004) *Ana Hatlarıyla Mezopotamya*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları,

- İstanbul, 254s.
- Oates J (2015) *Babil*, Çev. Fatma Çizmeli, Arkadaş Yayınları, Ankara, 230s.
- Olmstead A T (1919) “The Babylonian Empire”, *The American Journal of Semitic Languages and Literatures*, Vol.; XXXV, No: 2,ss. 65-100.
- Olmstead A T (1931) “The Text of Sargon’s Annals”, *AJSLL*, Vol.: 47, No. 4, (Jul, 1931), Chicago, 259-280.
- Olmstead A T (1968) *History of Assyria*, Chicago and London.
- Olmstead A T (1923) *History of Assyria*, Charles Scribner’s Sons Press, New York, 695s.
- Olmstead A T (1960) *History of Assyria*, University of Chicago Press, Chicago, 695s.
- Oppenheim A. L (1977) *Ancient Mesopotamia*, The University of Chicago Press, Chicago, 445s.
- Orlin L. L (2010) *Life and Thought in the Ancient Near East*, The University of Michigan Press, Ann Arbor, 239s.
- Özbudun S. V (1997) *Ayinden Törene*, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 176s.
- Parpola S (1987) Neo-Assyrian Treaties from the Royal Archives of Niniveh, *JCS*, Vol.: 39, No.2, America, 161-187.
- Pekşen O (2016) “Eski Mezopotamya’daki Savaşlarda Tanrı Rolü”, *History Studies*, C.:8, S.:2,55-68, Ankara.
- Pekşen O (2016) *Eski Mezopotamya’da Din-Siyaset İlişkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş.
- Pinches T.G (1906) *The Religion of Babylonia and Assyria*, London, 125s.
- Roaf M (1996) Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi 9, *Mezopotamya ve eski Yakın Doğu*, Çev. Zülal Kılıç, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Rosenberg D (2003) *Dünya Mitolojisi*, Çev. Koray Akten ve Diğ., Ankara, İmge Kitabevi, 906s.
- Russell J. M (1991) *Sannacherib’s Place Without Rival at Niniveh*, The University of Chicago Press, Chicago, 357s.
- Russell J. M (1984) “Shalmanaser’s Campaign to Urartu in 856 BC. and the Historical Geography of Eastern Anatolia according to the Assyrian Sources”, *Anatolian Studies*, XXXIV, 171-202.
- Saggs H. W (1990) *The Might was Assyria*, St. Martin’s Pres, New York.
- Saggs H. W (1984) *The Might that was Assyria*, London.

- Sarıkcıoğlu E (2011) *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta, 400s.
- Sayce A.H (1903) *The Religions of Ancient Egypt and Babylonia*, T. & T. Clark Press, Edinburgh, 165s.
- Sevin V (2005) “Asur İmparatorluğu Eski Yakın Doğu’nun Süper Gücü”, *Arkeoatlas*, Sa.4, 47-60.
- Sommer B. D (2000) “ The Babionian Akitu Festival: Rectifying the King or Renewing the Cosmos?”, *Jornual of the Ancient Near Eastern Society (JANES)*, 27, ss.81-95, New York.
- Schmökel H (1971) “Sümer Dini”, Çev. M. Turhan Özdemir, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.: 19, S.: 1, ss.197-217, Ankara.
- Schmökel H (1973) “Sümer Dini II”. Çev.Turhan Özdemir, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.:21, S.: 1, ss.367-390, Ankara.
- Sever E (2008) *Asur Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 280s.
- Smith G. V (1982) “The Concept of God/ The Gods as King in The Ancient Near East and The Bible”, *Trinity Jornual*, 3 NS, ss. 18-38.
- Snell D. C (2011) *Religions of the Ancient Near East*, Cambridge University Press, New York, 179s.
- Spence L (1991) *Myths & Legends of Babylonia & Assyria*, Ballantyne Press, London, 412s.
- Stone E. C (1997) “Ziggurat”, *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East*, Vol.: 5, Ed.: E. M. Meyers, Oxford University Press, New York, ss. 390-391s.
- Şenel A (2014) *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 404s.
- Tadmor H (1966) “Philistia under Assyrian Rule”, *BA*, Vol.29, No.3, 86-102.
- Tinsley B. S (2006) *Reconstructing Western Civilization*, Susquehanna University Press, Selinsgrove, 388s.
- Tosun M (1960) “Sümer-Babil Tanrı Sembollerinin Adları Üzerine Bir Araştırma”, *AÜDTCF Dergisi*, C.: 18, S.: 3.4, ss.261-272, Ankara.
- Tosun M, Yalvaç K (1975) *Sümer, Babil, Asur Kanunları ve Ammi-aduqa Fermanı*, TTK Basımevi, Ankara, 327s.
- Uncu E (2013) “Mezopotamya, Anadolu ve Mısır Medeniyetlerinde Güneş Kültü”, *History Studies*, C.: 5, S.: 1, ss.349-366, Samsun.

Yalvaç K (1936) “Sanherib’in Ölümü ve Asarhaddo”, *A.Ü.T.D.C.E.D.* Sa.21, C.1, 47-60.

Yavi E, Yavi N.Y (1996) *Tarih Öncesi Çağlardan Günümüze Mısır*, İzmir.

Yıldız N (2003) *Antikçağ Kütüphaneleri*, Ankara.

Walker C, Dick M (2001) The Introduction of the Cult Image in Ancient Mesopotamia-The Mesopotamian Mis Pi Ritual, *SAA I*, University of Helsinki.

Wooley C. L (1965) *The Sumerians*, W.W. Norton & Company Inc.Press, New York, 198s.

Wright E.M (1943) “The Eight Campaign of Sargon II of Assyria (714 BC)”, *JNES*, Vol.II, London, The University of Cambridge Press, 173-186.

